

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ

Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем службового
права Національної академії правових наук України

**Pan-European convergence of legal, economic and cultural
foundations for the prevention of corruption 611790**

Law Faculty of
Zaporozhzhia National University, Ukraine

With the support of the Erasmus+
Programme of the European Union

МАТЕРІАЛИ

***ЩОРІЧНОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

(18–19 травня 2021 року)

Запоріжжя 2021

УДК: 34(477)(062)
3-332

Редакційна колегія:

Коломоєць Тетяна Олександрівна – докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондентка НАПрНУ, Заслужений юрист України, деканеса юридичного факультету Запорізького національного університету;

Бондар Олександр Григорович – Перший проректор Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права;

Верлос Наталя Володимирівна – заступниця декана з навчальної роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного та трудового права;

Єрмоленко Дмитро Олександрович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету Запорізького національного університету;

Пелех Ія Василівна – заступниця декана з наукової роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри конституційного та трудового права;

Пирожкова Юлія Володимирівна – докторка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету.

Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18-19 травня 2021 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 111 с.

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на Щорічну міжнародну науково-практичну конференцію „Запорізькі правові читання”, яка відбулася на базі юридичного факультету Запорізького національного університету 18-19 травня 2021 року.

© Запорізький національний університет, 2021

Щорічна міжнародна науково-практична конференція

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Безкоровайна Л.В., Бойко О.А., Омелянчик С.В.

Збереження та відновлення біологічного різноманіття у розрізі міжнародного та національного законодавства 5

Болокан І.В.

Договори у сфері сімейних відносин: особливості регулювання нормами Сімейного кодексу України 9

Верлос Н.В.

Модернізація конституційного права в умовах реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму 13

Галіцина Н.В.

Case-study у процесі фахової підготовки докторів філософії з права 16

Єрмоленко Д.О.

Функції правової комунікації суб'єктів правоохоронної діяльності 20

Коломоєць Т.О.

Реалізація права здобувачів на формування індивідуальної навчальної траєкторії – вектор «успішності» підготовки дослідників за спеціальністю 081 «Право» (на прикладі публічно-службової «спеціалізації») 23

Колпаков В.К.

Концепт "поняття адміністративного права" 25

Легеза Ю.О.

Адміністративні дозвольно-ліцензійні процедури у сфері використання природних ресурсів в Україні 29

Макаренков О.Л.

Транснаціональний характер правових закономірностей антикорупційної політики держави 32

Мельковський О.В.

Деякі питання оперативно-розшукового запобігання хуліганським діям під час футбольних матчів 36

Пирожкова Ю.В.

Футбольне хуліганство як феномен: передумови виникнення та інституціоналізації 40

Пушкіна О.В.

Корумпованість України як загроза національній безпеці 43

Середа А.М.

Генеза філософсько-правових поглядів 46

Удовика Л.Г.

Евристичний потенціал юридичної антропології у дослідження права 51

Шарая А.А.

Характеристика адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права 54

Щипанова О.О.

Безхазяйне нерухоме майно: визначення поняття 56

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Антоненко А.А. Декларування доходів державних службовців у Сполучених Штатах Америки	60
Болобан Д.А. Впровадження платних автомобільних доріг в Україні: процедурний аспект	63
Дмитрієва М.М. Гене́за поняття правової визначеності	65
Зайкова Л.М., Леґеза Ю.О. Проблемні питання поведінки з безхазайними відходами в Україні	68
Калугіна І.О. До питання про поняття й сутність корупції	72
Каплін С.М. Конституційні засади та тенденції розвитку профспілок в умовах глобалізації	75
Кремova Д.С. Присяга: клятва на вірність чи спосіб доказування (історико-правовий аспект)	78
Соколенко Д.В. Форми правового регулювання сфери паркування та зберігання транспортних засобів в Україні	81
Шеховцова Т.О., Удовика Л.Г. Процесуальні права людини в ісламській правовій системі: сучасний стан і тенденції трансформації	83

ДОПОВІДІ МАЙБУТНІХ НАУКОВЦІВ

Андрієвська Е.Р., Щипанова О.О. Особливості правового регулювання права довірчої власності	87
Гутник Є.С., Болокан І.В. Відносини сурогатного материнства (цивільно-правовий аспект)	89
Комар А.Г., Болокан І.В. Недоліки нормативного регулювання договору факторингу	92
Пирожкова А.Є., Верлос Н.В. Гендерні квоти у виборчому законодавстві: проблеми правової реалізації в Україні	95
Руденко С.К., Щипанова О.О. Право на недоторканність житла: розширення змісту як додаткова гарантія захисту права особи	99
Сахно А.К., Ларкін М.О. Удосконалення законодавства щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом ...	102
Сідніхін В.С., Алімов К.О. Вирішення та розгляд справ окремого провадження у процесуальній площині	104
Франковська С.А., Коломоєць Т.О. Правове регулювання декларування публічними службовцями: проблемні питання	108

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Збереження та відновлення біологічного різноманіття у розрізі міжнародного та національного законодавства

Безкоровайна Л.В., д.п.н., професорка,

Бойко О.А., к.б.н., доцент,

Омельянчик С.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє не менше 35% її біорізноманіття, і за цим показником випереджає майже всі європейські країни. Україна має значний потенціал біорізноманіття і може розглядатися як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття усєї Європи. Географічне положення України, її фізико-географічні умови сприяли формуванню багатого рослинного і тваринного світу, що налічує більше 70 тис. видів. До того ж, Україна знаходиться на перехресті міграційних маршрутів багатьох видів тварин. На жаль, видове багатство як тварин, так і рослин стрімко зменшується через антропогенне навантаження на довкілля [1]. Все це свідчить про актуальність проблеми та необхідність комплексного підходу до збереження та відновлення біологічного різноманіття в Україні. Важливе значення має вдосконалення нормативно-правової бази у цій сфері.

У міжнародному та вітчизняному законодавстві поняття біорізноманіття з'явилося порівняно недавно. Стаття 2 Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року визначає біологічне різноманіття" як різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем [2]. Ст. 1 закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.» від 21.09.2000 р. закріплює біологічне (біотичне) різноманіття як сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу [3].

Фундаментальними актами міжнародного законодавства щодо збереження та відновлення біологічного різноманіття є Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 року, Картахенський протокол про біологічну безпеку 2000 року. та Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів і спільного використання на справедливій і рівній основі вигід від їх застосування 2010 року.

Цілями Конвенції 1992 року є збереження біологічного різноманіття, стає використання його компонентів і спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів і шляхом надання необхідного доступу до генетичних ресурсів і шляхом належної передачі відповідних технологій з урахуванням усіх прав на такі ресурси і технології, а також шляхом належного фінансування. У ст. 3 Конвенції зазначено, що держави мають суверенне право (відповідно до Статуту ООН та

принципів міжнародного права) використовувати свої власні природні ресурси відповідно до своєї політики та законодавства в галузі навколишнього природного середовища і несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність у рамках їх юрисдикції не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших країн або районів за межами дії національної юрисдикції [2].

Картахенський протокол про біологічну безпеку застосовується в умовах транскордонного переміщення, транзиту, обробки і використання всіх живих змінених організмів, які впливають на збереження та стале використання біорізноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини [4].

Мета Нагойського протоколу полягає у забезпеченні спільного використання на справедливій і рівній основі вигод від застосування генетичних ресурсів, у т.ч. шляхом забезпечення належного доступу до генетичних ресурсів та належної передачі відповідних технологій, враховуючи всі права на ці ресурси і на технології шляхом належного фінансування, сприяючи таким чином збереженню біорізноманіття і сталому використанню його компонентів [5].

Одним із головних актів європейського законодавства у цій сфері є Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття 1995 року. Стратегія була запропонована Маастрихтською декларацією "Про збереження природної спадщини Європи" (1993 р.) і в її основу лягли Бернська конвенція (1995_032), Європейська стратегія збереження природи (1990 р.), результати конференцій Міністрів охорони довкілля у містах Добржиш та Люцерн (1991 і 1993 рр.), Конференції ООН з питань довкілля і розвитку (1992 р.), інші існуючі ініціативи та програми. Стратегія забезпечує базу для координації і об'єднання зусиль щодо зміцнення і нарощування існуючих ініціатив. Вона спрямована не на впровадження нового законодавства, а на ліквідацію прогалин у тих випадках, коли ініціативи впроваджуються не в повному обсязі чи не досягають бажаних результатів. Стратегія передбачає впровадження 10 принципів в усі галузі, де використовуються природні ресурси. Такими принципами є: принцип обережного прийняття рішень, принцип уникнення загроз, принцип запобігання втратам, принцип переміщення небезпечних виробництв, принцип екологічної компенсації, принцип екологічної єдності, принцип відновлення та (від)творення природних ресурсів, принцип найкращої існуючої технології та найкращих екологічних методів, принцип "забруднювач платить", принцип участі громадськості та її доступу до інформації [6].

У травні 2020 року Європейська Комісія представила «Стратегію біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя». До Стратегії додається довгостроковий План дій щодо відновлення біорізноманіття. Слід зазначити, що на реалізацію Стратегії закладається потужне фінансування у розмірі 20 млрд євро на рік [7].

В Україні важливими актами національного законодавства щодо збереження та відтворення біорізноманіття є: закони України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про природно-заповідний фонд України", "Про екологічну мережу", "Про Загальнодержавну програму

формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.", "Про тваринний світ", "Про рослинний світ", Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Водний кодекс України, Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки та міжнародні договори до яких долучилася Україна.

Відповідно до ст. 3 закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.» основною метою Програми є збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. При цьому національна екологічна мережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі та виконувати провідні функції щодо збереження біологічного різноманіття. Завданнями Програми щодо біологічного різноманіття є наступні:

- збереження, зміцнення та відновлення ключових екосистем та середовищ існування видів рослин і тварин;
- стале управління позитивним потенціалом біологічного різноманіття шляхом оптимального використання соціальних і економічних можливостей на національному та регіональному рівнях;
- урахування цілей у сфері збереження та збалансованого і невиснажливого використання біологічного різноманіття в усіх галузях, що використовують це різноманіття або впливають на нього;
- здійснення цільових заходів, що відповідають потребам збереження різних типів екосистем (гірських, степових, лучних, прибережно-морських, морських, річкових, заплавних, озерних, болотних, лісових) та базуються на правових і фінансових можливостях природокористувачів та органів державної влади [3].

Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки передбачає три етапи її виконання:

На першому етапі – 2005–2010 роки – передбачається забезпечити зупинення процесу погіршення стану природних екосистем, завершити роботу, пов'язану з удосконаленням законодавства з питань збереження, відтворення невиснажливого використання біорізноманіття, приведення його у відповідність з вимогами міжнародного права; відпрацювати систему регулювання невиснажливого використання біоресурсів з урахуванням інтересів різних секторів економіки та місцевого населення, а також продовжити формування цілісної екомережі як складової частини всеєвропейської екомережі. До кінця цього етапу буде зупинено процес втрати біорізноманіття в Україні.

На другому етапі – 2010–2015 роки – передбачається удосконалити механізм управління екомережею та її компонентами, у тому числі на місцевому рівні, створити мережу центрів штучного розведення, відтворення та

реакліматизації рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин і тварин, завершити формування сучасної системи професійної освіти, екологічної освіти та просвіти. Передбачається також створити базові інституції для забезпечення збереження біорізноманіття та невиснажливого його використання.

На третьому етапі – 2016–2025 роки – передбачається забезпечити здійснення заходів щодо відтворення популяцій видів рослин і тварин, їх природних угруповань та екосистем, поліпшення інфраструктури, необхідної для виконання Програми, коригування визначених нею завдань, контроль за їх вирішенням [8].

Збереження та відновлення біологічного різноманіття має стати пріоритетною метою політики української держави, необхідно проводити постійний моніторинг стану біорізноманіття, також слід розробити комплексний нормативно-правовий акт, наприклад, – закон України «Про збереження та відновлення біорізноманіття», в якому закласти головні принципи по збереженню та відновленню біорізноманіття в усі галузі людської діяльності, де використовуються природні ресурси. На основі цих принципів всі органи державної влади та органи місцевого самоврядування будуть приймати будь-який законодавчий акт чи виносити відповідне рішення.

Публікацію підготовлено в рамках проекту «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні»/«Diversification of rural tourism through sustainability and creativity: disseminating European experience in Ukraine» (DIRUT) 620720-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE за підтримки Програми Erasmus+: Jean Monnet Європейського Союзу, що реалізується у Запорізькому національному університеті (2020-2023).

Література

1. Біорізноманіття. Національний екологічний центр. URL: <https://necu.org.ua/bioriznomanittya/>.
2. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text.
3. Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.» від 21.09.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>.
4. Картахенський протокол про біобезпеку від 12.09.2002 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935#Text.
5. Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів і спільного використання на справедливій і рівній основі вигід від їх застосування від 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k03#Text.
6. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття від 25.10.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711#.

7. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя від 20.05.2020. URL: <https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Stratehiia.pdf>.

8. Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005 – 2025 роки від 22.09.2004. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/9110364>.

Договори у сфері сімейних відносин: особливості регулювання нормами Сімейного кодексу України

*Болокан І.В., д.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Частина 2 ст. 7 Сімейного кодексу України (далі – СК України) закріплює можливість врегулювання сімейних відносин домовленістю між їх учасниками (договором). Далі у ст. 9 СК України закріплено приблизний перелік сторін відповідних договорів та певні (не всі) можливі варіації їх компонування (між подружжям, між батьками дитини, між батьками та дітьми, між іншими членами сім'ї та родичами, відносини між якими регулює СК України (ч. 1), між особами, які проживають однією сім'єю, між родичами за походженням, відносини яких не врегульовані СК України (ч. 2)) та умови застосування таких договорів (відповідність умов такого договору вимогам СК України або інших законів, а також моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 9). Звернемо увагу на формулювання «вимогам закону» (а не «вимогам нормативно-правових актів» загалом і, навіть, не «вимогам законодавства», зміст якого, як відомо, є неоднозначним, і за одного розуміння включає у себе будь-які акти, а за іншого – лише закони).

Норми СК України, в яких йдеться про договірні відносини, побудовані за декількома варіаціями: є норми, якими регулюються окремі договірні стосунки, а є й загальні норми, в яких лише згадується про можливість договірного врегулювання ти чи інших сімейних відносин. Більшість договорів, про які згадується у СК України, як правило, детально не врегульовані. Винятком є шлюбний договір (Глава 10) та договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ст. 190).

Аналіз норм СК України дозволяє виявити значну кількість імперативних норм, які стосуються:

1) форми договору. Так, щодо форми, наведемо в якості прикладу договори, укладені особами, які проживають однією сім'єю, і договори, укладені родичами за походженням, відносини яких не врегульовані СК України, які, відповідно до положень СК України повинні оформлюватись письмово, що є зрозумілим, зважаючи на відсутність будь-яких норм (хоча б орієнтовних) щодо прав, обов'язків, гарантій сторін таких договорів. Письмова форма передбачена для договору, яким змінюється загальне правило про

спільну сумісну власність на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі (ч. 1 ст. 74) та для договору про визначення місця проживання дитини, участі у забезпеченні умов життя дитини та здійснення особистого виховання дитини (у разі розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей, відповідно до положень ч. 1 ст. 109 СК України). Крім цього, імперативні норми про письмову форму та нотаріальне посвідчення закріплюють ч. 1 ст. 78 (щодо договору подружжя про надання утримання); ч. 2 ст. 69 (щодо договору про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя); глава 10 (щодо шлюбного договору); ч. 2 ст. 109 (щодо договору між подружжям про розмір аліментів на дитину у разі розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей); ч. 4 ст. 157 (щодо договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини). Нотаріальна форма передбачена і для договору про припинення права на утримання, за яким у власність передається нерухоме майно (абз. 2 ч. 1 ст. 89), та для договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ч. 1 ст. 190), але у відповідних нормах окремо вказується й на момент виникнення права власності на нерухоме майно, що передається за таким договором (з моменту державної реєстрації цього права);

2) певного орієнтиру для змісту положень договору, у т.ч. обов'язкових його умов (наприклад, про умови, розмір та строки виплати аліментів (ч. 1 ст. 78, ч. 1 ст. 189); про суб'єктів договірних відносин (зокрема, участь дитини, яка досягла 14 років, в укладенні договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно), про додаткові гарантії для сторін (встановлення конкретних набувачів права власності на нерухоме майно, ст. 190);

3) питань стягнень на підставі виконавчого напису нотаріуса у разі невиконання однією із сторін умов договору (наприклад, у ч. 2 ст. 78 закріплено право стягнення аліментів на підставі виконавчого напису нотаріуса у разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором про надання утримання; у ч. 2 ст. 109 відповідне право надається у разі невиконання умов договору між подружжям про розмір аліментів на дитину; у ч. 2 ст. 189 можливість реалізації відповідного права пов'язується із невиконанням одним із батьків свого обов'язку за договором між батьками про сплату аліментів на дитину);

4) питань забезпечення виконання договорів, встановлення відповідальності за їх невиконання (наприклад, у ч. 2 ст. 89 закріплена норма про обов'язок внесення на депозитний рахунок нотаріальної контори або приватного нотаріуса до посвідчення договору про припинення права на утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати обумовленої у договорі грошової суми; в абз. 2 ч. 4 ст. 157 закріплено обов'язок відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану одному з батьків ухиленням від виконання договору другим з батьків);

5) закріплення заборони здійснення певних дій (наприклад, у ч. 3 ст. 89 йдеться про заборону звернення стягнень на майно, одержане на підставі договору про припинення права на утримання; у ч. 2 ст. 177 закріплена заборона для батьків малолітньої дитини укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири без дозволу органу опіки та піклування; про неможливість порушення умовами договору прав дитини йдеться у ч. 1 ст. 189; про заборону стягнення майна, яке є предметом договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно, йдеться у ч. 4 ст. 190, в якій, крім цього, закріплюється обов'язок отримання дозволу органу опіки та піклування на відчуження майна до повноліття);

б) обмежень щодо можливого предмету договору (наприклад, у ч. 1 ст. 64 акцентується на тому, що предметом договорів подружжя між собою може бути будь-яке майно, як те, що є їхньою особистою приватною власністю, так і те, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а обмеження щодо укладання договорів пов'язуються лише із наявністю прямої заборони договорів);

7) розширення прав сторін (так, наприклад, відповідно до положень ч. 2 ст. 64, договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя може бути укладений без виділу цієї частки);

8) встановлення випадків, коли обов'язки сторін створюються автоматично, в силу якогось факту, за наявності конкретних умов (так, наприклад, відповідно до положень ч. 4 ст. 65, договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї; відповідно до положень ч. 2 ст. 66 договір про порядок користування житловим будинком, квартирою, іншою будівлею чи спорудою, земельною ділянкою, якщо він нотаріально посвідчений, зобов'язує правонаступника дружини та чоловіка);

9) певних умов для укладення договорів (так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 67 СК України право укладання окремих цивільно-правових договорів дружиною або чоловіком з якоюсь третьою особою, якщо предметом цього договору є їх частка у праві спільної сумісної власності, стає можливим лише після визначення цієї частки та виділу в натурі або визначення порядку користування таким майном. Відповідно до ч. 1 ст. 190 право на укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно пов'язується із з дозволу органу опіки та піклування).

Аналіз норм СК України свідчить, що крім переліченого вище, змістом відповідних домовленостей учасників сімейних відносин можуть бути: 1) наслідки невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку (ч. 4 ст. 15); 2) вибір способу захисту сімейних прав та інтересів, у тому числі встановлення обов'язку відшкодування матеріальної та моральної шкоди (ч. 2 ст. 18); 3) зміна загального правила про рівність прав на володіння, користування

і розпорядження майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності (ч. 1 ст. 63); 4) порядок користування майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності (ч. 1 ст. 66); 5) зміна загального правила про рівність часток у майні дружини та чоловіка у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ч. 1 ст. 70); 6) зміна загального правила про присудження одному з подружжя неподільних речей (ч. 2 ст. 71); 7) зміна загального правила про належність майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, на праві спільної сумісної власності (ч. 1 ст. 74); 8) визначення часу (періоду), за який аліменти одному із подружжя сплачуються другим з подружжя наперед (ч. 4 ст. 77); 9) зміна загального правила про рівність часток у майні, що є спільною сумісною власністю батьків і дітей, у разі виділу частки із майна (ч. 2 ст. 175); 10) зміна загального правила про спільність вирішення батьками питання про управління майном дитини (ч. 7 ст. 177); 11) визначення способів виконання батьками обов'язку утримувати дитину (ч. 1 ст. 181); 12) погодження батьками питання про форму (грошову, натуральну чи змішану) надання утримання дитині (ч. 2 ст. 181); 13) вирішення питання про визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі, його зміна у бік зменшення чи збільшення (ч. 2 ст. 184, ч. 1 ст. 192); 14) встановлення строку оплати додаткових витрат на дитину (абз. 2 ч. 4 ст. 196).

Випадки окремого врегулювання певних договорів нормами СК України нечисленні: договір подружжя про надання утримання (ст. 78), договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати (ст. 89), шлюбний договір (глава 10), договір про патронат над дитиною (ст. 253). Окремо слід згадати про договори, які стосуються питань влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, адже при відповідному регулюванні відсутній уніфікований підхід до формулювання законодавчих норм. Наприклад, якщо щодо патронату виділено окремо норму про відповідний договір (ст. 253), в якій надається нормативне визначення цього договору, закріплюється положення про його форму, вміщується вказівка на певні його умови, регулюються випадки його припинення (у т.ч. шляхом розірвання), то щодо прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу таких окремих норм не виділено, а про договірні відносини згадується у чч. 2, 4 ст. 256-4 та у чч. 2, 3, 4 ст. 256-8 СК України. Щодо трьох цих форм наявне посилення на типові договори, які затверджуються Кабінетом Міністрів України у положеннях про відповідні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Отже, підсумовуючи, можемо констатувати: 1) доволі широке коло сімейних відносин, які можуть бути врегульовані домовленістю їх учасників; 2) закріплення імперативними нормами значного переліку вимог до таких договорів; 3) використання бланкетних норм, у яких здійснюється посилення на ЦК України та на підзаконні акти, якими затверджуються типові договори, аналіз змісту яких (типових договорів) свідчить про можливість розширювати їх зміст.

Модернізація конституційного права в умовах реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму

Верлос Н.В., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

У сучасних умовах інтернаціоналізації та глобалізації усі сфери життєдіяльності світового суспільства формуються під впливом багатьох факторів: соціальних, політичних, економічних, історичних, науково-технічних, географічних, кліматичних та ін., виникає незворотна тенденція до поступової конвергенції (зближення, взаємопроникнення) правових систем.

У контексті міждержавного співробітництва правова категорія «транснаціональне право» виникає в результаті розмежування міжнародного публічного права (як універсального, такі і регіонального) на міжнародне та наднаціональне, для їх спільного позначення. При цьому вважаємо, що змістове навантаження терміну «транснаціональний конституціоналізм» охоплює такі поняття як міждержавне співробітництво та мирне співіснування. Юрисдикція ж правових норм за цієї моделі конституціоналізму звісно виходить за межі юрисдикції національної держави, але має на меті добровільну рецепцію конституційно-правових норм у процесі виконання взятих зобов'язань, а не знищення внутрішньонаціонального конституційного правопорядку.

В умовах глобалізації рецепція є цілком очевидною рушійною силою розвитку транснаціонального конституціоналізму та вітчизняного процесу конституційно-правової модернізації. Основними телеологічними домінантами рецепції в умовах транснаціонального конституціоналізму можна визначити, по-перше, антропоцентричні тенденції розвитку сучасної демократичної держави, що ґрунтуються на принципах гуманізму, демократизму, рівності, соціальної справедливості, субсидіарності, непорушності прав людини, міжнародної солідарності тощо.

По-друге, розвиток інноваційних технологій вимагає реакції відповідних правових норм, адже цілком очевидним є їх вплив на розвиток, конституційне закріплення та реалізацію прав людини. Зокрема, розвиток комп'ютерних інформаційних технологій та створення глобальної мережі Інтернет, генної інженерії, нанотехнологій, біомедичних технологій, біопринтингу, штучного інтелекту (у т.ч. робототехніки) та ін. має революційні наслідки для становлення демократії та розвитку вітчизняного та транснаціонального конституціоналізму. Наприклад, лише з розвитком інноваційних технологій стало можливим говорити про появу таких прав людини у світі як сурогатне материнство, гендерна ідентичність (зміна статі), клонування, трансплантація органів тощо [1].

По-третє, необхідність універсалізації конституційно-правових норм з урахуванням цінностей транснаціонального конституціоналізму вимагає створення великих наднаціональних масивів правових норм. Духовний лідер індуїзму Шрі Шрі Раві Шанкар у 2007 р. запропонував прийняти на рівні ООН Загальну декларацію людських цінностей [2].

При цьому варто зазначити, що в текстах конституцій, прийнятих (чи оновлених) у ХХІ ст., спостерігається рецепція доктрини оновленого

конституціоналізму, пов'язаного із розвитком науково-технічного прогресу, інноваційних технологій чи глобальних загроз людству.

Можна виокремити такі варіації цього процесу: з одного боку, зростаюча універсалізація конституційного права може привести до уніфікації конституційних норм різних держав; з іншого – конституціоналізація міжнародного права пов'язана зі створенням Конституції, єдиної для всього міжнародного співтовариства [3, с. 376]. При цьому основу зазначеного процесу становить насамперед удосконалення конституційного законодавства в напрямі визначення дієвих механізмів забезпечення реалізації, захисту та гарантування прав, свобод і законних інтересів громадян України в повному обсязі [4, с. 50].

Наприклад, сьогоднішній день вже складно уявити без комп'ютерної техніки та інтернету, які пронизують усі сфери життєдіяльності сучасної людини й, зокрема, активно використовуються у сфері організації та здійснення публічної влади. На рівні ООН неодноразово обговорювалося це питання і було визнано, що право на Інтернет є невід'ємним правом людини, яке необхідно забезпечувати на всіх рівнях, а також акцентовано увагу на його вирішальній ролі в розвитку суспільства [5]. Проте в національних конституціях це право лише починає отримувати конституційне закріплення. Так, у Конституцію Греції ще в 2001 р. було додано ст. 5А, де в ч. 2 закріплено право усіх осіб на участь в інформаційному суспільстві та спрощення доступу до інформації, що передається в електронному вигляді [6].

Більш чітке формулювання міститься в Конституції Грузії, яка ще в 2018 році в процесі конституційної реформи внесла відповідні зміни і визначила право усіх на доступ до Інтернету та вільне користування ним (п. 4 ст. 17) [7].

Проте більшість держав, зокрема й Україна, визначають право на доступ до Інтернету на рівні поточного галузевого законодавства, що, з одного боку, дозволяє виконувати усі ратифіковані конвенції та рекомендації міжнародних організацій, а з іншого – не здійснювати ревізії конституції. Але все одно процес рецепції перспективних конституційних ідей, концепцій, доктрин все одно повинен торкатись і «тіла конституції» зокрема, адже конституція як акт найвищої юридичної сили не може бути індиферентним до глобальних процесів суспільно-правової модернізації.

Конституціоналізація правового порядку є необхідним результатом узгодження конституційних цінностей і принципів, а також усього корпусу конституційного та галузевого законодавства, а проникнення загальновизнаних світових стандартів і цінностей у національні конституції та законодавство відбувається шляхом закріплення у спільних договорах основних принципів співробітництва [3, с. 376].

Модернізація конституційного виміру функціонування сучасної демократичної держави, вирішення глобальних проблем людства через встановлення транснаціонального (а в перспективі і глобального) конституційного правопорядку вимагає ґрунтовного аналізу та виваженого підходу з огляду на проблеми нормативної легітимності, що можуть виникнути

в процесі створення організованої системи кросконституційних кластерів.

Опоненти теорії транснаціонального (інтернаціонального) конституціоналізму вважають, що у гонитві за об'єднанням та універсалізацією законодавчих та правових систем національних держав важливо не втратити головну складову національного права: обумовлений історико-культурним походженням та розвитком держави і права менталітет народу, його правову культуру і самобутність, тобто ті аспекти, які надають культурно-національну специфіку кожній державі та її правовій системі [8, с. 184].

Узагальнюючи викладене та усвідомлюючи необхідність універсалізації аксіологічних засад конституціоналізму, пропонується на глобальному рівні розробити та прийняти «Глобальну хартію конституційних цінностей», дія якої поширюватиметься на більшість демократичних держав та закріплюватиме пріоритети національного конституційного регулювання. Вона сприятиме універсалізації базових стандартів якісно оновленого розуміння системи загальноновизнаних прав людини та суттєвому розширенню каталогу прав людини з урахуванням сучасних тенденцій розвитку науки і техніки.

Література

1. Верлос Н.В. Рецепція доктрини транснаціонального конституціоналізму у вітчизняну практику державотворення. Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року / за заг. ред. Т.О. Коломось. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 35-37
2. Universal Declaration of Human Values / As proposed by His Holiness Sri Sri Ravi Shankar 2007 URL:<https://www.iahv.org/us-en/wp-content/themes/IAHV/PDF/Universal-Declaration-of-Human-Values.pdf>
3. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.01; 12.00.02 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 503 с.
4. Теорія і практика конституціоналізації галузевого законодавства України: монографія / Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Юрид. думка, 2013. 308 с.
5. Human Rights Council. 17th session. Agenda item 3. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. On written statement submitted by the Association for Progressive Communications (APC), a non-governmental organization in general consultative status. A/HRC/17/ NGO/38. 24 May 2011. URL: <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/134/91/doc/G1113491.DOC?OpenElement>
6. The Constitution of Greece As revised by the parliamentary resolution of April 6th 2001 of the VIIth Revisionary Parliament. Athens: Hellenic Parliament, 2004. 143 p.
7. Конституция Грузии от 24 августа 1995 года : с изменениями от 23.03.2018 № 2071. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=35>

8. Михайленко Н.М. Трансформация национальных правовых систем в условиях глобализации (проблемы теории). Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2014. № 3-2. С. 183-187.

Case-study у процесі фахової підготовки докторів філософії з права

*Галіцина Н.В., д.ю.н, професорка
Запорізький національний університет*

Зміна освітньої парадигми вищої освіти та утвердження таких принципів освітньої діяльності як: людиноцентризм; академічна свобода; гуманізм; демократизм; єдність навчання, виховання та розвитку; сприяння навчанню впродовж життя [1, ч. 1 ст. 6,] обумовлюють необхідність модернізації і вищої юридичної освіти, складовою якої є підготовка докторів філософії з права. Метою юридичної освіти повинно стати формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, меж юридичного регулювання різних суспільних відносин, а здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів [2].

Ключовою проблемою вищої юридичної освіти на сьогоднішній день є невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах діяльності, одним із проявів якої є недостатньо висока якість наукових досліджень у сфері права та їхня невідповідність сучасним потребам держави та суспільства. Таким чином, нагальною потребою є удосконалення фахової підготовки докторів філософії з права, що вимагає якісних змін у змісті юридичних дисциплін, що вивчаються у правничих школах України, в юридичній науці як основі конструювання цього змісту, а також у методиці викладання, що обумовлює необхідність впровадження в освітній процес юридичного навчального закладу новітніх методик, мережеских освітніх технологій, елементів методики навчання для дорослих (робота в малих групах, використання кейсів, практичне застосування набутих знань

Запровадження відповідних методик і технологій означає принципову зміну характеру управління процесом навчання – від адміністративного до адаптивного. Якщо перше передбачає чітко керовану, регламентовану і контрольовану діяльність його учасників, то друге уможливорює їх певну самостійність у межах освітньої програми, засвоєння здобувачем змісту освіти та виконання конкретних завдань в індивідуально визначеному разом із викладачем темпі, обрання індивідуальної освітньої траєкторії, дозволяє

розкрити свій потенціал, самореалізуватися якомога повніше. При цьому характеристиками навчання є певні індикатори – інтегровані показники, роль яких відіграють результати навчання (компетентності). На відміну від традиційного показника, що переважно констатує обсяг знань, умінь і навичок, індикатор засвідчує не стільки обсяг, скільки якість засвоєння навчального змісту та вміння його застосувати в навчальних і професійних ситуаціях на основі певної внутрішньої мотивації, переконань [3, с. 17].

Вперше презентований в Україні у 1992 р. фахівцями Школи державного управління ім. Дж. Кеннеді Гарвардського університету, case-study (кейс-метод, метод кейсів, метод аналізу інцидентів, дослідження випадку, ситуаційне завдання) на сьогоднішній день є одним із найпоширеніших видів роботи у процесі фахової підготовки, потреба у використанні якого зумовлена чітко окресленою практичною спрямованістю викладання більшості дисциплін професійного циклу, яка реалізується через систему вправ, ситуаційних завдань і задач, запозичених із реального досвіду суб'єктів правовідносин або змодельованих.

Узагальнено кейс-метод (від лат. "casus" – заплутаний або незвичайний випадок) є інтерактивним методом на основі професійної ситуації, узятій з реальної практики, яку здобувачі повинні осмислити і запропонувати шляхи раціонального виходу з неї, об'єктом якого виступають спеціальні дидактичні матеріали, що імітують реальну професійну діяльність. Тому дуже часто у набори методичних матеріалів, якими забезпечується метод, включаються реальні атрибути професійної діяльності: судові справи, господарські договори, засновницькі документи фірм та ін.

Причинами, що зумовлюють активне застосування цього методу в сучасній освіті є наступні: 1) кейс-метод призначений для отримання знань із тих дисциплін, істина в яких є плюралістичною (на відміну від точних наук); 2) обговорення реальних професійних ситуацій створює у здобувача відчуття значущості предмета, що вивчається, для їх професійного становлення, тобто сприяє підвищенню рівня навчальної мотивації, а також відчуття успішності ("Я можу!"), що, у свою чергу, впливає на розвиток професійної мотивації ("Я можу тут, а, отже, я зможу і там (у реальному професійному житті), я починаю "бачити" себе в професії; 3) перевагою методу є не лише отримання знань і формування практичних навичок, але й розвиток системи цінностей, професійних позицій, життєвих установок; 4) за допомогою "кейс-методу" знімається проблема класичного дефекту традиційного навчання, пов'язаного з сухістю, обмеженістю емоційного забарвлення у процесі викладання матеріалу; 5) технологія методу доволі проста, а це гарантує використання цього методу викладачами різних дисциплін, створення міждисциплінарних "кейсів" [4, с. 68].

У юридичних вищих навчальних закладах перевагами застосування такі:

1. Кейс-метод сприяє розвитку правового мислення. Аналізуючи справу, студіюючи, майбутній юрист, водночас, вчиться "мислити як юрист", зокрема, вчиться аргументації, уважності до деталей, нюансів життєвих і юридичних фактів, правових норм, особливостей застосування останніх.

2. Розвиває колегіальні, радше ніж ієрархічні, стосунки викладача і студента. Монологічна лекційна методика зазвичай підкреслює домінування викладача над студентом, тоді як казуальна чи сократівська методика, без котрої перша ефективно неможлива, передбачає якщо не рівноправні, то принаймні відносини старшого та молодшого колеги. Це, в свою чергу, сприяє як виявленню поваги до гідності людини, так і налагодженню уже зі студентських лав партнерських стосунків у професійному цеху. Методика, освоєння якої потребує як опанування, так і відмінного знання матеріалу, сприятиме кращій професійній і дидактичній підготовці викладачів. Забезпечення цього сприятиме підвищенню рівня викладання, відтак, засвоєння студентами правничих знань, набуття навичок і вмінь.

3. Кейс-метод, зосереджуючись на вивченні судових рішень, а не законодавства, сприяє встановленню суперечностей між ними, їх подоланню. Таким чином, складаються передумови для подолання пробілу між правотворенням і правозастосуванням [5, с. 66-67].

Якісний кейс повинен об'єднувати в собі п'ять ключових аспектів: 1) за допомогою візуального оформлення і стилю викладення кейс передає цінності й культуру компанії; 2) у кейсі повинна бути описана захоплива бізнес-ситуація, яка не має однозначного рішення та є важливою для компанії; 3) актуальність вирішення проблеми для компанії: за основу береться реальна й недавня історія, які потребують прийняття управлінських рішень; 4) достатній обсяг релевантних первинних і статистичних даних; 5) участь топ-менеджера компанії в процесі написання кейсу: забезпечує «живі» деталі й емоційну залученість. Концептуально кейс навчання передбачає, що навчальний процес більш ефективний, якщо студенти шукають або контролюють знання спільно з викладачем, а не сидять пасивно й задовольняються позицією «премудрого глядача» [6, с. 14-20].

Узагальнено алгоритм виконання кейс-завдань буде наступним: 1) прочитати кейс, ознайомитися із ситуацією; 2) виявити проблему, узагальнити і проаналізувати інформацію; 3) розвинути гіпотези і уточнити проблеми; 4) сформулювати альтернативні рішення; 5) оцінити альтернативи, скласти перелік переваг і недоліків кожної з альтернатив; 6) підтвердити продуктивність рішення і обґрунтувати переваги [7].

Існують різноманітні варіанти класифікаційного розподілу кейсів. З урахуванням використання кейс-методу при підготовці докторів філософії з права, важливою є класифікація кейсів за джерелом формування:

1. Практичні кейси. Їх джерелом є конкретні життєві ситуації. Опис ситуації супроводжується, як правило, датами, прізвищами, назвами, фактами, подіями. Здобувачі можуть аналізувати конкретні ситуації на матеріалах судової практики. Навчальний призначення такого кейсу – набуття досвіду, вироблення якостей і моделей поведінки (прийняття рішень), закріплення знань. Особливість застосування таких кейсів в юриспруденції: обов'язкове застосування чинного законодавства до розбору конкретних ситуацій.

2. Навчальні кейси. В даному випадку мова йде про технології «навчання дією», основне завдання – навчитися через моделювання

покрокового виконання професійних функцій. Так, в юриспруденції це – навчання навичкам складання позовних заяв, заперечень, клопотань, інших процесуальних документів. В цьому випадку кейс відображає типові ситуації, з якими щодня стикається юрист в процесі професійної діяльності.

3. Науково-дослідні кейси, націлені на отримання нового знання про ситуацію і поведінки в ній. Кейси орієнтовані на здійснення дослідницької діяльності. Передбачається, що для вирішення кейса необхідно застосувати методи наукового дослідження, в результаті чого розширюються вміння отримання нового знання про ситуацію і дій в ній. Застосування такого кейса є завданням непростим, але результативним для формування навичок дослідження процесів і ситуацій, що вкрай корисно для майбутніх докторів філософії з права. Саме тут розбір конкретних ситуацій може супроводжуватися аналізом наукових коментарів законодавства, що застосовується в даних випадках, вивченням наукових статей і монографій.

Отже, використання кейс-методу у процесі фахової підготовки докторів філософії з права сприяє перетворенню теоретичних знань на практичні, становленню професійних якостей, розвитку логічного мислення, дозволяє активізувати набуті знання для вирішення фахових завдань, розвиває колегіальні відносини між викладачем та здобувачем, що сприяє активізації навчального процесу.

Література

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>
3. Рябовол Л., Гриценко В., Сокурено О. Методична система коучинг-навчання юридичних дисциплін у вищій школі. *Science and Education*, 2018, Issue 2. С. 16-26.
4. Данильчук Л. Використання «кейс–методу» в професійній діяльності викладача вищого навчального закладу. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 66–71.
5. Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. К.: Юстініан, 2006. 272 с.
6. Боднарчук О. Г. Упровадження кейс-методу як засобу формування професійних компетенцій майбутніх юристів-господарників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 79-83. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/21.pdf.
7. Жовта Л. О. Використання інноваційних технологій навчання – запорука підготовки творчих спеціалістів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія,*

досвід, проблеми: Зб. наук. пр. Випуск 5 / редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. С. 242–247.

Функції правової комунікації суб'єктів правоохоронної діяльності

*Єрмоленко Д.О., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет*

Комунікація у широкому розумінні охоплює, по-перше, систему, в якій відбувається взаємодія; по-друге, сам процес взаємодії; по-третє, способи спілкування, що дозволяють створювати, передавати та приймати різноманітну інформацію.

Термін «комунікація» (від лат. communicatio та communicare – робити спільним, зв'язувати; форма зв'язку) з'явився у науковій літературі на початку ХХ ст. Американський соціолог Ч.Г. Кулі розглядав комунікацію як механізм, завдяки якому стає можливим існування та розвиток відносин між людьми – всі символи розуму разом зі способами їх передавання у просторі та зберігання у часі. Чіткого розмежування засобів комунікації та зовнішнього світу, на думку вченого, не існує. Проте, разом із народженням зовнішнього світу з'являється система стандартних символів, яка призначена лише для передавання думок, з неї розпочинається традиційний розвиток комунікації [1, с. 379].

У 1969 р. французький дослідник Ж. Д'Арсі акцентував увагу громадськості на визнанні права людини на комунікацію, що охоплює можливість забезпечення матеріальних та духовних умов комунікації [2, с. 197].

Сьогодні комунікацію розуміють як спілкування, передавання інформації від суб'єкта до суб'єкта, від однієї системи до іншої. Також комунікація означає зв'язок, повідомлення, взаємодію, обмін інформацією у суспільстві, створення та розповсюдження інформації, а також засіб зв'язку. Крім того, цей термін використовують для визначення зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу.

Правова комунікація розглядається дослідниками як певний процес передавання правової інформації між суб'єктами права, що охоплює обмін інформацією, організацію взаємодії та процеси сприйняття, оцінки, взаєморозуміння. Правова комунікація практично перетворює навички та форми справедливих індивідуальних та групових взаємовідносин, що забезпечені певними гарантіями: згодою щодо способів та процедур врегулювання спорів, що виникають; повагою до усталених традицій, іншими елементами сформованої культури. Забезпечення рівності всіх учасників правової комунікації у реалізації своїх прав за допомогою законів держави є наслідком розвитку права від правового звичаю до правового закону, що є однією з найважливіших закономірностей еволюції права. Парадокс правової еволюції полягає в тому, що навіть на найвищих її стадіях співіснування правового звичаю та встановленого владою закону не припиняється, а набуває нових, не позбавлених протиріч та конфліктів, різновидів та відповідних уточнених характеристик.

З точки зору етатистського підходу, який зводить право до наказу суверена-держави, правова комунікація сприймається як прямий наслідок такого наказу. Разом з тим, природно-правовий підхід дозволяє розглядати правову комунікацію як елемент динамічної правової культури, з притаманними їй конкретно-історичними проявами правосвідомості, праворозуміння, правозастосування тощо. Найбільш ґрунтовні роздуми щодо правової комунікації виникають під впливом радикальних змін в громадсько-політичному житті. Розширення знань щодо правової комунікації, за таких умов, можливе завдяки суміжним гуманітарним наукам та науково-аналітичним традиціям, зокрема, антропології, соціології, психології, політології тощо. Належне сприйняття правової комунікації можливе лише за умови адекватного розуміння природи та призначення права, а також його ролі у вирішенні суспільних конфліктів.

Таким чином, правова комунікація орієнтована на досягнення справедливості, на примирення та узгодження зовнішніх антагоністичних проявів та конфліктів [3, с. 15].

Правоохоронна сфера (охоронні правовідносини) фактично функціонує та розвивається у постійному пошуку, уточненні та корегуванні соціальних взаємовідносин та цілей. Реалізація правоохоронних цілей залежить від багатьох факторів, зокрема: інформаційне навантаження на суб'єктів правоохоронної діяльності; відставання реакції правоохоронної системи на виклики злочинності або громадські сигнали, що потребують часу для усвідомлення нової ситуації, прийняття рішення, його виконання та інформування про це суспільства; своєчасний приріст інформації, тобто швидкість реакції правоохоронної системи на виклики та загрози кримінального середовища; попередження, тобто здатність суб'єктів правоохоронної діяльності побачити тенденції та потенційні проблеми; наявність відповідних ефективних структур, що займаються стратегічним аналізом, прогнозуванням, плануванням.

Традиційно, соціальні функції комунікації в життєдіяльності суспільства поділяються на дві групи: соціальні – орієнтовані на задоволення базових потреб суспільства або окремих груп в процесі їх функціонування та взаємодії; соціально-психологічні – пов'язані з потребами окремих суб'єктів.

Таким чином, управління, планування, координація в правоохоронній діяльності є прикладом соціальної функції комунікації. Правоохоронні органи можуть розвиватися та удосконалювати свою діяльність лише за умов включення в процес приймання – передавання соціально-правової, організаційно-управлінської та іншої інформації всіх соціальних інститутів, систем, органів, організацій, професійних колективів та груп.

До соціально-психологічних функцій комунікації в правоохоронній сфері можна віднести функції соціалізації індивідів (моральної, правової), ототожнення їх цінностей з цінностями суспільства. Фізична та психічна природа сприйняття соціальними суб'єктами різноманітної інформації, що стосується правоохоронних процесів, є складною, багаторівневою та має у кожному окремому випадку особливе значення.

Проаналізувавши основні наукові підходи до визначення функцій правової комунікації суб'єктів правоохоронної діяльності, пропонуємо виділити наступні:

1. Орієнтаційна функція. Дозволяє орієнтуватися у системній структурі правового простору, ступені правової соціалізації індивіда або групи у суспільстві їх проживання, формує їх ціннісні орієнтири, задає критерії оціночних суджень, пріоритетів вибору поведінки тощо.

2. Стимулююча функція. Впливає на мотиваційні підстави соціальної активності суб'єктів правоохоронних відносин, актуалізує їх знання про право, законність, правоохоронну дійсність, про технології правоохоронної діяльності соціальних суб'єктів, а також прагнення до отримання інформації про законодавство, стан злочинності та боротьби з нею тощо.

3. Функція коригування. Уточнює та оновлює окремі параметри знань про стан правоохоронної діяльності, про тенденції розвитку, розповсюдженості та небезпечності злочинності, її окремих видів, про заходи протидії цьому соціальному явищу з боку суспільства та окремих соціальних суб'єктів, про зміни у законодавстві тощо.

4. Інноваційна функція. Долучає суб'єктів правоохоронної діяльності до нових знань про якості та ознаки соціальних явищ, об'єктів та процесів, пов'язаних із законодавством. Навчає соціальних суб'єктів правоохоронному досвіду (віктимологічний аспект) [4, с. 66-67].

До основних напрямків удосконалення правової комунікації суб'єктів правоохоронної діяльності, на нашу думку, можна віднести наступні: модернізація прийомів та засобів юридичної техніки, мови права; створення умов, що забезпечують доступність, достовірність, повноту та адекватність правової інформації; оптимізація механізмів розвитку комунікації як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях. На сучасному етапі необхідно удосконалювати юридичну термінологію, методи, прийоми, способи, засоби передавання, отримання, зберігання та опрацювання правової інформації; формувати єдиний правовий інформаційний простір; проводити правовиховну роботу, спрямовану на підвищення рівня правової культури населення; посилити та реалізовувати на практиці заходи відповідальності для посадових осіб, що перешкоджають здійсненню правової комунікації; оптимізувати механізми забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина в діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності [5, с. 15].

Зазначені заходи, на нашу думку, будуть сприяти не лише підвищенню результативності правової комунікації суб'єктів правоохоронної діяльності, але й повному та послідовному задоволенню інтересів та потреб суб'єктів, модернізації правореалізаційного процесу, механізму правового регулювання з урахуванням сучасних реалій соціальної дійсності, змін законодавства та юридичної практики.

Література

1. Кули Ч. Общественная организация. *Тексты по истории социологии XIX-XX веков. Хрестоматия*. М.: Наука, 1994. С. 350-379.

2. Терин В.П. Массовая коммуникация: исследование опыта Запада. М., 2000. 223 с.
3. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства: учебник для вузов. 3-е изд. М., 2010. 752 с.
4. Андреев Н.А. Коробов В.Б. Коммуникация в правоохранительной сфере: сущность и классификация. *Труды Академии управления МВД России*. 2014. № 3 (31). С. 64-67.
5. Романова Е.А. Правовая коммуникация: общетеоретический анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2011. 22 с.

Реалізація права здобувачів на формування індивідуальної навчальної траєкторії – вектор «успішності» підготовки дослідників за спеціальністю 081 «Право» (на прикладі публічно-службової «спеціалізації»)

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професорка, член-кор. НАПрН України
Запорізький національний університет*

Підготовка конкурентоспроможних випускників ОНП зі спеціальності 081 «Право» в Україні обумовлена багатьма чинниками. Значна кількість ЗВО та наукових установ, які здійснюють підготовку фахівців за ОНП 081 «Право», істотно «загострює» конкуренцію у пошуках здобувачів, зумовлює потребу визначення унікальності ОНП, «ресурсного» забезпечення її реалізації, результативності підготовки здобувачів саме за визначеною ОНП. Процедура акредитації ОНП, що здійснюється Нацагентством із забезпечення якості вищої освіти, окреслила «фільтри» для виокремлення «якісних» ОНП, «якісної» підготовки здобувачів, а отже й конкурентноздатності дослідників – випускників таких ОНП. Одним із таких «фільтрів» є регламентована локальними актами ЗВО, «ресурсно» забезпечена, можливість здобувачів формувати власну траєкторію навчання на ОНП, з урахуванням інтересів наукової діяльності, запитів потенційного роботодавця, викликів часу, ринку праці, предметної галузі. При цьому варто пам'ятати, що здобувачі мають таке право, проте «повнота» та «ефективність» його реалізації залежить не тільки від їх бажання, а й від ЗВО (наукової установи), які здійснюють підготовку здобувачів за ОНП. І у цьому сенсі важливості набуває системний підхід ЗВО (наукових установ) до створення підґрунтя для реалізації такого права. Це стосується й освітньої й наукової складової ОНП, бо нерозривний «зв'язок» їх має й забезпечити індивідуальну траєкторію навчання здобувача на ОНП. Так, якщо мова йде про ґрунтовне дослідження здобувачем проблем службового права, виконання дисертаційного дослідження, безпосередньо присвяченого проблемам публічно-службового регулювання суспільних відносин, а отже «максимальну концентрацію» зусиль здобувача при реалізації наукової складової ОНП саме на зазначених проблемах відповідної складової правової науки, отже цілком логічним виглядає й «парне» спрямування зусиль здобувача на «дотичні» питання й освітньої складової ОНП. За таких умов остання має містити, поряд із обов'язковими освітніми компонентами загального та

професійного спрямування, й освітні компоненти публічно-службового змістовного наповнення. Забезпечити «максимальну дотичність» освітньої складової ОНП здобувача, дисертаційне дослідження й сфера наукового пошуку якого пов'язана із службовим правом, можуть вибіркові освітні компоненти, які й покликані поглибити його знання та компетентності із службового права як навчальної дисципліни. Запропонувати індивідуальноорієнтовані навчальні дисципліни можна, сформувавши перелік (іноді вживається термін «каталог») навчальних дисциплін вільного вибору здобувачів. Останній, сформований за участю наукового керівника, науково-педагогічних працівників, яка «спеціалізується» у зазначеній сфері досліджень, експертів галузі й обов'язково здобувача (його запити є «домінуючими»), має фактично надавати останньому додаткові («персонально орієнтовані») можливості для поглиблення знань і компетентностей з окремих інститутів службового права, порівняльного службового права, «вузькоспеціальних» питань службового права, які сприятимуть поглибленому науковому пошуку здобувача. Отже, «нерозривний зв'язок» освітньої та наукової складової ОНП, із орієнтацією на проблематику службового права для здобувача, має відігравати роль «базового» вектору при формуванні переліку вибіркових навчальних дисциплін ОНП, забезпечуючи «успішність» результату навчання здобувача.

Проте, реалізація права на індивідуальну навчальну траєкторію здобувача полягає не лише у наявності вибіркових дисциплін публічно-службового блоку, а й у достатньому «ресурсному» забезпеченні реалізації такого права здобувачем. Таке забезпечення має формувати ЗВО (наукова установа), яка здійснює підготовку за ОНП, а саме: а) кадрове (як стосовно наукового керівництва роботою здобувача, так і викладання навчальних дисциплін має бути в наявності «критична маса» фахівців, бажано, із залученням експертів галузі, практиків у службово-публічних відносинах); б) організаційне (як стосовно детальноунормованої процедури вибору дисциплін, так і можливості зміни останніх (з урахуванням специфіки наукового пошуку дисертанта, напрямків, інтересів його наукової діяльності), планування навчального процесу, співвідношення запланованого та фактичного навантаження, доступності, прозорості, зрозумілості процедури); в) матеріально-технічне (як стосовно «баз» навчання, в тому числі із використанням «філій» ЗВО (наукових установ), якими цілком логічно мають виступати органи державної влади, органи місцевого самоврядування як суб'єкти публічно-службових відносин, так і методичного, інформаційного забезпечення й для ознайомлення із дисциплінами до моменту їх вибору й для використання відповідних ресурсів вже у навчальному процесі). Варто усвідомлювати, що «успішність» реалізації права на індивідуальну навчальну траєкторію здобувача охоплює й «ресурсне» забезпечення такої індивідуалізації не тільки освітньої складової, а й наукової складової. Саме тому, таке право поширюється й на вибір «баз» практики здобувача (знову ж таки це й викладання дисциплін службово-публічного циклу у рамках проходження педагогічної практики й емпіричні дослідження, «робота з клієнтами», опрацювання джерельної бази у рамках проходження дослідницької практики), зміст практики, її результати, а отже й формування

«алгоритму» та програми практики, безпосередньо зорієнтованої на запити публічно-службового спрямування навчання здобувача на ОНП.

Відповідне питання варто розглядати комплексно, із урахуванням «зворотніх» відносин змістовного його наповнення (між всіма суб'єктами реалізації цього права у межах ОНП), внутрішніх (у ЗВО або науковій установі) та зовнішніх (у межах країни в цілому, із унормуванням реалізації ОНП, та у межах регіону, галузі, з акцентом на реальні нагальні виклики і запити) чинників, а також з акцентом на вивчення та запозичення позитивних практик реалізації ОНП зі спеціальності 081 «Право» в Україні й взагалі ОНП в Україні, а також перспективи «кар'єрної» реалізації випускників ОНП, своєчасно модифікуючи і зміст, і нормативно-правове підґрунтя, і процедуру реалізації. Лише за таких умов комплексного підходу до вирішення питання реалізації права здобувача на формування індивідуальної навчальної траєкторії на ОНП, із «ресурсним» його забезпеченням можна розраховувати на успіх реалізації ОНП.

Концепт "поняття адміністративного права"

Колпаков В.К., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Протягом тривалого часу поняття адміністративного права залишається у фокусі наукових дискусій з приводу його правової природи, об'єкта, предмета, системи, структури, форм вираження і засобів впливу на суспільні відносини і взагалі місця в українському правовому просторі.

Представлення зазначених положень в наукових дослідженнях, навчальній літературі і довідкових джерелах адміністративно-правового спрямування фактично має преюдиціальний характер і корелюється з авторськими інтенціями політико-правового, ідеологічного, інструментального та іншого змісту. У всякому разі, дуже складно указати на підручник без структурної складової з відповідним умоглядом. У той же час, проблематично знайти видання з обґрунтуванням змісту концепта "поняття адміністративного права". До виключень належить підручник "Курс адміністративного права України" 2012 року, його перевидання 2013 і 2018 років [1, с. 13], та декілька науково-дослідницьких публікацій [2, с. 48].

Важливість дослідження вихідних положень "поняття адміністративного права" обумовлена їх роллю у формуванні похідних понять (адміністративна деліктність, державне управління, адміністрування тощо), освоєнням в сучасних умовах історичних здобутків (камералістики, поліцеїстики), коректному впровадженню в простір адміністративного права категорій, що породжуються сталим еволюційним розвитком суспільних відносин (поліструктурність адміністративного права, відносини адміністративних зобов'язань, відносини опосередкованої владності), створенні на цьому просторі особливої системи адміністративно-правової комунікації.

Для якісного виконання цієї ролі категорія "поняття адміністративного права" має бути представлена системним утворенням, специфічним концептом

[3], спроможним забезпечити багатовимірність і дискретну цілісність сенсів адміністративно-правової реальності, особливих форм і методів організації дисциплінарного наукового знання.

Поняття у праві – це відображення шляхом узагальненого опису результатів наукового осмислення відповідних сегментів правової дійсності. Вони завжди об'єктивуються через терміни, дескриптори, визначення і є словами наукової мови, якими вчені намагаються виразити, сформулювати сутність правових явищ та процесів, що ними вивчаються.

Мета утворення понять полягає в тому, щоб представити об'єкт осмислення у найбільш конкретному і визначеному вигляді. Узагальненість опису не є самоціллю цього процесу. Вона – засіб досягнення оптимальної визначеності. Інструментарієм, який використовується для досягнення такої визначеності слугують відомі прийоми пізнання: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, умовиводи.

Понятійна форма є найбільш раціональним зовнішнім виразом знань про відповідний об'єкт і дозволяє системно висвітлити його загальні і спеціальні ознаки, включаючи зв'язки між його складовими, їх історико-правову природу, процеси розвитку, інтегративні характеристики, особливості взаємодії з іншими компонентами права тощо.

Загальними є ознаки притаманні як категорії "поняття адміністративного права", так і поняттям інших галузей права. Перш за все це ті, які виокремлюють право серед інших соціальних явищ. Виходячи з того, що право – це науково обґрунтовані уявлення про дозволи і заборони в сфері життєдіяльності людини, що виникли в результаті взаємодії свідомості і буття і закріпилися у нормативній (юридичній) формі як регулятори належного чи припустимого поведіння, ними є: а) нормативність, б) формальна визначеність і в) державна забезпеченість.

По-друге, це ознаки, які детермінують галузі в системі права. Будучи притаманними всім без виключення галузям, вони різняться між собою і, таким чином, виступають критеріями відмежування однієї галузі права від іншої. Насамперед це однорідність і системність суспільних відносин, які регулюються галуззю, автономність сукупності правових норм і інститутів, наявність предмету і методу правового регулювання.

Спеціальними є ознаки притаманні лише категорії "поняття адміністративного права". Вони виокремлюють у правовій системі саме адміністративне право. Це особливості адміністративно-правових відносин, які є відносинами адміністративних зобов'язань; особливості методу правового регулювання, які виражаються у специфічному балансі застосування таких регулюючих засобів як приписи, заборони і дозволи; поліструктурність предмету; особливості понятійного апарату, функцій, джерел, суб'єктів, процесу тощо.

Поняття мають кількісний і якісний вимір. Якісний вимір відображається у описі ознак об'єкту. Сукупність таких ознак утворює зміст поняття. Кількісний вимір відображається у описі складових поняття, яким притаманні

ці ознаки. Сукупність цих складових утворює обсяг поняття. Зміст і обсяг поняття змінюються в процесі розвитку відповідної науки.

Для категорії "поняття адміністративного права" зміст (або якісний вимір) акумулюється у сукупності таких ознак, як системність, підзаконність, поліструктурність, предмет адміністративного права, метод адміністративного права, публічність, владність, нормативність, галузевість, історико-генетична природа, соціальне призначення, принципи адміністративного права, функції адміністративного права, дефініція адміністративного права та інших.

Обсяг поняття (або його кількісний вимір) відображається у таких його складових, як колективні суб'єкти адміністративного права, індивідуальні суб'єкти адміністративного права, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, публічні службовці, публічна адміністрація, форми публічного адміністрування, суб'єкти державного управління, акти адміністративного примусу, адміністративні послуги та інших.

З метою порівняння зазначимо, що категорія "поняття адміністративного права" разом з такими категоріями, як "поняття цивільного права", "поняття кримінального права", "поняття трудового права", "поняття фінансового права" та іншими є складовими поняття "правова система".

Особливістю категорії "поняття адміністративного права" є його структурованість. Структура відбиває логіку зв'язків між компонентами, які входять до поняття, забезпечує його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах. Структурна упорядкованість категорії "поняття адміністративного права" здійснюється за логікою "дерева" і за логікою "ієрархії".

Упорядкування понять в логіці "дерева" означає виділення вихідного і прохідних понять та їх трансформації у часі. Така структура дає можливість побачити, як поняття послідовно розвиваються і відбивають правову дійсність відповідно до існуючих етапів накопичення знань.

Прикладом структуризації за логікою "дерева" може слугувати еволюція поняття "предмет адміністративного права": 1) у 1940 році Г.И. Петров предметом адміністративного права визначає відносини державного управління; 2) у 1949 році С.С. Студеникин предметом адміністративного права визначає відносини влади і підпорядкування, у яких однією зі сторін виступає орган держави, який повеліває; 3) у 1958 році И.Г. Мревлишвили висуває ідею про відсутність предмета адміністративного права, що тягне відсутність відповідної правової галузі; 4) у 1959 році Г.И. Петров предметом адміністративного права визначає горизонтальні і вертикальні правовідносини; 5) у 1962 році І.М. Пахомов визначає, що предметом регулювання радянського адміністративного права є суспільні відносини, які складаються між людьми в сфері державного управління; 6) у 1975 році А.П. Ключниченко предметом адміністративного права визначає відносини між носіями прав і обов'язків в сфері радянського державного управління; 7) у 1986 році Р.С. Павловський предметом адміністративного права визначає відносини, які складаються у зв'язку з реалізацією функцій державного управління з приводу виконавчо-розпорядчої діяльності; 8) у 1994 році Л.В. Коваль предметом

адміністративного права визначає відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням державного управління, у тому числі і відносини недержавного управління; 9) у 2001 році А.С. Васильєв до предмета адміністративного права включає відносини, що виникають у ході здійснення державного управління, охорони громадського порядку, забезпечення державним апаратом реалізації прав і інтересів громадян; 10) у 2003 році В.К. Колпаков предметом адміністративного права визначає відносини публічного управління; 11) у 2004 році В.Б. Авер'янов до предмета адміністративного права включає відносини, що виникають у ході здійснення державного управління, діяльності органів виконавчої влади, адміністративних судів, застосування заходів адміністративного примусу, у процесі внутрішньої організації та діяльності апаратів державних органів; 12) у 2008 році В.К. Колпаков предметом адміністративного права визначає відносини адміністративних зобов'язань, до яких включає: відносини публічного управління; відносини адміністративних послуг; відносини відповідальності публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність; відносини відповідальності суб'єктів суспільства (індивідуальних і колективних) за порушення встановленого публічною адміністрацією порядку і правил.

Упорядкування за "ієрархією" базується на супідрядності складових поняття, яка існує на конкретному етапі наукових знань про адміністративне право. Така структурованість дає можливість побачити розташування компонентів поняття щодо ієрархічних щаблів, а також системні зв'язки між ними.

Так, за сьогоdnішнім станом адміністративно-правової доктрини уявлення про колективні суб'єкти адміністративного права дають поняття: публічна адміністрація, об'єднання громадян, трудовий колектив, підприємство тощо. Уявлення про публічну адміністрацію створюють поняття: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інститут Президента України тощо. Уявлення про органи виконавчої влади базується на поняттях: вищий орган виконавчої влади, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади. Уявлення про центральні органи виконавчої влади дають поняття: міністерство, державний комітет, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом тощо. Аналогічним чином структуруються й усі інші складові поняття "адміністративне право".

Важливою особливістю категорії "поняття адміністративного права" є системність. Зазначене поняття уявляє собою єдине ціле (систему), яке складається із самостійних компонентів (підсистем). Як і будь-яка система, категорія "поняття адміністративного права" характеризується єдністю щодо зовнішнього середовища, різноманіттям зовнішніх і внутрішніх зв'язків, інтегративними властивостями, історичністю і спроможністю до продуктивного розвитку.

Саме спроможність до продуктивного розвитку генерує активність, послідовність і спадкоємність наукового пошуку в сфері адміністративного права, розвиток адміністративно-правових теорій, як слідство, нарощування змісту та обсягу категорії "поняття адміністративного права".

Вивчення адміністративного права передбачає опанування його поняття особами, які навчаються. При цьому завжди постають питання про кореляцію існуючих наукових доробок з вимогами і особливостями організації навчального процесу. Така кореляція досягається шляхом уніфікації і оптимізації навчального матеріалу, необхідного для опанування, і обґрунтованого встановлення навчального часу, за який таке опанування може бути здійснено.

В результаті виникає своєрідна інституціональна матриця, у який враховані наукові доробки, вимоги нормативних документів щодо навчального процесу, особливості його адміністрування у конкретному навчальному закладі, досвід викладання відповідної навчальної дисципліни, властивості осіб, які проходять навчання.

З урахуванням цього, висвітлення поняття адміністративного права забезпечується розглядом таких тем: Зміст і обсяг категорії "Поняття адміністративного права"; Історико-генетична природа адміністративного права; Адміністративне право у юридично-галузевій класифікації; Понятійний апарат адміністративного права; Предмет адміністративного права; Метод адміністративного права; Принципи адміністративного права; Система і структура адміністративного права; Функції адміністративного права; Джерела адміністративного права; Дефініція адміністративного права.

Література

1. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков та ін. К.: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
2. Колпаков В. К. Парадигма "поняття адміністративного права": зміст і новели в системі універсалій. *Питання адміністративного права*. Харків: Право, 2019. С. 48-75.
3. Неретина С. С., Абушенко В. Л., Кацук Н. Л. Концепт. *Центр гуманитарних технологій*. 2021. URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6888> (дата звернення: 13.05.2021)

Адміністративні дозвольно-ліцензійні процедури у сфері використання природних ресурсів в Україні

Легеза Ю.О., д.ю.н., професорка

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Адміністративне дозвольно-ліцензійне провадження у сфері використання природних ресурсів постійно є предметом реформування в Україні. Розробка та прийняття Закону України «Про адміністративні послуги» дозволила переглянути науково-практичні підходи до розуміння сутності, ознак та стадій надання спеціальних дозволів та ліцензій, що вимагаються для забезпечення реалізації права на спеціальне цільове використання природних ресурсів.

До головних особливостей адміністративного дозвольно-ліцензійного провадження у сфері використання природних ресурсів необхідно віднести його позитивну управлінську сутність, змістом якої є спрямованість на

забезпечення реалізації приватних та публічних прав та законних інтересів юридичних і фізичних осіб.

При цьому досягнення єдності підходів щодо розуміння поняття адміністративного дозвільно-ліцензійного провадження ще і досі не відбулося. Так, С. В. Лихачов виокремлює: реєстраційно-ліцензійне (метою якого є отримання суб'єктом-заявником додаткових правомочностей – права володіти, користуватися і розпоряджатися своїм відособленим майном або володіти ним на правах господарського відання чи оперативного управління) та установчо-дозвільне (провадження з видачі дозволів на використання предметів і функціонування об'єктів, на які поширюється дозвільна система; здійснення паспортної, реєстраційної та міграційної роботи; провадження з державної реєстрації об'єднань громадян; провадження з державної реєстрації нормативних актів органів виконавчої влади тощо) [1, с. 145].

Протилежним є підхід до розуміння «дозвільного провадження», вироблений у наукових розробках Г. С. Завірюхою. Так, вченою дозвільна процедура розуміється як процес видачі місцевим дозвільним органом документа дозвільного характеру, що передбачає обов'язковість отримання суб'єктом господарювання двох або більше проміжних документів дозвільного характеру (висновків, погоджень, актів, дозволів, довідок, свідоцтв, рішень тощо) від місцевих дозвільних органів та/або надання двох або більше дозвільних послуг, які є необхідною підставою для видачі кінцевого документа дозвільного характеру, підкреслює особливе значення забезпечення принципу організаційної єдності при видачі дозвільних документів [2, с. 4].

В умовах відсутності нормативного визначення категорії адміністративного дозвільно-ліцензійного провадження у сфері використання природних ресурсів основні засади його здійснення визначаються згідно із Стратегією державної екологічної політики України на період до 2030 р. [3].

Умовно розвиток законодавства з питань регулювання адміністративного дозвільно-ліцензійного провадження у сфері використання природних ресурсів можливо поділити на такі етапи.

Першим етапом розвитку адміністративного дозвільно-ліцензійного законодавства у сфері використання природних ресурсів є період, пов'язаний із розробкою та прийняттям базових екологічних законодавчих актів – Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), «Про екологічну експертизу» (1995 р.), Кодексу України про надра (1994 р.), Лісовий кодекс України (1994 р.), Водний кодекс України (1995 р.), Земельний кодекс України (2001 р.) та ін. (1991–2005 рр.). Більшість зазначених нормативно-правових актів, попри їх низький рівень правової ефективності продовжують діяти і зараз.

Другий етап пов'язується із розробкою основоположних законодавчих актів у сфері ліцензування господарської діяльності, і у часовому вимірі умовно нами визначається як 2005–2013 рр.. У цей період відбулося прийняття Законів України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (2005 р.) і

«Про ліцензування певних видів господарської діяльності», а завершується етап прийняттям Закону України «Про адміністративні послуги» (2013 р.). Так, у Законі України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» у ст. 1 дозвільну (погоджувальну) процедуру визначено як сукупність дій, що здійснюються адміністраторами та дозвільними органами під час проведення погодження (розгляду), оформлення, надання висновків тощо, які передують отриманню документа дозвільного характеру [4].

Натомість згідно із ст. 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [5] поняття ліцензування подавалося у спрощеному розумінні як видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпорядження про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

Відтак очевидним є висновок, що розуміння ліцензування законодавцем спочатку зводилось до адміністративної процедури. Тривалий час ці законодавчі акти залишалися єдиними нормативно-правовими актами, які містили загальні засади здійснення адміністративних процедур у сфері господарювання загалом і зокрема в частині правового регулювання діяльності, пов'язаної зі спеціальним використанням природних ресурсів.

Третій етап розвитку адміністративного дозвільно-ліцензійного законодавства у сфері використання природних ресурсів пов'язується із прийняттям у 2013 році Закону України «Про адміністративні послуги» [6], що відноситься до нормативних актів загальної дії, який встановив процедурні особливості, вимоги, стандарти якості, яким має відповідати результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи. При цьому, згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України «Про адміністративні послуги», надання адміністративних послуг здійснюється відповідно до цього Закону з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами, які регулюють суспільні відносини у відповідних сферах, зокрема, у сфері використання природних ресурсів.

Останній етап розвитку адміністративного дозвільно-ліцензійного законодавства у сфері використання природних ресурсів пов'язується із підписанням Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, що актуалізувало не лише питання спрощення дозвільно-ліцензійних проваджень, а й питання дерегуляції здійснення адміністративних процедур у сфері природокористування.

Отже, адміністративне дозвільно-ліцензійне провадження у сфері використання природних ресурсів, перебуваючи у стадії реформування законодавчих засад його здійснення, має розумітися як регламентована адміністративно-процедурним законодавством діяльність суб'єктів публічної адміністрації, в ході якої вирішується питання реалізації спеціальних прав фізичних та юридичних осіб на використання природних ресурсів у сфері господарювання, шляхом надання їм визначених законодавством дозвільних документів (дозволів, ліцензій, квитків, сертифікатів тощо).

Література

1. Лихачов С. В. Дозвільне провадження в адміністративному процесі : монографія. Донецьк : ДонДУУ, 2009. 197 с.
2. Завірюха Г. С. Дозвільні процедури у сфері підприємницької діяльності (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 16. Ст.70.
4. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483.
5. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.2000 р. № 1775-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 33. Ст. 229. (втратив чинність)
6. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст.409.

Транснаціональний характер правових закономірностей антикорупційної політики держави

*Макаренков О.Л., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Осмислення перетворень антикорупційної політики держави в історичній ретроспективі дозволяє поєднати досвід й знання попередніх епох про закономірності розвитку стандартів доброчесності суб'єктів публічної влади (публічної адміністрації тощо). Сукупно отриманий результат розкриває правову реальність сучасності та детермінує зміст законодавчих норм на майбутнє, що уможлиблює відтворення благ й прогрес людства. Визначенню суттєвих елементів системи протидії корупції, їхньої взаємодії між собою та із зовнішнім середовищем, множині правових ситуацій та реальності, прорахункам варіантів їхнього керованого розвитку у напрямку соціального прогресу за посередництва зрозумілих і чітких правових норм, що виключають із суспільних відносин феномен недоброчесності, присвятили низку наукових досліджень С.К. Бостан, О.Ю. Дрозд, М.І. Козюбра, В.К. Колпаков, Є.В. Курінний, Д.В. Лученко, С.І. Максимов, С.Г. Стеценко, О.Д. Тихомиров, М.І. Хавронюк, С.О. Шатрава та інші вчені-правники, хоча мінливість правових відносин, виявлення їхніх нових властивостей зумовлює нові виклики для коректного пізнання та вирішення на інституціональному рівні цієї проблеми у подальшому. Загальнотеоретична й політико-правова складові дослідження інституціональних способів протидії корупції у прикладному вимірі деталізуються напрямками діяльності антикорупційних органів держави та громадянського суспільства, у межах яких вони реалізують повноваження задля вирішення поточних й стратегічних задач утвердження доброчесності. Динаміка їхніх трансформацій детермінована загальними тенденціями

оновлення функцій держави, відповідно до потреб власних громадян й перспектив розвитку. Мультиплікація отриманих результатів від використання такого методологічного підходу для галузевих юридичних наук збагачується критично оціненим теоретичним матеріалом переоцінки наявних відомостей про предмет – доброчесність органів публічної влади усіх рівнів та спеціалізації й зумовлену цим ефективність їхніх посадових осіб.

Україна у вищеписаних епістемологічних зв'язках елемент міжнародної системи доброчесного здійснення публічної влади заради забезпечення прав людини. Він виявляє її природу й логіку, властиві усім елементам рівноцінного рівня правової енергії – націям, країнам, праву, державам та усім іншим відповідним суб'єктам права, їхнім інтерпретаціям. Для характеристики цієї єдності частин і цілого у правовому, політичному, економічному, екологічному, військовому й духовно-культурному вимірах доречно використовується артикульовані й усталені у правовій доктрині категорії «глобальність», «транснаціональність», «транскордонність». Розуміння залученості до розробки, ухвалення й впровадження рішень з протидії корупції у соціальних спільнотах передбачає відповідальність усіх, поєднання рамок їхнього фізичного проживання й господарювання. Інформаційно, за рахунок цифрових технологій та відповідного програмного й апаратного забезпечення, єдиний світ чутливий до ураження корупцією у цілому й за групами держав/націй – Східної Європи, ЄС, Латинської Америки тощо. Їхні фінансові, торгівельні, військові та інші сфери правових відносин об'єднані за уніфікованими підставами, що у вигляді стандартизованих механізмів елімінації корупційних практик деталізовані нормами національного антикорупційного законодавства.

Організаційно країни додають до зазначених механізмів спеціалізовані інститути управління, судової й досудової юстиції, наприклад, у країні Південно-Східної Європи – Республіці Хорватія антикорупційна інфраструктура складається з наступних організацій: 1) департаментів (палат) найбільших окружних/повітових ординарних/загальних судів (*redovni sudovi*) країни, що спеціалізуються на розгляді справ про організовану злочинність та корупцію й територіально розташовані у містах (*Županijski sud u / County court in*) Загребі / *Zagrebu*, Рієці / *Rijeci*, Спліті / *Splitu* та Осієку / *Osijeku* (ст. 14, ч. 4 ст. 37); спеціалізованого суду – Вищого кримінального суду Республіки Хорватія (*specijalizirani sudovi – Visoki kazneni sud Republike Hrvatske*), що вирішує у другій інстанції скарги на рішення окружних судів у кримінальних справах (ст. 14, 26а); Верховного суду Республіки Хорватія – *Vrhovni sud Republike Hrvatske* (ст. / *Članak 14*) [1]; 2) Бюро по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Державній прокуратурі (хорват. *Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta u Državno odvjetništvo*) [2]; 3) Управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, Служба внутрішнього контролю з 2001 р. у складі МВС (*Offices for Suppression of Corruption and Organised Crime /* раніше мав назву *Department for Economic Crime and Corruption* – Департамент по боротьбі з економічною злочинністю та корупцією; *Office for Internal Control*); 4) Антикорупційного сектору

Міністерства юстиції – контролює виконання антикорупційних заходів в уряді країни.

Спільна робота націй над створенням антикорупційної інфраструктури актуалізує важливість формулювань відповідних правових норм та інститутів, придатних забезпечити ефективність у сферах практики застосування законодавчих норм із протидії корупції. До ключових міжнародно-правових актів з порушеного питання зараховуємо Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятий 34-ю сесією ГА ООН у 1979 р.; Міжамериканську конвенцію про боротьбу з корупцією, прийняту Організацією Американських Держав 29.03.1996; Резолюцію «Практичні заходи боротьби з корупцією», оприлюднену на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності (Гавана, 1990 р.); Конвенцію про боротьбу з корупцією, яка зачіпає посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав – Членів Європейського Союзу, прийняту Радою ЄС 26.05.1997; Конвенцію про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних комерційних угодах, прийняту Організацією економічного співробітництва та розвитку 21.11.1997; Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, прийняту Комітетом міністрів Ради Європи 27.01.1999; Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією, прийняту Комітетом міністрів Ради Європи 04.11.1999 й ратифіковану Законом України від 16.03.2005 р. № 2476-IV; Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 (м. Палермо); Конвенцію Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею, прийняту главами держав й Урядів Африканського союзу 12.07.2003; Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 та ін. На підставі норм права цих документів, ратифікованих Україною, та підписаних з міжнародними організаціями договорів, Україна на міжнародному рівні співпрацює в сфері запобігання корупції з Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (UNODC); Радою ООН з прав людини в особі спецдоповідача з питання незалежності суддів і юристів, Групою держав проти корупції (GRECO), Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей (MONEYVAL), Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), Євроюстом, Європол, Європейськими партнерами з протидії корупції (EPAC), Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF), Міжнародною групою з протидії відмиванню брудних грошей (FATF), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE), Інтерполом, Світовим банком та Європейським банком реконструкції та розвитку (EBRD).

Протиріччя транснаціональних антикорупційних заходів виникають там, де відбувається зіткнення різнорівневих політико-правових (ідеологічних, економічних) систем – тих, які мають висхідну експоненту фактичного накопичення корупційних проблем, з системами, що демонструють стійкий низхідний тренд проявів корупції. Наприклад, країн Східної і Західної Європи; Латинської Америки зі США та Канадою; Республіки Індія з Республікою Сінгапур відповідно. Усталені практики нормотворення і/або правозастосування публічної влади цих країн корегуються та уніфікуються за

параметрами придатності до задоволення потреб населення кожної нації та усього людства, а також тих амбіцій людей та якістю їхніх життєвих енергій і/або вольових зусиль, які розкривають конструктивно-пасіонарні частини їхніх екзистенцій на практиці правових відносин. При цьому враховується, що такі відносини виявляють тенденцію до більшого опосередкування продуктивної комунікації (управління і/або примусу та ін.) технологіями (програмним забезпеченням) сучасних технічних пристроїв тощо. Такий напрям телекомунікаційної трансформації в сфері антикорупційної політики доцільно корегувати відповідно до відомостей про антропо- й соціовимірні виміри логіки історії ефективного функціонального навантаження органів держави та інших феноменів права. За рахунок цього отримуємо неспростовні аргументи для попередження дисфункції держави (парламенту, публічної адміністрації, судів), а саме: через своєчасне скасування недієвого законодавства, уточнення чинних норм, фактично їхню формалізацію до рівня ефективності, зручності, продуктивності цифрових технологій. Ключовою антропою властивістю управлінського виміру цивілізаційно-функціональної доброчесності публічної влади стає актуальність отриманого нею мандату довіри від населення, що відображається у відтворенні фізіологічно, духовно й психологічно здорового населення як вихідного базису для економічного й культурного розвитку суміжного змісту; стимулювання вдалих й історично виправданих галузей господарства на тлі викликів світової конкуренції та глобального розподілу праці; ухилення від руйнівного впливу на націю беззмістовної інформації ззовні й попередження розбалансування ідеологічно продуктивної роботи всередині країни; профілактика захворювань та стійкість здоров'я власних громадян; виключення і/або мінімізація шкоди екології – позаантропній частині природи; перманентного соціального діалогу й порозуміння між громадянами держави, єдиних як нація, стратегічно живлячи її сильними рисами своєї індивідуальної унікальної природи тощо.

У цьому зв'язку функціонально й організаційно антикорупційні інститути високорозвинених держав будуються таким чином, щоб захистити людину, як структурну ланку нації, та відповідні правові відносини з відтворення сильної нації; зберегти інститут сім'ї, сімейного виховання та інших інструментів соціалізації доброчесної особистості – *homo juridicus*; забезпечити правовий захист інвестицій та сприяння залученню фінансів для розбудови господарських об'єктів, повноцінної реалізації амбітних підприємницьких ініціатив, що зумовлені верховенством права, його цінностями; насичувати інформаційний простір корисною й духовно глибокою, змістовною інформацією, елімінувати з нього помилкові твердження, що онтологічно заперечують антроповимірне право; формалізувати за алгоритмами цифрових технологій вирішення питань за зверненнями громадян та юридичних осіб, зокрема через центри надання адміністративних послуг тощо; виключити усі форми розкрадання коштів публічних бюджетів (фондів) й забезпечити їхнє цілковито ефективне використання; сформувати у свідомості людей відчуття соціальної єдності, позитивної перспективи повноцінної реалізації власних

життєвих проєктів виключно спільно з іншими націями та залежності цього від здорового стану навколишнього природного середовища; та ін.

Отже, антикорупційна політика держави ХХІ ст. невід’ємна частина правових закономірностей транснаціональних відносин. Норми міжнародного права, міждержавні й міжінституційні договори складають правову основу співробітництва та органічного поєднання зазначеної політики. Використання типових моделей побудови антикорупційної інфраструктури – спеціалізація окремо створених організацій, диверсифікація правоохоронної/судової діяльності в межах вже існуючих органів юстиції чи поєднання цих варіантів – комплекс заходів, що наповнює нормативно-правову основу практичним змістом рішень/діянь уповноважених на протидію корупції органів/посадових осіб, перетворює задеклароване у законодавстві на правову реальність з поширення стандартів доброчесності. Більше цього, деякі аспекти корупції в силу її глобального масштабу не виявляються і/або не долаються без спільних зусиль усіх чи групи держав, зокрема у напрямі профілактики зростання недоброчесних практик публічно-правових відносин, що передбачає комунікацію та компроміси націй (держав) на підставі загальноправових цінностей; з урахування цивілізаційної (соціальної) специфіки розвитку націй й детермінованих цим інтересів громадян; через визначення змісту правових енергій та їхньої синергії й мультиплікації результатів правової взаємодії, критична маса яких накопичувались у відповідних точках (моментах, роках) історико-правового розвитку та переходила в якість схвалюваних публічною владою рішень; беручи до уваги важливість наступництва новими практиками законотворчості (публічного урядування; правосуддя) усього конструктивного з минулого; синергії та творчих енергій пізнаного людиною права тощо. Інакше держава не має успіху, а сучасний світ позбавлений майбутнього.

Література

1. О sudovima : Zakona Republike Hrvatske № 022-03/18-01/31 od 06.07.srpnja.2018. Narodnim novinama. OG 67/2018. № 1362. 25.07.2018. P. 40.
2. О Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta : Zakona Republike Hrvatske № 71-05-03/1-09-2 od 30.06.2009. URL : <http://www.dorh.hr/Default.aspx?art=7498>

Деякі питання оперативно-розшукового запобігання хуліганським діям під час футбольних матчів

*Мельковський О.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Проблема хуліганських дій, як під час футбольних матчів, так і після них, змушує їх організаторів приділяти цьому питанню першорядне значення. На жаль, відповідні структури більшості країн виявляються не завжди готові до вирішення цієї проблеми, вважаючи за краще в подібних випадках діяти як правило перевіреними, консервативними, але застарілими і малоефективними методами.

Вважаємо за необхідне розглянути можливість використання оперативно-розшукових заходів в процесі протидії зазначеним негативним явищам.

Як правило, з метою запобігання масовим заворушенням з боку футбольних фанатів, організатори застосовують пряму фізичну протидію силами правоохоронних органів. Однак практика показує, що нерідко саме надмірно жорсткі дії поліцейських призводять до ескалації конфліктів і прояви з боку фанатів все більшої агресії. У зв'язку з чим, можливе використання методів та засобів оперативно-розшукової діяльності є доречним при запобіганні негативним явищам під час футбольних матчів.

Агентурно-оперативна робота є складовою частиною оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України. Вона основана на негласному співробітництві з громадянами або використанні негласного статусу оперативного працівника та здійснюється з метою попередження, виявлення, припинення правопорушень, пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, в інтересах кримінального провадження та для отримання інформації з метою забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави.

Агентурно-оперативна робота ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, режиму секретності, добровільності, конспірації та взаємодії з органами і підрозділами інших міністерств і відомств, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності оперативним підрозділам надано право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, використовувати конфіденційне співробітництво, а також право отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про кримінальні правопорушення, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави.

Основними завданнями агентурної роботи є:

- здобуття інформації про кримінальні правопорушення, що готуються або вчинені, та інші можливі правопорушення;
- проникнення в організовані групи та злочинні організації або оперативне розроблення окремих осіб для встановлення їх злочинної діяльності, а також фактів учинення кримінальних правопорушень їх зв'язками;
- виявлення осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, вивчення їх способу життя, виявлення злочинних намірів і дій з метою попередження, припинення і розкриття кримінальних правопорушень;
- оперативне перекриття місць концентрації злочинного елементу та криміногенних об'єктів (вокзалів, притонів, ринків, розважальних закладів у тому числі і спортивних закладів);
- здобуття інформації про неформальні молодіжні об'єднання (у тому числі футбольні фанати), релігійні та екстремістські організації, етнічні діаспори та етнічні злочинні групи;
- виявлення причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень;

- вирішення інших завдань оперативно-розшукової діяльності.

Слід визначити основні характерні ознаки суб'єктів агентурної роботи.

Так агентом є дієздатна особа, не молодша 18 років, яка за своїми особистими і діловими якостями, розвідувальними можливостями систематично виконує завдання оперативного підрозділу з отримання та надання інформації про кримінальні правопорушення, що готуються або вчинені, викриття причетних до них осіб, виявлення, попередження, припинення кримінальних правопорушень, розшуку злочинців, безвісно відсутніх, а також отримання і надання іншої інформації, яка має значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, на підставі добровільно даної підписки про негласне співробітництво за щомісячну грошову винагороду.

Представником оперативного підрозділу обов'язково оцінюються такі можливості особи, з якою планується встановити негласне співробітництво:

- особистісні характеристики (розумові здібності, спостережливість, активність, контактність, схильність до ризику, сміливість, спритність тощо);
- зовнішні чинники (наявність зв'язків, які володіють певною інформацією, можливості впливу на окремих осіб, знання особливостей злочинного середовища, об'єкта, який планується перекрити оперативним шляхом, певні навички тощо).

Агент не має права підбурювати, провокувати осіб до вчинення правопорушень.

Слід зауважити, що агент, який був упроваджений в організовану групу чи злочинну організацію з метою попередження чи викриття її злочинної діяльності, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення в її складі умисного особливо тяжкого злочину, поєднаного з насильством над потерпілим, або умисного тяжкого злочину, пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому чи настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Він не може бути засуджений до довічного позбавлення волі, а покарання у вигляді позбавлення волі не може бути призначено йому на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Якщо агент, залучений до розроблення організованої групи чи злочинної організації, вимушено вчинив протиправне діяння у складі цієї організованої групи чи злочинної організації, керівник відповідного підрозділу правоохоронного органу може подати клопотання про пом'якшення такому агенту вироку або про звільнення його від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 43 Кримінального кодексу України, у випадках, за яких:

- надана особою інформація сприяла попередженню, припиненню чи розкриттю тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених окремою особою, організованою групою чи злочинною організацією;
- отримання інформації з інших джерел викликало невинуваті труднощі, небезпеку або було неможливе;
- відшкодовано збитків в особливо великих розмірах.

Зустрічі або зв'язок з агентом, як правило, здійснює той працівник

оперативного підрозділу, який залучив його до негласного співробітництва. Передавання агента на зв'язок іншому працівникові оперативного підрозділу здійснюється з дозволу відповідного керівника оперативного підрозділу та за згодою агента.

Слід зазначити, що особливість агентурної роботи в її високій результативності, так як вона дозволяє оперативно висвітлювати діяльність розроблюваної групи і своєчасно отримувати інформацію про підготовлювані акції, організаторів та учасників заворушень і інші важливі відомості. Разом з тим, необхідно бути вкрай обережним, так як в разі виявлення агента, він може бути використаний для передачі дезінформуючих відомостей.

Під час вирішення питань оперативного перекриття розроблюваних фанатських угруповань може використовуватися інфільтрація в зазначені структури спеціально підготовлених співробітників спеціальних служб або поліції. З огляду на той факт, що серед офіцерів поліції і спецслужб чимало шанувальників футболу, даний процес значно спрощується.

У тих випадках коли впровадження свого агента в групу є проблемним, оперативні співробітники намагаються залучити в якості агента будь-кого з уже існуючих членів угруповання. Причини, за якими вони можуть йти на контакт, різні, це можуть бути як певні моральні мотиви, так і матеріальна винагорода, що надається за одержану важливу інформацію.

У світовій практиці використовується ще один, досить нестандартний метод боротьби з футбольною агресією, який полягає в залученні до співпраці самих футбольних фанатів. Справа в тому, що так звані «ультрас» (вболівальники) часто не схвалюють діяльність футбольних хуліганів. Це пов'язано з тим, що масові заворушення завдають шкоди іміджу футбольної команди, а в деяких випадках навіть можуть призвести до штрафних санкцій щодо неї.

У зв'язку з цим, залучення «ультрас» до співпраці для забезпечення громадського порядку може бути досить ефективним. При цьому, вступаючи в діалог з лідерами фанатських груп, співробітники поліції повинні переконувати їх у необхідності співпраці з протидії хуліганським діям і забезпечення громадського порядку. З огляду на той факт, що на сьогоднішній день «ультрас» мають високий рівень організованості, і в їх склад входять особи, які володіють певним статусом у суспільстві, дана робота може дати досить високий результат.

Крім цього, в світовій практиці є приклади, коли до співпраці вдавалося залучати і представників агресивних груп, які в подальшому забезпечували громадський порядок. Виступаючи в якості контрактних працівників, вони не тільки задовольняли свої моральні амбіції, а й отримували за дану діяльність певну винагороду. При цьому слід вживати заходів для запобігання ситуаціям, при яких зазначені особи вимагають з організаторів гроші, в обмін на гарантії безпеки футбольного матчу.

Таким чином, проблема забезпечення безпеки футбольних матчів не повинна покладатися тільки на гласних співробітників поліції і може ефективно вирішуватися комплексними заходами з застосуванням агентурних можливостей та при активній підтримці та участі організаторів та учасників

подібних заходів. Крім того, необхідне вироблення нових стратегій і методів вирішення подібних ситуацій, які дозволили б підвищити рівень забезпечення безпеки на футбольних матчах.

Футбольне хуліганство як феномен: передумови виникнення та інституціоналізації

*Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Професійний футбол є об'єктом інтересу для сотень, тисяч глядачів, уболівальників, спортом номер один у всьому світі. Секрет його популярності, як відзначають у дослідженнях з соціології спорту, в видовищності, доступності, універсальності та медіапопулярності (роботи О. Кільдюшева, Г. Пільца, Х. Ріссе, С. Холла, та ін.). Невід'ємною частиною сучасного футболу є футбольні фанати з яскраво вираженою субкультурою (ультрас, карлани, скарфери та ін., перші з яких стали об'єднуватися у невеликі неоднорідні за своїм соціальнодемографічним складом, віком, освітнім рівнем групи у Західній Європі на початку 60-х років XX століття, для яких відвідування стадіонів – культурна форма проведення дозвілля, розвага, рекреація, потреба відстоювати честь свого футбольного клубу) та найбільш радикально налаштовані хулліс (або hooligan's), які надають пріоритет протиправним насильницьким діям як під час матчу, так і поза межами стадіону у навколофутбольних сутичках. За даними Союзу європейських футбольних асоціацій (УЄФА), 82% дорослих європейців в тій чи іншій мірі цікавляться футболом, а 25% – «дуже зацікавлені» (для прикладу, в РФ майже 46 млн. є уболівальниками, в тому числі 13 млн. є уболівальниками конкретної команди) [1, с. 6]. Зважаючи на той факт, що відвідування футбольних стадіонів стає кожного року в Україні та країнах пострадянського простору все більш масовим, а футбольні фанати з року в рік більш організованими, активними, намагаються диктувати футбольним клубам свої умови, мають підтримку від політичних партій, громадських організацій, дослідження феномену футбольного хуліганства є актуальним (про що також свідчать результати вивчення матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень (136 копій обвинувальних вироків за ст. 296 Кримінального кодексу України, що в цілому представляють всі області України та м. Київ).

Проведені дослідження дозволяють акцентувати увагу на тому, що проблематика футбольного фанатизму привертає останнім часом увагу вітчизняних та зарубіжних вчених-соціологів (роботи П. Артьомова, І. Гофмана, В. Кулія, Т. Голубоцької, О. Голубоцького та ін.). Психологічні методики діагностики агресії футбольних фанатів досліджують Д. Ванн, С. Єніколопов, А. Павлов, Ю. Троїцький, Н. Цибульський та ін. Пошуку шляхів удосконалення заходів запобігання злочинів, що вчиняються футбольними угрупованнями присвячено дослідження вчених-кримінологів: Т. Гусака, І. Копотуна, О. Мейтіна, М. Рудика та ін. Питання особливостей розслідування злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками, розглядають вчені-

криміналісти: А. Багмет, Д. Басєв, В. Бояров, О. Кузьменко, М. Ларкін, Д. Трофімов та ін.

Останнім часом відбувається активізація дисертаційних досліджень, присвячених розслідуванню хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів (Н. Кононенко (2016 р.), розслідуванню злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників (А. Масалітін (2019 р.) та ін. При цьому, не зважаючи на розмаїття наукових праць, не применшуючи здобутки їх авторів, необхідно зазначити, що наразі залишається невирішеною низка важливих питань, пов'язаних із питаннями комплексного вивчення феномену футбольного хуліганства, критичного аналізу існуючих наукових підходів до розгляду передумов виникнення футбольного хуліганства як соціального феномену та субкультури (оскільки саме такий підхід може привести до розуміння процесів, які призводять до його радикалізації), розробки методики розслідування футбольного хуліганства із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Витоки футбольного хуліганства беруть початок у 50-х роках ХХ ст. у Великобританії, а вже з середини 60-х років ХХ ст. значну частину уболівальників на трибунах англійських стадіонів складали футбольні хулігани. На початку 90-х років ХХ ст. субкультура футбольного хуліганства поширюється у Східній Європі. В Україні футбольне хуліганство почалося у 80-х роках ХХ ст. Перша масова бійка за участю більш як 800 уболівальників мала місце у вересні 1987 р. в Києві і пов'язана вона була з матчем місцевого «Динамо» з московським «Спартак» [2, с. 24]. У 2005 році, у зв'язку із підготовкою до Євро-2012 правоохоронні органи почали приділяти багато уваги футбольним фанатам. В результаті бійки між футбольними уболівальниками проходили за межами Києва (зокрема, бійка фанатів в серпні 2015 р. в Гідропарку (м. Київ) напередодні матчу команд «Легія» (Польща) і «Динамо» (Київ); бійки між фанатами «Динамо» (Київ) і «Бешикташ» (Туреччина) та ін.). У 2014 р. (після Майдану) було оголошено про об'єднання всіх уболівальників і накладена заборона на провокації (публічне знищення футбольної атрибутики, бійки; пісні, які ображають інших уболівальників та ін.). Треба зазначити, що багато футбольних фанатів (з числа «ультрас») брали участь в АТО (ОСС) [3, с. 38].

Отже, виходячи із зазначеного, доцільно, зупинитися на дослідженні теоретико-методологічних підходів до вивчення футбольного хуліганства як соціального феномену та аналізі причин його здійснення. Перш за все, зупинимся на соціологічних дослідженнях, спрямованих на створення соціологічної теорії, спроможної пояснити феномен футбольного хуліганства (роботи П. Артьомова, Д. Дауне, Р. Левінталя, О. Тоффлера, Я. Тейлор та ін.), яке розглядається вченими-соціологами як частина навколофутбольної (фанатської) субкультури, тобто автономне цілісне утворення всередині панівної культури, що визначає особливий стиль життя і мислення її носіїв, які відрізняються своїми нормами поведінки, звичаями, цінностями (зокрема, престиж футбольного клубу, відданість спільноті футбольних хуліганів, які підтримують цей клуб, та конкретного угруповання) та для якої характерна

стихійна соціалізація молоді, делінквентна поведінка, рекреативний характер. Ян Тейлор, який здійснив перше соціологічне дослідження футбольного хуліганства, стверджував, що футбольне хуліганство відбиває природу спорту, який змінюється. Комерціалізація професійного футболу, його відчужуваність від вболівальників, на думку вченого, породжувало насильство та агресію для відновлення контролю над грою [4, с. 8]. Таким чином, з точки зору внутрішньої побудови фанатської субкультури саме футбольні хулігани найчастіше є джерелом загрози та небезпеки.

Досліджуючи причини футбольного хуліганства, вчені-соціологи виокремлюють наступні: гендерні образи «сучасного хлопця», які безпосередньо пов'язані з демонстрацією фізичної і психічної агресії і застосуванням різних форм насильства; активна форма підтримки команди – змагання, що відбувається на полі, переноситься на трибуни і за їх межі, де на перше місце виходить особиста перемога і перемога однієї з конфронтуючих сторін. Важливим елементом у цьому протистоянні стає захоплення території супротивника (сектора, де знаходяться вболівальники команди-суперника) [4, с. 9]; домінування й агресія, особиста психологічна схильність до насильства і незадоволеність своїм соціальним станом тощо.

Окреслюючи психологічні особливості футбольних уболівальників фанатів та хуліганів Є. Молчанова цілком справедливо зазначає, що найбільш адекватне вирішення організаційних завдань відносно навколофутбольного руху повинно будуватися із врахуванням психологічних параметрів його представників [5, с. 168]. В психології Е. Салахетдіновим навколофутбольна субкультура розглядається як соціальний феномен та інститут соціалізації юнаків, а представники молодіжної навколофутбольної субкультури розподіляються на уболівальників та кузмічів, футбольних фанатів та ультрас, футбольних хуліганів, карланів та гопників) [6].

Проведені дослідження дозволяють акцентувати увагу на появі вітчизняних кримінологічних досліджень правопорушень, що вчиняються футбольними уболівальниками (зокрема, футбольного хуліганства), аналіз яких (роботи Я. Вилці, Т. Гусак та ін.) дозволяє констатувати, що вчинення футбольного хуліганства найбільш активними уболівальниками обумовлюється:

- наявністю достатньо структурованого та самоорганізованого угруповання;
- специфічною футбольною мотивацією;
- не лише психологічною потребою проявити емоції, породжені видовищним футбольним матчем, але й агресією та неконтрольованістю, викликану «психологією натовпу»;
- високою мобільністю – спроможністю у найкоротший час зібратися в певному місці;
- превалюванням серед учасників переважно осіб молодого віку з середньою та неповною середньою освітою (при цьому, за статистичними даними найбільш криміногенною є вікова група від 18 до 25 років (78,4%).

Література

1. Цифры. Спорт-экспрес. 19.04.2014.
2. Масалітін А.О. Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: Академія адвокатури України, 2019. 190 с.
3. Хренов Олександр. Участь «ультрас» у подіях Революції Гідності та під час російсько-української війни 2014-2017 рр. *Молода нація – 2017*: збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених: у 4-х томах. Том 1. (384 с.). Запоріжжя: Запор. нац. унів-т, 2017. С. 37-38.
4. Артьомов П.М. Соціологічна традиція дослідження футбольного хуліганізму: критичний аналіз. *Соціологія*. 2006. Вип. 17. С. 7-16. URL https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/11/7-16__no-6__vol-17__2006__UKR.pdf
5. Молчанова Е.В. Психологические особенности футбольных болельщиков: фанаты и хулиганы. *Russian Journal of Education and Psychology*. 2018. Volume 9. Number 7. P. 167-188. URL <http://ej.soc-journal.ru>
5. Салахетдинов Э.Р. Личностные характеристики футбольных фанатов в молодежной околоспортивной субкультуре: автореф. дис. ... канд. психол. наук: М., 2008. 27 с.

Корупованість України як загроза національній безпеці

Пушкіна О.В., д.ю.н., професорка

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Корупція як соціальне явище виникло з появою у людському житті владних та грошових взаємовідносин. Вважають, що перші згадки про корупцію, як негативну форму здійснення державної служби знайшла своє відображення в архіві стародавнього Вавілону у другій половині XIV століття до нашої ери. Ще в епоху шумерів і семітів Цар Лагаша Урукагіна (територія сучасного Іраку) був вимушений реформувати управління свої держави щоб припинити зловживання своїх чиновників та судів.

Корупція (від латинського corruptio – псування, розбещування, підкуп) – соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь або є приховуванням їх чи потуранням їм.

У правовому аспекті корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь (кримінальних, адміністративних, конституційних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушення етики поведінки посадових осіб, які пов'язані із вчиненням цих діянь.

Корупція як кримінологічна категорія охоплює лише ту частину корупційних діянь, які законом визнаються злочинними. Ці корупційні діяння утворюють найнебезпечнішу групу корупційних правопорушень.

Корупція як явище можливо лише у сфері реалізації публічної влади. Такою сферою є сфера діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Необхідно звернути увагу, що суб'єктом корупції частіше за все є особа, яка офіційно наділена владою або службовими повноваженнями. У сфері державного управління такою особою може бути особа, що уповноважена на виконання функцій держави (державні службовці, депутати, міській, селищний голова тощо).

Корупційні відносини складаються з приводу виконання особою, яка офіційно наділена владою чи службовими повноваженнями, власних владних повноважень. Владні повноваження виступають предметом таких відносин і одночасно є засобом досягнення мети корупційних діянь. У ряді випадків влада виступає предметом специфічного торгу, в результаті якого суб'єкт корупції одержує або прагне одержати відповідні дивіденди. Таким чином, інколи корупцію можна розглядати як торгівлю владою.

Але до корупційних відносяться лише такі неправомірні діяння, які спрямовані на задоволення корисливого або іншого особистого інтересу такої особи або інтересу третіх осіб. Наявність інтересу є обов'язковим для визнання неправомірної чи неетичної поведінки корупційною і свідчить про умисний характер корупційних діянь [1, с. 406].

У Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» визначено поняття корупції, згідно з яким це використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним або юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей [2].

За останні 5 років кількість компаній, якими володіють українські держчиновники, зросло на 3 тисячі: в 2016 році в деклараціях фігурувало 16117 компаній, а в 2020 році – вже 19118. Повідомлення про це надає платформа для роботи з відкритими даними Опендатабот.

Закон України не забороняє чиновникам володіти бізнесом та бути кінцевими бенефіціарами, але потребує передавати корпоративні права в управління іншим особам, які не є власників близькими родичами [3].

Корупція є широко поширеною проблемою в Україні. У 2020 році в індексі сприйняття корупції міжнародної організації Трансперенсі Інтернешнл Україна зайняла 117-те місце зі 180 країн, що досліджувалися. За останній рік ситуація покращилась на 9 позицій. Найменш корумпованою країною була признана Данія, а найбільш корумпованими – Сомалі та Північна Корея.

У 2012 році міжнародна аудиторська компанія Emst &Young ставила Україну в трійку найбільш корумпованих країн світу поряд з Колумбією та Бразилією.

Вважається, що від 30 до 50 % українців зіткнулися з корупцією в державних органах. Так до найкорумпованіших державних органів було віднесено: податкову службу, агентство земельних ресурсів, митниця, міністерство внутрішніх справ, прокуратура, суди, пожежна служба, медичні заклади, міськвиконкоми.

Протягом незалежності Україна прийняла велику кількість Законів, виконання яких просунуло би державу значно вперед, але нажалі більшість з них так і залишилась на папері.

Починаючи з 90-х було прийнято ряд законодавчих актів, які мали пряме відношення до боротьби з корупцією. Серед яких Закон « Про боротьбу з корупцією » від 05.10.1995 [4], Закон « Про засади запобігання та протидії корупції » від 11. 06. 2009 [3], Закон « Про запобігання корупції » від 14.10. 2014 [5]. Згідно із Законом « Про запобігання корупції » було створено Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, Національне антикорупційне бюро, Бізнес – омбудсмен.

Створення антикорупційного агентства було однією із вимог Європейського Союзу для надання українцям можливості отримання безвізового режиму.

Важливу роль для вирішення антикорупційного питання було надано прийняттю Закону «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» [6], який був спрямований на реформування судової системи.

Крім того була прийнята Антикорупційна стратегія на 2014 – 2017 роки [7].

Ще у 2006 році Україна приєдналась до Групи держав проти корупції (GRECO).

На думку багатьох міжнародних та українських експертів, корупція в Україні є сьогодні найважливішою проблемою, більш того вона стала чинником, який реально загрожує національній безпеці держави. Це негативне явище впливає на різні сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сферу, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корумповані відносини стали нормою в нашому суспільстві, вони із аномалії перетворюються у повсякденну норму поведінки, без яких часто неможливо вирішити жодної соціальної, економічної, політичної, правової проблеми.

Протягом 2020 року за ст. 368 Кримінального Кодексу України, яка стосується прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди засуджено всього 81 службову особу. Натомість за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 Кримінального Кодексу) притягнуті до відповідальності майже 600 хабародавців [8].

Наявність корупції притаманна багатьом країнам, незалежно від політичного устрою або рівня економічного розвитку. Але те, що корупція стала ледве не візитівкою України, ставить це питання в чергу найболючіших проблем дійсності нашої держави.

Антикорупційних норм у світі розроблено і запроваджено чимало, тому імплементація їх в українське законодавство з урахуванням національних особливостей сприяло би боротьбі з цим явищем. Бо цілком очевидним є той факт, що корумпована, морально розбещена і деградована Україна не буде здатною надовго зберегти свою незалежність.

Література

1. Мельник М. І. Корупція. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К. : Юридична думка. 2007. С. 406.
2. Економічна правда. 2021. 11 травня.
3. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 11.06.2009. № 1506 – VI.
4. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995. № 356/95 – ВР.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. № 1700 – VII.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014. № 1701 – VII.
7. Про заходи державної антикорупційної політики України (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 рр.: Закон України від 14.10.2014. № 1699 – VII.
8. В Україні в 7 раз частіше судять за пропозицію хабара, ніж за його отримання. URL : [protocol. ua.18.02.2021](https://protocol.ua/18.02.2021).

Гене́за філософсько-правових поглядів

Середа А.М., к.і.н., доцентка

Запорізький національний університет

Ідея права являє собою фундаментальну ціннісну основу сучасної цивілізації. Однак світ не є культурним монолітом, у ньому існує і взаємодіє безліч різних культур. Неминуче виникає питання: чи ідеальні конструкції, з яких виведено право, єдині для всього людства чи вони залежать від особливостей того чи іншого культурного світу, тобто якою мірою універсальна ідея права реалізована в рамках тієї чи іншої культури?

Поняття права (що таке право?, що є правом?, яке є право?) є однією із найскладніших проблем, найнедосконалішою думкою про незнання взагалі.

Ця думка покрита апокрифами, сумнівами, безпорадністю у визначенні права, формуванні його дефініцій.

Поява людини на світ породила різноманітні суперечливі ситуації, складнощі, труднощі, перешкоди, що називаються проблемами. Усі явища природи діють без проблем лише тоді, коли відсутнє втручання людини.

Різний ступінь, кваліфікація, компетенція втручання людини у Природу видає різні ступені проблем, які потрібно вирішувати. Все зводиться до своєрідного проблематичного кола: людина породжує проблеми, вирішення проблем породжує нові проблеми, нові проблеми замінюються старими – все дослідження починається знову.

Так, С.С. Сливка визначає, що філософія права має свою давню і багату історію. Спочатку з'явилося право Боже, Божий Закон у вигляді природного права для живих і неживих організмів. У світі воно утримується завдяки природному праву, його суворому дотриманню (як першій проблемі людини). Друга проблема людини криється в пізнанні добра і зла. Що є добро визначити буває складно тоді, коли людина утримує свою свободну волю у звужених природних нормах, коли незрозумілу природну норму вона однаково визнає за норму, хоча й називає її надприродною. Тобто навіть така проблема у людини як неусвідомлення нею норм природного права повинна вирішуватися введенням у свідомість людини нових норм – норм надприродного права. Фактично розглядувана друга проблема людини (щодо права) супроводжує її ціле життя.

Церкви, юридичної деонтології та канонічного права. Завдяки проблемним ситуаціям філософії права впливають методологічно-теоретичні, природно-антропологічні, онтологічно-релігійні, деонтологічно-позитивістські, державотворчі проблеми, що лежать в основі предмета проблем філософії права. Тобто існує п'ять груп проблем філософії права, якими започатковано їхнє вирішення.

Нове коло проблем з'явилося у створенні людиною власних норм, які формують людське право, а згодом і моральне, державне, позитивне право. Спочатку воно було усним, а потім писаним у вигляді законів. Але у тенденції творіння права людиною важливим є те, на якій відстані перебуває людське право від природного. Зрозуміло, що між людським і природним правом існують різні ступені наближеності, що є проблемою. Причому ця проблема й залишиться невирішеною, оскільки людський розум не може створити нічого досконалого, природного, зокрема й права. На допомогу приходить така людська екзистенція, позамежове існування, як віра.

Так, віру розвиває Церква, церковне (канонічне) право. За допомогою віри, церковного права людина вирішує важливу проблему: усвідомлює ту непізнану частину природного права, яка називається надприродним правом. Хоча у цьому пізнанні з'являються нові, але вже церковні, релігійні проблеми.

Однак, виникла філософія права в межах філософії. А перші філософсько-правові дослідження беруть свої витоки із доби античності.

Крім того, безперечним є той факт, що енциклопедія права передувала виникненню теорії права як науки та навчальної дисципліни. Але існує чимало філософсько-правових поглядів та думок щодо існування в одному правовому просторі теорії права та енциклопедії права. Тому хотілося б розкрити основні

тенденції та бачення західних вчених на вказану проблематику через призму універсальності та порівняння ґрунтовних і догматично-сталих правових навчальних дисциплін

Починаючи розробку проблеми, необхідно звернути увагу на значення межі у знанні та пізнавальному процесі.

Звернемо увагу, на філософсько-правові ідеї, які автономно зародилися в трьох різних цивілізаціях (Індії, Китаї, Елладі) або синтезувалися із теологічними концепціями та стали цементуючою основою релігійних догм і правил (в індуїзмі), або стали основою соціальної етики ритуалу і суспільної ієрархії (в Китаї), або послужили насінням, з якого виросла європейська філософія права зі всім її різноманіттям.

Період від самих перших відомостей про історичні події (III – II тис. до н. е.) до V ст. н.е. прийнято відносити до Стародавнього світу. Це був час поступового переходу від родового ладу до державного, формування перших політичних систем, які часом мали досить складний характер. Осмислення цих процесів призвело до зародження політичної думки. Спочатку вона носила несамотійний характер, зачатки політичних ідей включалися в загальний звід релігійних і міфологічних відомостей, що містив всю суму знань і легенд, що служили духовною їжею стародавньої людини. Право ще не виділилося з єдиної системи соціального регулювання, а зачатки державної організації – з товариства.

Релігійно-міфологічне пояснення мало і походження держави, верховної влади, законів. Згідно з давньоіндійською легендою: у людей спочатку не було царя, усі були рівними і суворо дотримувались норм моралі, однак, багато хто з них поступово збідніли, почали порушувати порядок, сильні стали пожирати слабких. Тоді головний бог Брахма створив владу царя і науку про покарання. Біблійні перекази давніх іудеїв розповідають, як Яхве уважив думку народу, що просив у нього царя: «І став цар у стовпа й уклав перед Яхве завіт слідувати Яхве і дотримуватись заповіді його... І вступив весь народ у завіт». Як бачимо, тут уперше зустрічається уявлення про договірний характер походження державної влади. Згідно з Біблією Бог передав людям через пророка Мойсея закони, викарбувані на скрижалях. Божественне походження законів і царської влади закріплено й у самих пам'ятках права – «Законах з Ешнуни» (XX ст. до н. е.), «Законах Хаммурапі» (XVIII ст. до н. е.) та ін. Базальтовий стовп, на якому висічені «Закони Хаммурапі», має зображення царя в молитовній позі перед богом Сонця і справедливості Шамашем, що вручає йому закони.

Продовжуємо, від початку зародження філософської думки, за часів Сократа і Платона, знання було центральною проблемою рефлексії мислителів.

Сучасний стан розвитку філософії права в Україні є логічним продовженням майже трьохтисячолітнього періоду.

Мислителі античної Греції відіграли визначну роль в історії формування і розвитку всієї духовної культури людства. Величезним є їхній вклад у скарбницю політичної та правової думки. Вони стояли біля витоків теоретичного підходу до проблем держави, права, політики, інших державно-правових явищ, формування юриспруденції.

Філософсько-правові уявлення давньогрецьких філософів розвивалися у багатоманітності форм. Особливо велика цінність античної політичної та правової думки полягає у тому, що вона оформилася і розвивалася, як ідеологія вільних людей.

В цей період сформувалася надзвичайно важлива ідея – ідея протиставлення свободи і деспотизму, їхньої протилежності. Власне, уособленням ідеї свободи був поліс, еллінське політичне життя, а як приклад несвободи – життя «варварів».

Закон розумівся як справжній виразник свободи і спеціального феномену полісного життя – розумної норми політичної справедливості, адекватного правила взаємовідносин вільних і рівних людей, спрямованого на забезпечення інтересів полісу та всіх його членів. При цьому, закон, як норма політичної справедливості, опирався на божественну справедливість і необхідний порядок природи, тобто, по суті, природниче право.

Отже, можна стверджувати, що в центрі уваги давньогрецької думки була проблематика, пов'язана з дослідженням закономірностей походження і функціонування філософсько-правових явищ.

Необхідно звернути увагу на Сократа, який займався пошуками раціонального, логічно – понятійного обґрунтування об'єктивного характеру етичних оцінок, моральної природи держави і права. Обговорення морально-політичної проблематики Сократ підняв на рівень понять і тим самим заклав начала теоретичного дослідження в даній області.

Сократ розрізняє природне право і писане право і неписані божі закони, і писані людські закони мають на меті, згідно з Сократом, одну і ту ж справедливість, яка не просто є критерієм законності, але, по суті, тотожна з нею.

Сократ першим класифікував форми правління, критеріями поділу виступали воля народу, компетенція влади, законність: царська влада – влада за згодою народу і на основі законів, тиранія – влада проти волі народу і на беззаконні, аристократія – посадові особи обираються із «знатних», які дотримуються законів, плутократія (олігархія) – правління на основі майнового цензу, багатих в угоду багатим, демократія – правління всіх громадян на основі законів. Правити повинні знаючі, благополуччя держави залежить від діяльності влади і законодавців. Сократ вважав, що найгірша форма правління демократія, особливо крайня демократія, за панування якої Афіни зазнали поразки від Спарти і втратили свої провідні позиції в усій Елладі та ідеальна форма правління аристократія, яку він зображав як державу, якою управляють небагато людей, але ці люди – компетентні, підготовлені до справи державного управління і дотичні до справжнього знання.

Отже, політика за Сократом – це наука, і, як таку, її необхідно представити найбільш освіченим людям, навіть якщо вони – в меншості. Наука повинна управляти за допомогою переконання, яке являє собою передання знання. Політика зводиться до обміну інформацією та знаннями між найбільш і менш освіченими людьми.

Крім того, основою філософської концепції Платона є його вчення про ідеї, яке полягає у тому, що «істинне буття – це певні безтілесні ідеї, які можуть бути досягнуті тільки розумом», дані ж у відчуттях емпіричні тіла, речі і явища не є істинними, оскільки належать не до буття, а до чогось рухомого, такого, що знаходиться у процесі становлення. Істинне пізнання – це пізнання буття, тобто світу ідей. Воно доступне тільки небагатьом людям – філософам. Натовп, за переконанням Платона, не може бути філософом.

Платон був першовідкривачем у сфері філософського осмислення широкого комплексу політико-правових проблем, і розробка багатьох з них і в майбутньому відбувалася під впливом платонівських ідей. Його ідеї були в центрі уваги або мали визначальний вплив на формування політичних та правових поглядів ранньохристиянських та середньовічних авторів, Т. Мора і Т. Кампанелли, Спінози і Гобса, Монтеस्क'є, Вольтера, Дідро, Канта, Фіхте, Гегеля. І в XX столітті Платон залишається актуальним у тому високому розумінні, в якому актуальним є духовний досвід минулого.

Під час певних історичних та наукових змін змінювався і сам кут бачення предмета юриспруденції. Саме тому виникла необхідність в об'єднанні та ототожненні енциклопедії права та загальної теорії права,

Отже, зазначений етап в античній філософії права характеризується діаметральною протилежністю, адже по один бік стоять філософи, які намагаються відстояти автономію індивіда, а по інший бік – Платон з ідеями ідеальної держави й абсолютного підкорення індивіда державі. Платон не визнавав особистість, її свободу та потреби. Щастя, свобода, досконалість – все це не має значення, цим людиною повинна жертвувати заради держави. Люди мають бути у всьому однакові, рівні, підпорядковуватися однаковим правилам, однаково мислити та відчувати. Натомість Сократ у своїх філософсько-правових вченнях продовжують розглядати дуалізм права та місце індивіда в ньому. Так, філософи розуміли людину як суб'єкта свідомого мислення, який повинен знати сенс і необхідність законів. Обґрунтувавши відмінність між позитивним і природним правом, ці мислителі стверджували, що право – це і є справедливість, тому обов'язок кожної людини – підкорятися законові. Таке підкорення буде можливим лише тоді, коли суть права людина збагне власним розумом. Тому так важливо, щоб людина могла самовдосконалюватися, адже тільки знання здатні бути критерієм до вибору моральних цінностей. Отже, людина розумна є людиною моральною.

Крім того, мета дослідження проблем філософії права зумовлена: передумовами виникнення визнанням власних засобів, підвищенням ступеня змістовності і послідовності дослідження, надійністю перевірки висновків.

Передумови виникнення проблем філософії породжують мету дослідження. Іншими словами, те, що утворюється, потребує дослідження. Саме дослідження, а не перевірки. Оскільки дослідження дає нові імпульси розвитку, формує нові орієнтири тощо, а перевірка стосується доцільності існування.

Підвищення ступеня змістовності і послідовності у проблемах філософії права необхідне для того, щоб цей предмет дослідження був викладений краще. Та надійність перевірки висновків досліджень проблем філософії права

міститься у способі перевірки. Яким способом можна перевірити проблеми філософії права? Видається, що найкращий спосіб – це аналіз системи філософсько-правових наук.

Література

1. Сливка С.С. Об'єкт і предмет філософії права. *Проблеми філософії права*. 2008 2009. Том VI-VII 2008. С. 42–48.
2. Сливка С.С. Проблеми філософії права: навч. посіб. 2008. 160 с.
3. Пилипишин П.Б. Філософсько-правова рефлексія витоків індивідуалізму в античній класиці. *Право і суспільство*. 2020. С.15–21.

Евристичний потенціал юридичної антропології у дослідження права

Удовика Л.Г., д.ю.н., професорка
Запорізький національний університет

Загальновизнано, що глобалізація руйнує традиційні нормативні структури, сприяє поширенню процесів аномії, релятивізації культурних цінностей, спричиняє кризу особистої, культурної ідентичності; істотно активізує процеси соціокультурного обміну, правової акультурації; трансформує національні правової культури, правові системи; спричиняє процеси культурної ізоляції тощо. На тлі активізації комунікативних процесів, у тому числі правових, очевидною є прагматична цінність знань про джерела загального й специфічного, стійкого і плинного в культурі як основи налагодження правової комунікації, дипломатичних відносин, підприємницької діяльності, правовідносин загалом.

У контексті зазначеного та з метою більш ґрунтовного розуміння процесів взаємодії різних правових систем, інститутів і норм права перспективним є звернення до низки нетрадиційних для вітчизняної юридичної науки наукових напрямів. Значним евристичним потенціалом у дослідженні співіснування та взаємодії різних правових систем в умовах глобалізації володіє юридична антропологія, яка за висловом одного з авторитетних представників Н. Рулана, «ставить перед собою мету: крок за кроком вивчати на матеріалі різних правових систем, яким чином єдність і багатоманіття уживаються пліч-о-пліч» [1, с. 232]. Лише в останні два десятиліття юридична антропологія, яка представлена такими дослідниками й ученими, як: Самнер-Мен, Бахофен, Леві-Стросс, Мак-Леннан, Морган, Ф. Боас, Дж. Фрейзер, Б. Малиновський, Ж. Карбоньє, В. Нересесянц, А. Ковлер, Н. Рулан та ін., потрапила в поле наукових досліджень вітчизняних учених, насамперед у межах філософії права.

Не вдаючись до ґрунтовного наукового аналізу наукових дискусій щодо предметного поля юридичної антропології, що є предметом окремого наукового дослідження [2, с. 3], зауважимо, що «в предметну область цієї юридичної дисципліни входять правові системи й у цілому весь комплекс правових явищ (усі правові форми в широкому сенсі цього слова – правові норми, відносини, ідеї і представлення, інститути, процедури, способи регуляції поведінки, захисту порядку, дозволу конфліктів і т. п.), що складаються в різних

співтовариствах (первісних, традиційних, сучасних), у різних етносів (народів, націй), у різні епохи й у різних регіонах світу. У полі дослідницької уваги й інтересу цієї юридичної науки і навчальної дисципліни, таким чином, перебуває все правове різноманіття і багатство людства (і складників його етнічних груп, народів, націй) у його становленні і розвитку, у його реальному соціально-історичному бутті» [4, с. 1].

Звернення до юридичної антропології спричинено, насамперед, тим, що в її межах обґрунтовано низку методологічно важливих положень і методів, які є важливими у дослідженні вітчизняної правової системи, її співвідношення з іншими типами й видами правових систем, їх типології та виявленні тенденцій їхнього розвитку, зокрема: критики «євроцентризму» й нігілістичного ставлення до правових цінностей і традицій неєвропейських етносів і суспільств, відмежування від крайнощів прямолінійного еволюціонізму й архаїчного традиціоналізму, положень щодо необхідності врахування правового плюралізму, правового менталітету в правових системах. Як зазначає В. Тишков: «Центральним моментом антропологічного вивчення правових систем є їхній культурно зумовлений плюралістичний характер, у тому числі їхнє часте співіснування усередині єдиної національної чи регіональної «централізованих» правових систем» [5, с. 10-11]. Перспективним з позицій юридичної антропології є дослідження таких правових явищ, як поняття угоди воль (теорія суспільного порядку, добрих вдач, пороків угоди), громадянської відповідальності (теорія відповідальності без вини), власності (теорія безпричинного збагачення), суб'єктивного права (теорія фальсифікації закону, зловживання законом) [1, с. 248-249].

Особливої уваги заслуговують і міркування сучасної американської дослідниці Р. Френч, на думку якої юридична антропологія охоплює таке уніфіковане сузір'я концептуальних тем, які досліджувались упродовж переважної частини часу її дискусійної історії та віднедавна почали істотно впливати на вивчення права (стосовно нашого дослідження – правових систем): [6, р. 397]: 1) правова система є інтегральною, складником цілісної соціальної системи. Право – це павутина взаємних обов'язків (Б. Малиновский, 1926) і має досліджуватись у контексті всього суспільства; 2) усі суспільства та групи мають системи, які діють і впливають на конфлікт і соціальний контроль. Якими є ці системи й чи є вони «правовими» чи «правом» – проблема для дослідження; 3) базове припущення – правові системи існують в усіх групах суспільств, у тому числі на місцевому, федеральному, національному та міжнародному рівнях. Правова антропологія розглядає не тільки формальні, державні системи права; 4) групи та суспільства розташовані в межах відмінних одна від одної історичних, культурних та соціальних арен, які безпосередньо впливають на правові системи цих груп. Як наслідок, правові системи значно відрізнятимуться як у межах, так і поза межами цих суспільств; 5) антропологічні методи використовуються для спостереження та опису з погляду людини, втягнутої в місцевий конфлікт, антисоціальні девіації, соціальний контроль та правову ідентичність. Традиційно в центрі уваги перебуває така проблематика, як спори, формування правил, прийняття рішень, компетенція та санкції в групі. Віднедавна використовують

інші методи, інші питання стають у центрі уваги правової антропології; б) антропологічні теорії про природу, дію культури та суспільства створюють основу для аналізу правових феноменів. Антропологи розглядають співвідношення: а) між компонентами правової системи; б) між правовою системою та іншими аспектами суспільств; 7) порівняння правових систем контекстуально залежні, тому не слід удаватись до нормативних суджень. Вони часто не спираються на категорії англо-американської юриспруденції чи іншої правової системи як базу для порівняння [6, р. 398]. Отже, у межах юридичної антропології обґрунтовані положення щодо визнання «неуніверсальності» права в його європейській інтерпретації, визнання плюралізму культур і цивілізацій, взаємодоповнюваності глобального і локального, відносному характері уніфікації правових систем. Як зазначає Н. Рулан, «Можна засумніватись у правильності уніфікації правових систем на основі поняття Розуму і в тому, що це поняття є універсальним порівняльним критерієм» [1, с. 232].

Поряд із юридичною, соціальною (культурною) антропологією, перспективним напрямом у дослідженні права в умовах глобалізації є юридична глобалістика – новий напрям сучасної юридичної науки, метою якого є розробка нової гуманітарної парадигми глобального правового розвитку на основі глобального юридичного консенсусу [7].

Перспективним напрямом у дослідженні взаємодії правових систем в умовах глобалізації є юридична і крос-культурна психологія – галузь психології, що вивчає закономірності розвитку і функціонування психіки в контексті зумовленості їх формування соціокультурними чинниками (представлена у поглядах таких учених, як Дж. Беррі, Дж. Мід, Р. Наролл, О. Стегній, Г. Тріандіс та ін.). Якщо здобутки юридичної психології все частіше використовуються у дослідженні правових систем, їхніх окремих елементів, то крос-культурна психологія лишається для багатьох дослідників маловідомою наукою. Між тим існує низка проблем, осмислення й вирішення яких можливі лише за умови використання її здобутків, насамперед таких, як: правова акультурація, мультикультуралізм, адаптація, абсолютизм, релятивізм й універсалізм у праві, міжкультурні відносини тощо.

Таким чином, розвиток юридичної науки значною мірою відбувається завдяки новим «нетрадиційним» для вітчизняної юридичної науки науковим напрямам, залучення здобутків інших соціогуманітарних наук, на межі перетину їх предметів. Значним евристичним потенціалом для вітчизняної юридичної науки володіє юридична антропологія, яка спрямовує на дослідження правових особливостей, відмінностей і, водночас, підґрунтя взаємодії правових інститутів, норм, правових систем в суперечливих умовах правової глобалізації та глокалізації. На увагу з боку науковців-правників заслуговують також правова (юридична) глобалістика, юридична та кросс-культурна психологія, соціальна (культурна) антропологія.

Література

1. Рулан Н. Юридическая антропология: учебник для вузов.; пер. с фр., отв. ред. В. С. Нерсисянц. М.: НОРМА, 1999. 310 с.

2. Удовика Л. Г. Еволюція юридичної антропології. *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. № 1–2. С. 244–249.
3. Удовика Л. Г. Предметне поле сучасної юридичної антропології. *Правова держава. Щорічник наук. праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. Вип. 16. С. 40–49.
4. Нерсисянц В. С. Юридическая антропология как наука и учебная дисциплина. Рулан Н. *Юридическая антропология. Учебник для вузов*. Пер. с франц.; отв. ред. В. С. Нерсисянц. М.: Издательство НОРМА, 1999. С. 1–6.
5. Тишков В. А. Антропология права начало и эволюция дисциплины. *Юридическая антропология: Закон и жизнь: Сб. статей*. (отв. ред. и автор статьи; соред. Н. И. Новикова). М.: ИД «Стратегия», 2000. С.10–11.
6. French H. R. *Golden Yoke: the legal cosmology of the Buddhism Tibet – Ithaca*. French. Cornell Univ Press. 1995.
7. Удовика Л.Г., Гулевська Г.Ю. Юридична глобалістика як міждисциплінарний науковий напрям : проблеми й перспективи розвитку *Закарпатські правові читання*. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11–13 квітня 2019 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. С. 192–199.

Характеристика адміністративно-процедурного права як підгалузі адміністративного права

*Шарая А.А., д.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

«Адміністративно-процедурне право» є відносно новою категорією для адміністративно-правової науки, і у навчальній, науковій літературі до 2000 року це поняття не згадується взагалі. Аналізуючи наукові позиції щодо визначення сутності і місця «адміністративно-процедурного права», варто звернути увагу на те, що І.О. Картузова та А.Ю. Осадчий, досліджуючи феномен адміністративного процесу, зазначають: «сукупність усіх правових норм, що регламентують здійснення адміністративних процедур, становить адміністративно-процедурне право, яке є складовою адміністративного права України» [1, с. 23]. Хоча вони і зазначають, що ця сукупність і не має самостійного предмету, притаманного галузі права, однак вона є достатньо широкою, характерною для підгалузі.

В адміністративно-правій доктрині можна виділити позиції віднесення адміністративно-процедурного права до структурних елементів адміністративного процесу, до інститутів адміністративного права, або розглядати в якості окремої галузі права. Наприклад, В.М. Бевзенко зазначає, що серед галузей права адміністративно-правового циклу й адміністративно-процесуального змісту можна виділити такі, як: адміністративне (матеріальне право) та адміністративно-процесуальне право (виключно судовий порядок захисту прав, свобод та законних інтересів у публічній сфері). При чому, адміністративна процедура – це, насамперед, інститут адміністративного

(матеріального) права, зміст та призначення якого описується в загальній частині цієї галузі права [2, с. 58]. Проте аналіз наявних наукових джерел дає можливість стверджувати, що виокремлення вищезазначеного структурного елемента системи адміністративного права як його підгалузі набуває все більше прихильників. Тому варто підтримати позицію тих вчених-адміністративістів, які вважають адміністративно-процедурне право все-таки *підгалуззю* сучасного адміністративного права та визначають його як «сукупність правових норм, що регламентують порядок прийняття нормативних актів, а також порядок вирішення адміністративних справ суб'єктами публічного адміністрування» [1, с. 24]. Відповідно до положень Юридичної енциклопедії [3], «підгалузь права – це один з елементів системи права, його внутрішньої форми. Підгалузь права є частиною певної галузі права і об'єднує правові норми та інститути, які регулюють суспільні відносини, що мають певне самостійне значення у межах їх відповідного типу. Водночас ці норми та інститути мають стійкий взаємозв'язок з іншими елементами даної галузі права. Наявність підгалузі права зумовлюється: складністю суспільних відносин, що регулюються правом; багатоаспектністю предмета регулювання; наявністю системи однотипних інститутів у межах окремої галузі права; специфікою методів регулювання, які характеризують галузь, та необхідністю ефективної організації структур, елементів права, що становлять його систему» [3].

Так, враховуючи дані положення, слід стверджувати, що адміністративно-процедурному праву притаманні:

- складність суспільних відносин, що регулюються (ці суспільні відносини в цілому, охоплюються адміністративним правом, складаються у публічній сфері, мають зв'язок із забезпеченням публічного інтересу);
- багатоаспектність предмета регулювання (як вже зазначалося, можна виокремити декілька груп відносин у складі предмета правового регулювання – відносини між суб'єктами публічного управління та приватними особами (фізичні та юридичні особи) щодо прийняття обов'язкових рішень; відносини щодо прийняття нормативних актів управління; відносини щодо прийняття індивідуальних актів суб'єктами публічного управління; відносини щодо укладання адміністративних договорів; відносини щодо здійснення інших юридично значимих суб'єктами публічного управління);
- наявність системи однотипових інститутів у межах окремої підгалузі права (це інститут суб'єктів адміністративної процедури, інститут адміністративних послуг, інститут державного нагляду і контролю, інститут державної реєстрації тощо – в межах адміністративного права);
- використання методу правового регулювання, який є характерним для галузі адміністративного права (імперативно-диспозитивний метод, який притаманний адміністративному праву в цілому);
- необхідність ефективної організації структур, елементів права, що становлять його систему (що відбувається наразі через підвищення уваги вчених-адміністративістів щодо визначення сутності, змісту адміністративно-процедурного права, визначенню його місця в системі адміністративного права, активної законопроектної роботи щодо розробки спеціального законодавства в

означеній сфері). Наявність таких характеристик у адміністративно-процедурного права, все ж таки, свідчить про його підгалузевий характер для адміністративного права.

Таким чином, слід визначити адміністративно-процедурне право як підгалузь адміністративного права, яка охоплює сукупність правових норм, що встановлюють послідовність здійснення адміністративних процедур, тобто визначають порядок вирішення органами публічного адміністрування індивідуальних адміністративних справ, що здійснюється з метою сприяння реалізації прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Література

1. Картузова І.О., Осадчий А.Ю. Адміністративно-процедурне право : навч.-метод. посібник. Одеса : Юридична література, 2008. 288 с.
2. Бевзенко В. М. Деякі теоретичні міркування щодо адміністративних процесуальних і процедурних категорій у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2011. № 3. С. 56-62.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5. URL: http://leksika.com.ua/10510205/legal/pidgaluz_prava.

Безхазяйне нерухоме майно: визначення поняття

*Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Набуття права власності на безхазяйні речі, врегульоване ст.335 ЦК України, згідно частини 1 якої, безхазяйною визнається річ, яка не має власника або власник якої невідомий (ч.1 ст.335 ЦК України) [1]. Така юридична конструкція є цілком зрозумілою щодо рухомих речей, адже фактами, які свідчать на користь їх безхазяйності, можуть бути неможливість встановити власника викраденої речі при вилученні її у злочинця, появи в особі чужої речі внаслідок дії стихійних сил природи, стихійного лиха, перебування речі на смітнику або у спеціально відведеному для викинутих речей місці тощо. Зрозуміло, що подібні ситуації виключені щодо об'єктів нерухомого майна.

Як відомо, право власності й інші речові права на нерухоме майно підлягають обов'язковій державній реєстрації у Єдиному державному реєстрі прав на нерухоме майно (ч.1 ст.12 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. – далі Закон [2]). Крім іншої необхідної інформації, до Єдиного державного реєстру вноситься інформація і про власника такого майна. А це означає, що якщо певний об'єкт визнаний нерухомим майном, то інформація про його власника завжди буде наявною у реєстрі і може бути отримана з нього отримана. Тому застосування до нерухомого майна поняття «безхазяйне», тобто таке, яке позбавлено власника або власник якого невідомий, ніби то унеможливується.

Частина 1 ст.335 ЦК України, яка, до речі, поширюється як на рухомі, так і на нерухомі речі, передбачає дві підстави набуття річчю статусу безхазяйної – якщо в неї не має власника або якщо власник є, але він невідомий.

Згідно із Роз'ясненнями Міністерства юстиції України «Деякі аспекти набуття права власності на об'єкти безхазяйного нерухомого майна» від 13.10.2011 р., категорія «нерухоме майно, яке не має власника» застосовується у випадку, якщо попередньо права на нерухоме майно виникли у власника, були зареєстровані за ним в Реєстрі прав на нерухоме майно, однак з певних причин право власності у відповідної особи на зазначене майно припинилося [3]. Тобто об'єкт нерухомості фізично існує, але юридично позбавлений власника, і нікому не належить.

Така ситуація може виникнути, наприклад, на підставі ст.347 ЦК України, коли власник *відмовився від права власності на майно* і відповідний запис про відмову був зареєстрований в реєстрі прав на нерухоме майно.

Відмова від права власності, як одна з підстав його припинення, передбачена п.2 ч.1 ст.346 ЦК України, ст.347 ЦК, а щодо земельної ділянки ст.142 ЗК України. Відмова від права власності – це спосіб розпорядження майном, за яким право власності особи на майно припиняється за її заявою або за допомогою інших дій, які свідчать про відмову від права власності (ч.1 ст.347 ЦК України). Отже, можливими способами припинення права власності за даною статтею є: 1) заява власника про відмову від права власності; 2) вчинення власником дій, які свідчать про відмову від права власності (наприклад, можливо викинути рухому річ, «підвісити» її тощо), так звана відмова «за замовчуванням».

Але оскільки права на нерухоме майно, в т.ч. їх перехід та припинення, підлягають державній реєстрації, то право власності на нього може припинитися лише у перший спосіб, тобто шляхом подання власником нерухомого майна суб'єкту державної реєстрації прав або нотаріусу заяви про беззастережну і повну відмову від свого права на нього, реєстрації такої заяви та внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру.

Так, згідно ч.1 ст.142 ЗК України, якщо власник бажає добровільно відмовитися від свого права на земельну ділянку, він має звернутися до суб'єкта державної реєстрації прав із заявою про добровільне і беззастережне бажання припинити своє право власності на неї шляхом добровільної відмови і передачі земельної ділянки на користь держави чи територіальної громади. При цьому, згідно п.76 Постанови Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 25.12.2015 р. №1127 для державної реєстрації припинення права власності на нерухоме майно у зв'язку з відмовою власника від права власності подається документ, що посвідчує його право власності на об'єкт нерухомого майна (крім випадків, коли право власності на такий об'єкт вже зареєстровано в Державному реєстрі прав) [4]. Це може бути державний акт на право приватної власності на землю, державний акт на право власності на землю, державний акт на право власності на земельну ділянку, видані до 1 січня 2013 року (п.8 ч.1 ст.27 Закону), а щодо іншого нерухомого майна, розташованого на ділянці – свідоцтво про право

власності на нерухоме майно, видане до 1 січня 2013 р. органом місцевого самоврядування або місцевою державною адміністрацією (п.6 ч.1 ст.27 Закону).

Державний реєстратор обов'язково перевіряє подані документи, наявність (відсутність) у Єдиному державному реєстрі реєстрації припинення права власності на нерухоме майно у зв'язку з відмовою від права власності і за результатом розгляду заяви приймає рішення щодо взяття на облік безхазяйного нерухомого майна або щодо відмови у взятті на такий облік (п.84 зазначеної Постанови). Далі органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування у разі згоди на одержання права власності на земельну ділянку укладають з власником угоду про передачу права власності на земельну ділянку, яка підлягає нотаріальному посвідченню (ч.2 ст.142 ЗК України) [5].

При цьому, моментом припинення права власності на нерухоме майно від якого власник відмовився, є момент внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру (ч.3 ст.347 ЦК України). Саме з цього моменту майно і набуває статусу безхазяйного. Отже, нерухоме майно може отримати статус «безхазяйного», лише за умови, якщо його колишній власник дотримався вищезазначеної процедури, а державний реєстратор вніс відповідні відомості до Єдиного державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Для того, щоб застосувати статус безхазяйності щодо нерухомого майна, власник якого невідомий, належить визначитися із ситуаціями, коли це взагалі можливо. Поняття «власник майна невідомий» застосовується у випадку, якщо у відповідних державних реєстрах відсутня будь-яка інформація про об'єкт нерухомості та його власника.

Прикладом нерухомого майна, власник якого невідомий, є самочинне будівництво – майно збудоване або таке, що будується, на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил (ч.1 ст.376 ЦК України). При самочинному будівництві у забудовника відсутня будь-яка дозвільна документація на об'єкт будівництва, а у уповноважених державних органів, які забезпечують ведення Єдиного державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного земельного кадастру, Єдиного реєстру дозвільних документів (якщо об'єкт знаходиться в процесі будівництва) відповідно відсутня інформація про об'єкт та його власника.

Тому, річ не може вважатися безхазяйною, якщо її власник відомий, але відсутній за місцем своєї реєстрації (або за місцем знаходження майна) з певних причин, як поважних (наприклад, в судовому порядку визнаний безвісно відсутнім або набув статусу особи, місце перебування якої невідоме), так і неповажних (переховується з метою уникнення покарання, ухилення від сплати аліментів тощо), і при цьому місце його перебування встановити неможливо. Підґрунтям для такого висновку є норма ч.2 ст.317 ЦК України – на зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна.

Для визначення долі такого майна застосовується механізм статті 44 ЦК України – на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно

відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. Так само не можна вважати безхазяйною річчю і відумерлу спадщину (ст.1277 ЦК України), бо різниться правова підстава, за якої майно було позбавлене власника – в даному випадку це смерть власника-спадкодавця за відсутності спадкоємців, неприйняття ними спадщини або усунення їх від права на спадкування.

Таким чином, за наявності вищезазначених умов нерухоме майно може отримати статус безхазяйного – такого, яке позбавлено власника або власник якого невідомий. Так, власник нерухомого майна буде вважатися невідомим, якщо у Єдиному державному реєстрі відсутня будь-яка інформація про об'єкт нерухомості та його власника, що зокрема, можливо у випадку самочинного будівництва нерухомого майна. В свою чергу, нерухомість буде вважатися позбавленою власника, якщо він попередньо звернувся із заявою про відмову від свого права власності на зазначену нерухомість і відповідні відомості внесені до Єдиного державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
3. Деякі аспекти набуття права власності на об'єкти безхазяйного нерухомого майна : Роз'ясненнями Міністерства юстиції України від 13.10.2011 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0065323-11>
4. Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. №1127.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF>
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Декларування доходів державних службовців у Сполучених Штатах Америки

Антоненко А.А., аспірант

Запорізький національний університет

Одним із актуальніших питань вітчизняної правової доктрини, що потребують негайного вирішення, є проблема розробки дієвого механізму запобігання корупції у всіх сферах суспільного життя України, складовим елементом якого є декларування доходів публічних службовців та моніторинг їхнього способу життя. Прикладом вдалих антикорупційних заходів є досвід Сполучених штатів Америки, авжеж, за даними міжнародної організації Transparency International, за рейтингом сприйняття корупції США перебуває на 17 місці серед 175 країн світу [1, с. 429].

Боротьба з корупцією в США характеризується нормативно-правовим регулюванням, що має системний характер, та базується як на положеннях національного антикорупційного законодавства, так і на відповідних міжнародних стандартах. При цьому варто наголосити, що початок формування спеціалізованого законодавства припадає на 1929 р., коли питання організованої злочинності вперше стали предметом обговорення на «високому рівні» ще у 1929 р., коли її вивченням займалась так звана Комісія Цікершема. У 80-х роках ХХ століття у США було створено дієву систему заходів адміністративно-правового впливу, спрямовану на протидію корупції, що базувалася на 2 законах – Федеральному законі про боротьбу з корумпованими та такими, що перебувають під рекетирським впливом організаціями (Закон РІКО) 1970 р. та Законі «Про корупційну діяльність за кордоном» 1977 р. [2].

Важливим організаційним заходом, здійсненим урядом США, було створення в червні 1970 р. «Національної ради по боротьбі з організованою злочинністю», головним завданням якої стала розробка загальнонаціональної програми дій. Керівну роль у діяльності по боротьбі з організованою злочинністю відіграє: 1) Міністерство юстиції США, яке розробляє національну стратегію боротьби зі злочинністю у країні та здійснює методичне керівництво цією роботою; 2) Федеральне бюро розслідувань як спеціалізований підрозділ Міністерства юстиції США у сфері протидії корупції, яке на сьогоднішній день налічує близько 700 агентів. Значну роль в організації боротьби з організованою злочинністю і корупцією відіграють: 1) Міністерство фінансів США та його структурні підрозділи (таємна служба, служба внутрішніх доходів, бюро з алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї); 2) митна служба; 3) поштова служба; 4) Міністерство праці; 5) Комісія з цінних паперів та бірж та ін. Крім того, згідно з Програмою боротьби з організованою злочинністю федеральним урядом створено об'єднання – «Ударні сили», які діють під загальним керівництвом Міністерства юстиції США та у тісному контакті з правоохоронними органами штатів. Головне їх завдання полягає у виявленні

фактів корупції та груп організованої злочинності, а також пошук доказів злочинної діяльності учасників незаконного підприємництва. Правовий режим діяльності «Ударних сил» визначається кримінально-процесуальним законодавством та спеціальними інструкціями Міністерства юстиції США.

Наголосимо що у боротьбі з корупцією існує чіткий розподіл компетенції між законодавчою, виконавчою і судовою владою Сполучених штатів Америки, а контроль за правопорушеннями в системі державної служби здійснюється конгресом через постійні та спеціальні комітети його палат. Проблемами корупції займається Спеціальний сенатський комітет з етики та Комітет зі стандартів службової поведінки посадових осіб палати представників. Правопорушення, пов'язані з корупцією, заслуховуються також в комітетах з урядових операцій, справах поштового відомства, цивільної служби, науці, космосу, техніці, витрат і доходам [3, с. 57].

До антикорупційних заходів США відносяться: постійний контроль за обов'язковим декларуванням фінансових доходів та видатків службовця за рік; кримінальна відповідальність не лише фізичних, а й юридичних осіб за корупційну діяльність; перевірка державних службовців на поліграфі; відсутність імунітету для посадових осіб будь-якого рівня, включно президента, сенаторів та конгресменів; заборона державним службовцям отримувати цінні подарунки; наявність інституту донесення про випадки корупції в органах державної влади, а також законодавчий захист даних осіб від звільнення та дискримінації відповідно до Закону «Про громадянські ініціативи» 1989 р.; діяльність спеціально призначеного співробітника в кожному відомстві виконавчої влади для здійснення координації та контролю за додержанням посадовими особами норм етичної поведінки; чіткий розподіл функцій між органами, які здійснюють антикорупційну діяльність; законодавча регламентація діяльності лобістів, що регулюється Законом «Про федеральне регулювання лобістської діяльності»; активна громадська діяльність, широке залучення діяльності неурядових організацій; безперешкодне висвітлення проблем корупції у засобах масової інформації; звітування політичних партій про фінансування передвиборчої кампанії [5, с. 196].

За основу Антикорупційної стратегії США взято адміністративну мораль, що являє собою етичні та дисциплінарні норми. Зокрема, вимоги Кодексу етики урядової служби, які висуваються додержавних службовців, постають у такому трактуванні: 1) ставити відданість моральним принципам і державі вище відданості особам, партії або державним органам; 2) виконувати Конституцію, закони США, постанови органів влади і ніколи не підтримувати тих, хто ухиляється від їх виконання; 3) працювати весь трудовий день за встановлену плату, докладаючи необхідних зусиль і думки для виконання своїх обов'язків; 4) знаходити і застосовувати найбільш ефективні й економічні способи вирішення поставлених завдань; 5) ніколи не вдаватися до дискримінації, надаючи будь-кому спеціальні блага або привілеї як за винагороду, так і без неї, не брати для себе і своєї сім'ї блага або подарунки за обставин, які можуть бути витлумачені як вплив на виконання посадових обов'язків; 6) не давати жодних обіцянок, що стосуються посадових обов'язків, оскільки державний службовець

не може виступати як приватна особа при виконанні державної посади; 7) не вступати ні прямо, ні побічно в комерційні відносини з Урядом, якщо це суперечить сумлінному виконанню посадових обов'язків; 8) ніколи не використовувати конфіденційну і службову інформацію для отримання особистої вигоди; 9) розкривати випадки корупції при їх виявленні; 10) дотримуватися цих принципів, усвідомлюючи, що державна посада є вираженням суспільної довіри [5].

У 1990 р. Президентом США був підписаний Наказ № 12731, який модернізував загальні принципи етичної поведінки чиновників виконавчої влади США, та встановив, що кожен орган виконавчої влади повинен мати спеціально призначеного працівника з питань запобігання корупції, в його обов'язки входить координація та контроль дотримання посадовими особами норм етики всередині відомства.

Порядок подання фінансових декларацій американськими чиновниками регламентує, крім наведеного вище правових актів, і Акт про етику поведінки державних службовців США 1978 р. Згідно з цим актом всім службовцям Білого дому та інших виконавчих відомств потрібно надавати керівникам своїх відомств за пропонованою формою наступну інформацію:

1) перелік найменувань всіх корпорацій, компаній, фірм та інших форм організації бізнесу, організацій, які не мають цілей одержання прибутку, а також загальноосвітніх та інших інститутів, з якими службовець безпосередньо або через дружину, неповнолітніх дітей або інших членів його сім'ї в даний момент має справу. Під справою в даному випадку розуміється «будь-який зберігається фінансовий інтерес або зв'язку чиновника з цими організаціями, незалежно від того, в якій якості він виступає»;

2) відповідно до форми, що додається від чиновника вимагається надання списку всіх його особистих кредиторів, його дружини, дітей та інших проживають разом з ним членів сім'ї;

3) інформація про наявність всіх вищевказаних осіб нерухомої власності;

4) інформація про свої комерційні, фінансові та інші інтереси [6, с. 69].

Перевіркою фінансово-майнового стану державних (публічних) службовців займаються спеціально призначені в будь-якому управлінні чи департаменті особи або групи осіб, комісії, які за потреби можуть запитувати додаткову інформацію, викликати на бесіду самих чиновників, проводити розслідування тощо. До особи, щодо якої є підозри в причетності до корупційних правопорушень, може застосовуватися один із таких заходів впливу: часткова чи повна дискваліфікація, переміщення на нижчий ранг, чин, пропозиція припинити «конфліктні» фінансові зв'язки. У разі серйозних порушень можливе притягнення до кримінальної відповідальності [7].

Література

1. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і в органах державного

самоврядування: монографія / авт кол. В. В. Василевич та ін.; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В.А. Федоренка. К. : Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

2. Foreign Corrupt Practices. URL: <http://www.justice.gov/criminal-fraud/foreign-corrupt-practices-act>.

3. Пархоменко-Куцевіл О. І. Досвід формування та розвитку аниткорцпційних органів державної влади в США: можливості для України. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2019.

4. Трепак В. М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу. *Публічне право*. № 1 (21), 2016. С. 193-201

5. Степашко О. П. Основні вектори антикорупційної політики США. URL: <https://ufpa.org.ua/blog/2331>.

6. Харитошкин В. В. Опыт противодействия коррупции в США и Китае. *Вестник ТвГУ*. Серия «Право». 2015. № 4. С. 66-74.

7. Андрианов В. Д. Практика и методы борьбы с коррупцией в США. URL : [http:// mirznanii.com/a/39590/praktika-i-metodyborby-s-korrupsiyey-v-ssha](http://mirznanii.com/a/39590/praktika-i-metodyborby-s-korrupsiyey-v-ssha).

Впровадження платних автомобільних доріг в Україні: процедурний аспект

Болобан Д.А., аспірант

Запорізький національний університет

Автомобільні дороги є одним з найважливіших елементів транспортної системи України, за допомогою якого забезпечується вільне сполучення між різними місцями країни, що є необхідною умовою для ефективної роботи всіх галузей національної економіки. Саме від якості автомобільних доріг значною мірою залежить обсяг витрати на перевезення вантажів та пасажирів, рівень цін, зайнятість населення, а також рівень розвитку економіки держави в цілому.

Однак зважаючи на той факт, що більшість автомобільних доріг України були побудовані ще у 70-х роках минулого століття, та не були розраховані на сучасні навантаження, станом на сьогодні значна їх частина перебуває у незадовільному стані та потребує негайного капітального ремонту.

Такий стан речей свідчить про наявність серйозних проблем у галузі автомобільних доріг України, які зумовлені недостатнім фінансуванням дорожньо-ремонтних робіт порівняно з нормативними потребами, у зв'язку з чим нагальною є потреба в пошуку нових підходів до фінансування системи автомобільних доріг України та підвищенні ефективності використання таких фінансів в у мовах їх обмеженості та постійно зростаючих потребах щодо реконструкції та розвитку системи автомобільних доріг.

Саме одним з таких нових та перспективних для нашої країни підходів є впровадження та подальше використання на території України платних автомобільних доріг, з огляду на що, актуальним є дослідження в даній роботі питань законодавчого регулювання процедури впровадження платних автомобільних доріг в Україні.

Основні процедурні аспекти впровадження платних автомобільних доріг в Україні відображені в таких нормативно-правових актах, як: Закон України від 08.09.2005 «Про автомобільні дороги» № 2862-IV та Закон України від 03.10.2019 «Про концесію» № 155-IX.

Відповідно до статті 27 Закону України від 08.09.2005 «Про автомобільні дороги» № 2862-IV віднесення автомобільних доріг загального користування та окремих їх ділянок, у тому числі мостових переходів, до розряду платних може здійснюватися у двох випадках:

- суттєве вдосконалення автомобільної дороги загального користування;
- будівництво (нове будівництво, реконструкція та капітальний ремонт) і подальша експлуатація автомобільної дороги загального користування на умовах концесії [1].

Слід зауважити, що необхідною умовою для віднесення автомобільних доріг загального користування до розряду платних є забезпечення протягом усього терміну її використання альтернативного безоплатного проїзду транспортних засобів, який при цьому не повинен перевищувати більш як удвічі довжину платної автомобільної дороги, за винятком випадків, коли більше половини протяжності платної автомобільної дороги становлять мости, тунелі, шляхопроводи [1].

Віднесення автомобільних доріг загального користування до розряду платних за умови її суттєвого вдосконалення здійснюється з урахуванням державної стратегії розвитку мережі автомобільних доріг України на підставі окремого закону. Для цього орган державного управління автомобільними дорогами вносить погоджене з органами місцевого самоврядування, по територіях яких проходить відповідна автомобільна дорога подання до Кабінету Міністрів України [1].

Відповідно до Закону України від 03.10.2019 «Про концесію» № 155-IX для будівництва (нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту) і подальшої експлуатації платної автомобільної дороги загального користування на умовах концесії ініціатор здійснює підготовку пропозицій про здійснення державно-приватного партнерства у формі концесії та подає їх на розгляд Кабінету Міністрів України. Далі протягом трьох місяців з дня подання пропозицій Кабінет Міністрів України приймає рішення про доцільність або недоцільність будівництва та подальшої експлуатації автомобільних доріг загального користування державного значення на умовах концесії [2].

У рішенні про доцільність будівництва та подальшої експлуатації автомобільних доріг на умовах концесії Кабінет Міністрів України визначає концесіодавця, а також технічні параметри дороги, а також основні умови будівництва та експлуатації автомобільної дороги на умовах концесії.

Після прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про доцільність будівництва та подальшої експлуатації автомобільної дороги на умовах концесії концесіодавець обирає концесіонера шляхом проведення концесійного конкурсу.

За результатами конкурсу концесіодавець у письмовій формі укладає з переможцем концесійного конкурсу концесійний договір щодо будівництва та

подальшої експлуатації автомобільних доріг, строк дії якого має становити не менше 10 років та не більше 50 років [2].

Отже, за результатами проведеного аналізу національного законодавства, яке регулює питання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні, можна дійти висновків про необхідність його подальшого вдосконалення, оскільки незважаючи на детальну законодавчу регламентацію порядку впровадження платних автомобільних доріг шляхом будівництва (нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту) і подальшої експлуатації автомобільних доріг загального користування на умовах концесії, в національному законодавстві відсутні норми, які б деталізували процедуру віднесення автомобільних доріг до категорії платних з підстав суттєвого їх вдосконалення за кошти державного бюджету.

Література

1. Про автомобільні дороги: Закон України від 08.09.2005 р. № 2862-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 51. Ст. 556.
2. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 48. Ст. 325.

Гене́за поняття правової визначеності

Дмитрієва М.М., аспірантка

Запорізький національний університет

Прагнення України стати рівноправним і гідним членом міжнародного співтовариства, євроінтеграційна спрямованість політики, а також необхідність розбудови справедливого правопорядку актуалізує проблеми визначення сутності принципу правової визначеності, адже ефективність врегулювання суспільних відносин значною мірою визначається правовою визначеністю. Правова визначеність і невизначеність – невід’ємні риси правового регулювання, взаємопов’язані і взаємообумовлені категорії, які встановлюють межі одна одної. Між тим, перманентний характер суспільного розвитку загалом, правового зокрема, поява нових суспільних відносин і подальше ускладнення існуючих призводять до того, що правова визначеність втрачає абсолютний характер, набуває елементів невизначеності.

Проблематика правової визначеності упродовж останніх двох десятиліть посідає чільне місце у поглядах відомих вітчизняних і зарубіжних учених, насамперед, Л. Богачової, Ф. Гаєка, С. Головатого, В. Городовенка, П. Гуйвана, С. Кашкіна, В. Кернза, М. Козюбри, М. Марченко, Ю. Матвєєвої, Г. Огнев’юк, С. Погребняка, А. Приймака, П. Рабіновича, О. Стрельцової, С. Шевчука, Л. Фуллера, Т. Хартлі та інших. Між тим, принцип правової визначеності має глибоке історичне коріння, а його тлумачення формує осердя сучасного розуміння правової визначеності.

Аналіз наукових джерел свідчить, що принцип правової визначеності пов’язаний із грецькою ідеєю визначеності закону, яка полягала у чіткому формулюванні правил у письмових текстах законів і відповідальності автора

законопроекту за нього у випадку його схвалення. У разі, якщо після прийняття закону на зборах, буде доведено, що у ньому містяться суттєві недоліки, або він суперечить раніше прийнятим законам, його автор міг бути підданий суду [1, с. 187-188]. У цілому, очевидно, що в грецьких полісах була поширена короткострокова концепція закону, яка передбачала достатньо широкий розсуд громадян міста при здійсненні законодавчої ініціативи. При цьому закон розглядався як загальні правила, сформульовані законодавчими зборами у письмовому вигляді, які могли бути змінені при дотриманні технічних вимог.

Інший погляд на сутність правової визначеності був сформований у Стародавньому Римі, де в її основу була покладена довгострокова концепція закону: він не міг бути змінений непередбачено і не залежав від стихійних дій сенаторів та інших посадових осіб, що надавало йому стабільності. Крім того, важливе значення для розвитку і практичного застосування цієї категорії мав принцип «*res judicata*», сформований римським судочинством. Дана вимога пов'язується із прийняттям судового рішення і набранням ним законної сили, яке означало отримання ним значення формальної істини для сторін спору, що мала обов'язкову силу [1, с. 188]. Незважаючи на те, що власне ідея правової визначеності в якості самостійного принципу в римському праві так і не була сформульована, саме ці положення про забезпечення законної сили судових рішень були реалізовані при подальшій його розробці.

Окремі елементи і ідеї принципу правової визначеності містились у працях Ф. Аквінського (опублікування законів), Ф. Бекона (точність, зрозумілість, несуперечливість і однозначність, які є ознаками справедливого закону), Т. Гоббса (передбачуваність закону), Ш. Монтеск'є, Ч. Беккарія, Г. Гегеля, Р. Ієринга та інших.

Правова визначеність у поглядах Ф. Аквінського тлумачиться крізь призму чотирьох типів законів (вічний, природний, людський та божественний), які повинні відповідати вимогам розумності веління, відповідності загальному благу, мали бути опублікованими, та орган, що їх видає, повинен бути компетентним [2, с. 100]. Саме необхідність оприлюднення закону мислитель вважає його важливою ознакою, без якої неможлива дія закону як загального правила та регулятора людської поведінки.

Внесок у розуміння правової визначеності зробили й мислителі Нового часу, зокрема Г. Гроцій, який природне право пов'язує із «приписами здорового глузду» [3]. «Право природне є диктат здорового розуму, яким та чи інша дія, залежно від її відповідності або невідповідності самій розумній природі, визнається або ж морально ганебним, або ж морально необхідним; а відповідно, така дія або заборонена, або ж приписана самим богом, творцем природи» [4, с. 71]. В основі такого розуміння Гроцієм природного права лежить уявлення про дотримання людьми правил співжиття, властивих людському розуму, таких як утримання від чужого майна, повернення чужої речі і повернення отриманої від неї вигоди, дотримання обіцянок, відшкодування шкоди, завданої винними діями, відплата за заслужене покарання, співмірність у розподілі благ між окремими людьми [5, с. 46].

Проте широке використання терміну «правова визначеність» пов'язується із нормативістським (позитивним) підходом до визначення права, згідно якого правовими визнаються лише ті норми права, які є письмово викладеними і закріпленими у конкретній формі. У цьому сенсі вона розуміється як необхідність чіткого і ясного формулювання відповідної норми, яка реалізується через юридичне закріплення і детальну регламентацію вимог до форми нормативно-правових актів, юридичних конструкцій, які в ньому використовуються, техніки їх викладу.

Принципово інше розуміння сутності правової визначеності відстоює концепція природного права, яка розглядає дану категорію в якості суб'єктивного права особистості. Так, Й. О. Покровський наголошував на тому, що визначеність правових норм – одне із найбільших і невід'ємних прав, яке є запорукою юридичної безпеки особи: «Якщо кожна людина повинна пристосовувати поведінку до вимог права, то, очевидно, що першою умовою впорядкованості суспільного життя є визначеність цих вимог. Усяка неясність у цьому відношенні суперечить самому поняттю правопорядку та ставить людину в досить скрутне становище» [1, с. 190]. На думку дослідника, принцип правової визначеності вимагає завчасного оприлюднення нормативно-правових актів, спрямованості їх дії на майбутнє, ясності, простоти, чіткості, точності і несуперечливості.

Цікавий погляд на значення ідеї правової визначеності для особи висловив Ч. Беккарія: «Якщо закони не точно й твердо визначені та не від слова в слово розуміються; якщо не та єдина посада судді, щоб розібрати й визначити, яка дія не відповідає закону ... то стан громадянина буде підлягати дивним пригодам» [1, с. 189]. Незважаючи на те, що італійський просвітник розглядає невизначеність правових норм в першу чергу в контексті її зв'язку з причинним комплексом злочинності, дана теза є актуальною не тільки для теорії кримінального права. Одним із наслідків невизначеності правового статусу особи і нормативних правил поведінки у суспільстві, викладених в законах, є свавілля з боку державної влади, яка користується недосконалими і мінливими законами для забезпечення власних інтересів і потреб, усунення політичних конкурентів. У цьому сенсі правова визначеність виступає не тільки в якості правового регулятора суспільної поведінки, а й важливим чинником забезпечення справедливості.

У період Нового й Новітнього часу тлумачення принципу правової визначеності продовжується. Разом з тим, незважаючи на широку вживаність і значний дослідницький інтерес, у доктрині зміст правової визначеності розкривається здебільшого через суміжні поняття, шляхом розкриття однієї з її ознак або формулювання загального переліку вимог, внаслідок чого відбувається звуження сутності цієї категорії, набуття нею характеру описовості [6, с. 32]. У сучасній науковій літературі констатується, що категорія правової визначеності має багатоаспектний характер, належить до складних понять юридичної науки, що має наслідком множинність теоретичних і практичних підходів до її розуміння та тісно пов'язана із право розумінням, правами людини, функціонуванням органів державної влади.

Література

1. Панкратова В. Історичні витоки принципу правової визначеності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 187-192.
2. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень : навч. посібник. К.: Атіка, 2005. 560 с.
3. Гуго Гроцій. О праве войны и мира. Репринт с изд. 1956 г. М. : Ладомир, 1994.
4. Антропологические очерки учений о праве и государстве. *Древность человеческого рода. Происхождение видовъ и положение человека въ природе. Три публичныя лекціи М. І. Шлейдена* / пер. с нем. Н. Бакстъ. Издание второе с прибавленіємъ лекціи академика К. М. Бера о древнейших обитателяхъ Европы. С. Петербургъ, Издание О. И. Бакста, 1865.
5. Огнев'юк Г.З. Правова визначеність як юридична категорія. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 10. С. 32-35.

Проблемні питання поводження з безхазяйними відходами в Україні

Зайкова Л.М., аспірантка

Науковий керівник:

Легеза Ю.О., д.ю.н., професорка

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Проблема екологічної безпеки, яка сьогодні загострюється внаслідок утворення великих обсягів відходів, потребує особливої уваги. Наразі утворення відходів і поводження з ними залишаються надзвичайно гострими для України. Поряд із щорічним збільшенням обсягу накопичених в Україні відходів за усіма класами небезпеки, який вже у минулому році досяг майже 12 млн. тонн [1], з'являється безліч стихійних звалищ побутових відходів, які вже стали частиною міських та приміських територій. На сьогодні це десятки тисяч несанкціонованих звалищ, на яких безконтрольно зберігаються не тільки побутові, а й будівельні та інші небезпечні відходи [2].

Такі звалища є серйозним джерелом забруднення не тільки тисячі гектарів земельних ділянок, а також повітряного і водного середовища.

Саме тому, особливої уваги потребують питання належного обліку безхазяйних відходів, їх своєчасного виявлення, встановлення причин їх утворення, розроблення заходів з недопущення їх утворення далі та переробка, утилізація таких накопичених відходів [3].

Окремому державному обліку підлягають безхазяйні відходи. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про відходи», безхазяйними вважаються відходи, що не мають власника або власник яких невідомий [4].

У разі визначення власника відходів відповідно до положень, визначених Порядком виявлення та обліку безхазяйних відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 № 1217 [5], він несе повну відповідальність за додержання умов поводження з ними та запобігання негативному впливу відходів на навколишнє природне середовище.

В іншому випадку, відповідно до положень Закону України «Про відходи», власником безхазяйних відходів стає орган місцевого самоврядування на території якого виявилися ці відходи, якщо він не прийняв заходів до виявлення власника. Це створює додаткові фінансові проблеми для органів місцевого самоврядування під час практичної реалізації цього положення.

Поряд із фінансовими затратами, пов'язаними з встановленням власника майна, на органи місцевого самоврядування покладаються витрати на збирання, перевезення і оброблення безхазяйних відходів суб'єктом господарювання у сфері управління відходами.

Процедура закупівлі послуг з ліквідації несанкціонованих звалищ, збирання, вивезення безхазяйних відходів, сміття здійснюється органами місцевого самоврядування відповідно до положень Закону України «Про публічні закупівлі» за кошти місцевого бюджету – платників податків відповідної територіальної громади [6].

При цьому, нерідко органами місцевого самоврядування допускаються порушення при здійсненні процедури закупівлі, що унеможливує досягнення визначеної Законом України «Про публічні закупівлі» мети, а саме – забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції.

Особливо такі порушення мають місце при здійсненні процедури закупівлі із безпідставним застосуванням переговорної процедури.

Нерідко в обґрунтування умов застосування переговорної процедури закупівлі замовник посиляється на необхідність закупівлі додаткових аналогічних послуг у того самого учасника, що передбачені в основному договорі про закупівлю, який укладений за результатами проведення тендера та/або здійснюється протягом трьох років після укладення договору про закупівлю і загальна вартість таких робіт чи послуг не перевищує 50 відсотків ціни основного договору про закупівлю, що передбачено п. 5 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про публічні закупівлі».

Проте, відповідно до ч. 1 ст. 40 Закону України «Про публічні закупівлі», переговорна процедура закупівлі використовується замовником як виняток і відповідно до якої замовник укладає договір про закупівлю після проведення переговорів щодо ціни та інших умов договору про закупівлю з одним або кількома учасниками процедури закупівлі.

Положеннями п.5 ч.2 ст. 40 Закону України «Про публічні закупівлі» визначено, що переговорна процедура закупівлі застосовується замовником як виняток у разі якщо після укладення договору про закупівлю у замовника виникла необхідність у закупівлі додаткових аналогічних робіт чи послуг у того самого учасника.

Можливість і умови таких додаткових робіт чи послуг можуть бути передбачені в основному договорі про закупівлю, який укладений за результатами проведення тендера. Закупівля додаткових аналогічних робіт чи послуг у того самого учасника здійснюється протягом трьох років після укладення договору про закупівлю, якщо загальна вартість таких робіт чи

послуг не перевищує 50 відсотків ціни основного договору про закупівлю, укладеного за результатами проведення тендера.

Разом з тим, нерідко замовники – органи місцевого самоврядування залишають поза увагою, що підставою для застосування переговорної процедури не може бути лише факт тотожності робіт чи послуг, які виконані за основним договором та виконання яких передбачається за результатами проведеної переговорної процедури.

Ключовою умовою застосування переговорної процедури є саме необхідність у закупівлі додаткових аналогічних робіт, а не лише їх схожість за укладеним раніше основним договором.

Крім того, замовниками не обґрунтовується, в чому ж полягає унікальність, винятковість переможця процедури закупівлі, у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання, що давало б підстави у проведенні закупівлі додаткових аналогічних робіт чи послуг саме у цього учасника, а не у інших суб'єктів господарювання за результатами проведення відкритих торгів.

Посилання, як на підставу для застосування переговорної процедури, лише на наявність основного договору між замовником та учасником процедури закупівлі послуг, за яким надавались аналогічні послуги, свідчить про формальні підстави для застосування переговорної процедури.

Крім того, згідно з положеннями п. п. 7, 8 ч. 6 ст. 40 Закону України «Про публічні закупівлі» обґрунтування застосування переговорної процедури закупівлі повинно містити посилання на експертні, нормативні, технічні та інші документи, що підтверджують наявність умов застосування переговорної процедури закупівлі.

Безпідставне застосування органами місцевого самоврядування переговорної процедури закупівлі є грубим порушенням вимог ч. 10 ст. 3, ч. 3 ст. 41 Закону України «Про публічні закупівлі», якою забороняється придбання товарів, робіт і послуг до/без проведення процедур закупівель/спрощених закупівель, визначених цим Законом, та укладення договорів про закупівлю, які передбачають оплату замовником товарів, робіт і послуг до/без проведення процедур закупівель/спрощених закупівель, визначених цим Законом.

Порушення процедури публічних закупівель унеможливорює раціональне та ефективне використання коштів, спричиняє істотну шкоду інтересам держави та територіальної громади щодо здійснення права комунальної власності, тобто права територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном (коштами), що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування і як наслідок не відповідає суспільному інтересу.

Таким чином, реальний стан законності у цієї сфері свідчить про недосконалість механізму встановлення власника безхазяйних відходів, їх подальшого обліку, утилізації, відсутність прозорого та чіткого практичного алгоритму дій щодо поводження з безхазяйними відходами, що призводить до нераціонального та неефективного використання бюджетних коштів, зловживань з боку посадових осіб органів місцевого самоврядування. Зазначене не тільки не вирішує проблеми правового регулювання поводження з безхазяйними

відходами, а й поступово загострює екологічну проблему неконтрольованого накопичення безхазяйних відходів, їх вплив на здоров'я людини та навколишнє природне середовище.

Тому, вирішення проблеми поводження з безхазяйними відходами повинно здійснюватися, перш за все, шляхом запровадження ефективного законодавчого регулювання цього питання, формування належного рівня екологічної культури населення, що має будуватись на дослідженні національних особливостей з урахуванням позитивному досвіду країн Європейського Союзу. Нормативно-правова база потребує подальшої актуалізації в аспекті приведення у відповідність до європейських і світових стандартів. Метою таких запроваджень має стати зменшення кількості несанкціонованих сміттєзвалищ, а у подальшому – їх повна ліквідація, підвищення рівня благоустрою територій відповідних територіальних громад, покращення стану екології, посилення взаємодії між владою та громадою, більший рівень мобілізації членів відповідних територіальних громад у вирішенні проблем поводження з твердими побутовими відходами, досягнення високого рівня поінформованості громадян щодо вирішення проблем збору, вивозу та утилізації відходів, посилення спроможності місцевих громад, запровадження та стимулювання організації роздільного збору відходів, встановлення та запуск ліній з сортування сміття, а також налагодження переробки відходів, що мають ресурсну цінність. Саме про такі пріоритети наголошено у затвердженій розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 08.11.2017 №820-р «Національній Стратегії управління відходами в Україні до 2030 року» [7]. Стратегія спрямована на вирішення критичної ситуації, яка склалася з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів і характеризується подальшим розвитком екологічних загроз.

Література

1. Економічна статистика. Навколишнє природне середовище. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Дригваль І.О., Волошина Н.О. Міжнародний досвід у сфері поводження з відходами. *Інновації у сфері поводження з відходами: досвід та практика*: матеріали науково-практичної конференції, 16 квітня 2019 року. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24454/1/Innovatsii%20U%20Sferi%20Povodzhennia%20Z%20Vidkhodamy%20Dosvid%20Ta%20Praktyka_2019.pdf
3. Лемець Л. Виявлення наднормативних і безхазяйних відходів / Л. Лемець // *Екологія підприємства*. – 2013. – № 7. – С. 48-51. Р/589.
4. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів: Постанова Кабінету Міністрів України № 1217 від 03.08.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-98-%D0%BF#Text>

6. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

7. Управління твердими побутовими відходами в умовах реформування місцевого самоврядування та розвитку міжмуніципального співробітництва: навчально-практичний посібник / за заг. редакцією Толкованова В.В., Ілляш О.Е., Журавля Т.В., Голіка Ю.С. Київ, 2018. 393 с. URL: <https://ims-ukraine.org/sites/default/files/Solid-domestic-waste>.

До питання про поняття й сутність корупції

Калугіна І.О., аспірантка

Запорізький національний університет

Однією з найбільш загрозливих проблем для поступального розвитку національних держав була і залишається корупція, яка охоплює, економічну, політичну, правову, соціальну сфери суспільства. Жодна сучасна держава світу не може вважатися вільною від цієї проблеми, а корупційні відносини розвиваються не тільки в країнах з низьким рівнем розвитку економіки і політики, а й в найбільш розвинених демократіях. Поширенню корупції сприяють слабкість економічної і організаційної основи функціонування публічної служби, незадовільний стан управління державними справами і суспільства, а також утвердження на рівні суспільства психології всездозволеності, правового цинізму і нігілізму [1, с. 726].

Зазначене актуалізує необхідність формування і впровадження адекватної, обґрунтованої антикорупційної політики, спроможної не тільки реагувати на вже вчинені правопорушення, а здійснювати комплексний вплив на відносини з метою попередження поширення корупції. Саме тому необхідно більш детально зупинитися на визначенні природи і сутності поняття «корупція».

Традиційно під корупцією розуміється зловживання впливом чиновниками, використання ними наданих їм владних повноважень з метою особистого збагачення і, як наслідок, отримання матеріальної винагороди за протиправні дії або рішення. Фактично таке розуміння корупції ототожнює її з хабарництвом, що призводить до невиправданого звуження сутності цього явища. Натомість більшість дослідників наголошують на тому, що корупція є поняттям більш широким, ніж сукупність кримінально-правових проявів.

Теоретичний аналіз сучасних наукових положень і концепцій дає змогу зробити висновок, що на сьогоднішній день склалось декілька основних підходів до визначення сутності корупції, які в узагальненому вигляді зводяться до наступного:

- корупція – протиправне корисливе діяння, вчинене особою, яка наділена владними повноваженнями (Г. Блек, Д. Бейлі, Дж. Най). Наслідком такого діяння є отримання особистої вигоди, причому, така вигода необов'язково повинна мати фінансове вираження: в деяких країнах (Республіка Корея) з позицій традиційної політичної культури і важливості

підтримки історично сформованих неформальних соціальних зв'язків «оплата» неправомірного використання службового становища часто розглядається як «інвестиція в майбутнє» [2, с. 101-102]. Очевидно, що в цьому випадку має місце розуміння корупції як кримінально караного діяння, яке фактично охоплює усі види посадових злочинів (хабарництво, розкрадання, зловживання впливом);

- корупція – екстралегальний інститут, який використовується приватними особами чи групами для здійснення впливу на дії чиновників (бюрократії) (Н. Лефф). Прихильники цієї точки зору відстоюють прагматичний погляд на корупцію і наголошують на її корисності для економічного розвитку: на їх думку, корупція сприяє прискоренню роботи адміністративної машини, оптимізує час очікування і дозволяє його заощадити [2, с. 102]. При цьому, визначення сутності цього поняття відзначається суб'єктивізмом і залежить від політичних, культурних, психологічних особливостей конкретного суспільства;

- корупція – симптом наявності збою у системі державного управління (С. Роуз-Аккерман). В основі корупції, на думку дослідниці, лежать недоліки системи розподілу матеріальних привілеїв та пільг, в якій чиновники наділені широкими дискреційними повноваженнями. З іншого боку виступають інтереси приватних осіб і компаній, які бажають отримати режим найбільшого сприяння шляхом його купівлі. З цієї точки зору корупційні злочини за економічною сутністю поділяються на власне хабарництво, махінації зі зменшення податкових платежів і поширення бізнес-схем спільнот організованої злочинності, які монополізували деякі ринки [3, с. 104];

- корупція – соціально-економічне, політичне явище, що складається з комплексу протиправних неетичних дій і поєднує в собі різні складові, зокрема, управлінську, політичну, економічну, юридичну, соціальну, морально-етичну (М. Мельник, М. Камлик, Є. Невмержицький, В. Соловйов). Головною особливістю корупції є використання посадовими особами законодавчої, виконавчої і судової влади, громадських об'єднань, установ і організацій господарського управління всіх форм власності свого службового становища для одержання матеріальних цінностей, послуг, пільг для себе чи третіх осіб [4, с. 38]. Таке розуміння корупції є більш змістовним, оскільки не замикається на її кримінальних проявах, а дозволяє охопити ситуації, коли учасники корупційних відносин отримують неявні вигоди від «співробітництва». Це стосується, зокрема, випадків, коли сторони корупційної угоди завчасно не домовляються про її «предмет», тобто конкретні послуги, які повинні бути надані. Крім того, з цієї точки зору доцільно говорити про існування завуальованих проявів корупції, до яких належать лоббізм, фаворитизм, протекціонізм, внески на політичні цілі, традиції переходу політичних лідерів на посади президентів корпорацій і приватних фірм, використання зв'язків злочинних угруповань.

Цікавим є визначення, запропоноване А. Долговою, згідно якого корупцією слід вважати таке явище підкупу, коли один суб'єкт, що займає певне службове становище і наділений службовими повноваженнями

(корупціонер), підкупається іншим суб'єктом (коруптером) для того, щоб відповідний службовий статус був використаний в інтересах протилежної сторони. Дослідниця наголошує, що саме наявність двосторонньої «угоди» між коруптером і корупціонером є характерною рисою корупції, яка відрізняє її від суміжних злочинів [1, с. 708-709]. При цьому, варіанти підкупу, як і конкретні механізми корупційної угоди можуть бути різноманітними.

Схожий погляд на корупцію висловлює І. Парубчак, який наголошує, що корупційні відносини виникають між двома особами, одна з яких, володіючи владними повноваженнями, заснованими на позитивному праві або інших соціальних нормах, привласнює блага, що належать іншій особі [5]. Основною метою таких відносин є перерозподіл матеріальних і нематеріальних благ через сектор легальних послуг, в якому корумпований державний апарат виступає в якості центральної ланки.

Саме таке розуміння сутності корупції покладено в основу міжнародних нормативно-правових актів, присвячених цьому питанню. Так, хоча Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією не містить визначення поняття «корупція», аналіз її положень дає змогу стверджувати, що цей нормативний акт під корупцією в першу чергу розуміє:

- активний підкуп – умисне обіцяння, пропонування чи надання будь-якою особою прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги, будь-яким посадовим особам, для них особисто чи для інших осіб, з метою заохочення їх до виконання чи невиконання своїх службових обов'язків (ст. 2);
- пасивний підкуп – умисне вчинення вимагання чи одержання будь-якими посадовими особами прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги, для них особисто чи для інших осіб, або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги з метою виконання чи невиконання ними своїх службових обов'язків (ст. 3) [6].

Схоже визначення міститься в Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією, яка визначає корупцію як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що одержує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, поведінку особи [7]. При цьому, обидві конвенції підкреслюють взаємозв'язок корупції із службовими злочинами, серед яких найчастіше називають: зловживання посадовими повноваженнями, ряд злочинів проти правосуддя (незаконне звільнення від кримінальної відповідальності, притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинної особи), злочини проти інтересів служби. Крім того, корупційні злочини визначаються в якості предикатних стосовно легалізації (відмивання) злочинних доходів.

Таким чином, поняття «корупція» є комплексним явищем, що має негативні й загрозливі наслідки для розвитку держави, суспільства, особи; здатне охопити всі сфери суспільства та вимагає системної, комплексної уваги з боку науковців, обґрунтованих і адекватних заходів протидії з боку суспільства й держави.

Література

1. Долгова А.И. Криминология: учебник для вузов. М.: Норма, 2005. 912 с.
2. Валюшко І.В. Антикорупційна політика: концептуальні підходи. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4. С. 101-105.
3. Господаренко В.М. Антикорупційна політика США: кримінально-правові засади. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 4. С. 101-110.
4. Новак А.М. Формування та реалізація національної антикорупційної політики в умовах глобалізації: сучасні виклики. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. № 2. С. 35-41.
5. Парубчак І.О. Теоретико-методологічні підходи до формування державної антикорупційної політики в контексті національної безпеки України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_2_5 (дата звернення: 20.03.2021).
6. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: Конвенція Ради Європи № ETS 173 від 27.01.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
7. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: Конвенція Ради Європи № від 04.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.

Конституційні засади та тенденції розвитку профспілок в умовах глобалізації

Каплін С.М., здобувач

Академія праці, соціальних відносин і туризму

Останнім часом перетворення, що відбуваються в політичній та економічній сферах спричинили глобальні зміни в усіх сферах життєдіяльності створюючи при цьому принципово нову правову ситуацію, що вимагає перегляду та трансформації конституційних принципів та організаційно-законодавчої основи діяльності профспілок.

Процес глобалізації вимагає від профспілок модернізації своєї діяльності з урахуванням реальної економічної ситуації на конкретному підприємстві, в конкретній галузі і країні в цілому. Глобалізація є незворотнім процесом і має не тільки економічні наслідки, але й значною мірою впливає соціально-трудова сферу діяльності. Глобалізація підкреслила нерівномірність розвитку між країнами і таким чином зробила значний вплив на пересування робочої сили ... З ростом глобалізації вплив міграції на світовий правопорядок з великою часткою ймовірності зросте» [1].

Однак оскільки міграційна політика – це питання трудового ринку, профспілки мають всі підстави бути втягнутими в її формування, і до їх голосу повинні дослухатись, коли розглядаються питання міграційної політики.

Профспілки (і роботодавці) знаходяться в унікальному становищі у справі оцінки реальних потреб ринку праці.

Особливу актуальна така діяльність профспілок набуває в умовах розширеного використання в капіталістичних країнах праці мігрантів. Так, у Франції іммігранти становлять 25% всіх зайнятих в будівництві, 33% – в машинобудуванні. У Бельгії вони становлять половину всіх шахтарів, у Швейцарії – 40% будівельних робітників [2, с. 40].

Звісно глобалізація ринків товарів і праці змінила і поведінку підприємців. Зіткнувшись з постійним зростанням конкуренції з боку іноземних виробників, які використовували дешеву робочу силу, роботодавці стали прагнути до набуття більшої гнучкості в своїй політиці найму на роботу (строковий найм, неповний робочий день), став широко використовуватися праця робітників-мігрантів (часто нелегальних) [3, с. 126].

Відомо, що залучення мігрантів супроводжується заниженням заробітної плати. Наприклад, в США в 2003 р тижнева зарплата іммігрантів становила 74% зарплати американських громадян [4, с. 6]. Заниження ціни робочої сили мігрантів збиває ціну робочої сили громадян країни.

Можливо, самі іммігранти, зіставляючи рівень зарплати в своїй країні і країні перебування, вважатимуть своє становище цілком прийнятним. Так, мексиканський робітник-іммігрант заробляє в США 278 дол. на тиждень, а в Мексиці – 31 дол. [5, с. 91].

Саме тому виникає необхідність об'єднання мігрантів і місцевих працівників в загальні профспілкові організації, що дозволяють виставляти єдині вимоги щодо рівня заробітної плати і спільними діями домагатися їх здійснення, виключаючи дискримінацію іммігрантів.

На глобальному рівні Міжнародна конфедерація профспілок (International Trade Union Confederation – ITUC) і регіональні профспілкові організації, так само як і Глобальні профспілкові федерації (Global Union Federations – GUFs) на рівні секторів, надають пріоритет питанням захисту трудящих-мігрантів і проводять кампанії за застосування підходу, заснованому на принципах захисту прав людини [6, с. 20].

Конвенція № 97 передбачає рівність ставлення та недискримінацію на підставі національної, расової, релігійної або статевої приналежності між законно перебувають на території держави трудящими-мігрантами і його власними громадянами. Це впливає із законодавства або положень або з практики адміністративних органів в чотирьох областях: умови життя і праці, соціальний захист, податки на фонд заробітної плати і доступ до правосуддя. Положення конвенції в числі іншого обумовлюють рівну оплату за працю рівної цінності, членство в профспілках, а також користування перевагами колективних переговорів [7].

Наступним наслідком глобалізації є проблема пов'язана з переорієнтацією економіки та соціально-трудових відносин головним суб'єктом яких виступають транснаціональні корпорації. Адже в умовах створення та розвитку транснаціональних корпорацій держави змушені дотримуватись їх інтересів утискаючи при цьому інтереси не тільки працівників, але й малого та середнього

бізнесу. На міжнародному рівні профспілкова діяльність недостатньо скоординована, що не дозволяє профспілкам скористатися можливостями, які їм надають транснаціоналізація і інтернаціоналізація соціально-економічних та трудових відносин. Міжнародне співробітництво профспілок ускладнюється багатоманітністю та фрагментарністю профспілкових структур та їх внутрішньонаціональною конкуренцією у багатьох країнах.

Ідеологічні і, в дещо меншій мірі, релігійні відмінності всередині і між національними профспілковими рухами є серйозним бар'єром на шляху досягнення ефективної спільної діяльності профспілок. Труднощі виникають не тільки при забезпеченні повної кооперації між профспілковими організаціями, а й при спробах мобілізації рядових членів на підтримку узгоджених дій проти ТНК, особливо в тих країнах, де рівень заробітної плати досить високий, а умови праці – сприятливі для працівників.

Відповідно до ст. 48 «Тристоронньої декларації принципів» працівники, найняті транснаціональними (багатонаціональними) корпораціями, так само як і національними корпораціями, повинні мати право створювати на свій вибір профспілкові організації без попереднього на те дозволу, а також право вступати в такі організації за єдиної умови підпорядкування їх статутам. Вони також повинні користуватися достатнім захистом від актів антипрофспілкової дискримінації щодо їх зайнятості. При цьому ст. 52 застерігає «...якщо уряди приймаючих країн створюють особливі стимули для залучення іноземних інвестицій, ці стимули не повинні передбачати будь-які обмеження прав працівників на свободу об'єднання або їх права на організацію і ведення колективних переговорів» [8].

Проте на практиці постулати закладені в зазначеній конвенції не завжди виконуються, адже як справедливо зазначають зарубіжні дослідники «доволі складно переконати рядового члена профспілки в тому, що оскільки він працює на транснаціональну корпорацію, в його довгострокових інтересах підтримати своїх товаришів працівників за кордоном, які зазнають труднощів з тим же самим роботодавцем» [9]. В цьому контексті цілком можна приєднатись до думки В. Грибанова, який вважає, що для того, щоб з'явилася можливість досягнення угоди між інтернаціональною профспілкою і ТНК, яка реалізовувалась би на глобальному рівні, необхідно досягнення значно більшої схожості в економічних, соціальних і правових характеристиках зовнішнього середовища в усіх цих країнах [10, с. 45].

З викладеного можна зробити висновок про необхідність зміни якісного потенціалу профспілок, сприяння їх розвитку як асоціацій громадянського суспільства, що здійснюють різновекторну (багатофункціональну) суспільно значущу діяльність спрямовану на захист трудових та соціально-економічних прав працівників. І, нарешті, залучення профспілок до відкритої співпраці з органами публічної влади в т.ч. і на міжнародному рівні, сприятиме здійсненню якісної правової модернізації в економічній, соціальній, політичній сферах суспільних відносин і навіть в процесі підвищення національної безпеки та обороноздатності.

Література

1. International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia, ILO-IOM/ОНСНR, 2001. / Международная миграция, расизм, дискриминация и ксенофобия. МОТ-ИОМОНСНR, 2001. URL: <http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/download/wcar.pdf>
2. Золотов А.В. Развитие профсоюзного движения России: монография. Нижний Новгород: Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2011. 374 с.
3. Чижик В.П., Половинко В.С. Современная роль профсоюзов в регулировании социально-трудовых отношений в организации: монография. Омск: Изд-во Ом. гос. унта, 2011. 368 с.
4. Супян В.Б. Иммиграция и экономика. США и Канада. Экономика – политика – культура. 2006. № 5. С. 6-9.
5. Лютов А.А. Рабочая сила и система образования в США. Проблема иммигрантов. США и Канада. Экономика – политика – культура. 2008. № 2. С. 90-94.
6. В поисках достойной работы – права работников-мигрантов: руководство для членов профсоюза / Субрегиональное бюро для стран Восточной Европы и Центральной Азии. Москва: МОТ, 2010. 147 с.
7. Конвенція про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року) № 97 від 01.07.1949 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159
8. Трехсторонняя декларация принципов, касающихся многонациональных корпораций и социальной политики (принята Административным советом Международного бюро труда на его 204-й сессии (Женева, ноябрь 1977 г.) с поправками, внесенными на 279-й (ноябрь 2000 г.), 295-й (март 2006 г.) и 329-й (март 2017 г.) сессиях / Международная организация труда. – Женева: МБТ, 2017 г.
9. Strauss, G., Gallagher, D., and Fiorito, J. (Eds). The State of the Unions. Madison, Wis.: IRRRA, 1991.
10. Грибанов Валерий Профсоюзы и транснациональные корпорации – европейский контекст. *Viešojoji politika ir administravimas*. 2004. №. 7. С. 43-48.

Присяга: клятва на вірність чи спосіб доказування (історико-правовий аспект)

Кремова Д.С., здобувачка

Запорізький національний університет

Виникнення присяги як явища бере початок ще з часів звичаєвого права, доказами цьому є документування подій стародавніх цивілізацій. Так, пам'ятки Стародавнього Єгипту (час існування – сер. 4 тис. до н.е – IV-III ст. н.е.) наголошують на тому, що присяга у цей проміжок часу мала значення способу доказування. У Стародавньому Єгипті представників професії судді прийнято було вважати «Жрецьми богині Маат» («Богині істини, правди та світового порядку»), тому як спосіб доказування істини поряд із свідченням очевидців,

речовими доказами, зізнаннями під час тортур, оглядом місця злочину, нерідко під час судового процесу звучали слова: «присягаю, клянуся», тобто способом доказування була присяга. Пам'ятки Стародавнього Вавилону виділяють способами доказування свідчення очевидців, письмові документи (оформлені печаткою), випробовування залізом (розпеченим на вогні) або ж водою (топлення), т.з. ордалії та присягу, що мала значення сакральної обіцянки, порушення якої наслідком мало смерть. Схожі способи доказування існували і у Стародавньому Китаї (XI-III ст. до н.е). Але поряд з цим знаходяться свідчення про існування знаті (Чжоу), яка розташовувалася в системі рангів (спадкових) та була наділена титулами. Чжоу присягали на вірність Вану (верховному світському правителю) – присяга як клятва на вірність.

Іншими джерелами, що мають важливе історичне значення та можуть слугувати для дослідження присяги на різних етапах розвитку людства є Литовські Статути. Перший Литовський Статут (Статут Великого князівства Литовського 1529 р.) містить згадки про процес прийняття присяги як спосіб доказування з залученням сакрального предмету: «Ми, Сигізмунд, Божою милістю король..., маючи докладно продуманий добрий намір і по нашій великокнязівській милості бажаючи обдарувати християнськими законами, ... які ми нашим великокнязівським словом і нашою одноосібною присягою на святому Євангелії зобов'язуємося дотримуватися і зберігати...» [1] або ж «... якщо людина до скоєння злочинного діяння, перебуваючи ще в нашій державі, продасть або віддасть в заставу кому-небудь будь-яке майно, а той, хто придбав не знав би такого його задуму і присягне про це, то він може спокійно володіти купленим або узятим в заставу майном, але якби він не хотів присягнути, то втрачає своє власне майно, а також і те, що купив і взяв в заставу від нього» [1]; «якби той, хто дійсно був хворий і не з'явився, повинен у другий судовий термін присягнутися, що дійсно був хворий» [1]. Другий Литовський Статут (Другий (Волинський) Статут Великого князівства Литовського 1566 року) має згадки про присягу суддів, а саме про урочисту обіцянку про доброчесність: «Тамже предъречоніи судѣ въ воеводствахъ и въ земляхъ обраніи, зѣѣхавшыся на часъ и мѣсце судовъ назначоное, мають при судѣ земли оноє и при вряде судовомъ и старостиномъ ротою судіи земского въ статутѣ описанною присягнути, того доложивши, ижъ практикованя жаднихъ причинъ зъ нѣ с кимъ чинити не мають, а ни престропки а нѣ ради давати, а нѣ подарковъ давати, и тежъ бы ся о то не стараль, абы на тыи былъ суды обранъ» [2] або ж «Тежъ таки мы Господаръ обещуемъ и шлюбуемъ подъ присягою нашою, которую чинилисмо Великого Князьства Литовскаго всѣмъ станомъ обывателемъ его» [2]. У Третьому Статуті Великого князівства Литовського знаходимо згадки про присягу як спосіб доказування, а саме докази про невинуватість у підробленні документів або печаток: «А хто бы листы фальшованные на якую речъ набытую оказалъ, ..., и за такими листы чого уживаль або ещо доискивальсе, тотъ близший присягнути на томъ, ижъ такие листы по смерти тых, от которых се ему достали зъ именемъ або которою кольвекъ речью досталися, и за тымъ то стороне почстивости и горлу шкودити не будетъ... . А гдѣ бы хто присягнути на томъ не хотелъ, тогда яко имяне и кождую речъ, на што тые листы служатъ, тратить, такъ и самъ горломъ каранъ быти маеть».

Доцільно виділити той факт, що у кожному згаданому випадку, задокументованому в ці історичні періоди, наголошується на тому, що особа повинна присягнути, щоб довести, що сказане нею – правда, істина. І поряд із тим зазначається, що якщо особа відмовиться від присяги – на неї чекає покарання. Тобто присяга має надзвичайну важливість та сакральність, в разі порушення якої наступають певні юридичні наслідки.

Наступним історичним джерелом, який документально закріплює складання присяги як урочистої клятви на вірність народу, Вітчизні є «Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін» (дат. 05.04.1710 р.). У документі зазначається: «А щоб на таємних та публічних радах між Ясновельможним гетьманом і Генеральною Старшиною, полковниками та генеральними радниками була дієва, обопільна довіра, кожен з них повинен буде скласти формальну присягу шляхом публічно здійсненої клятви на вірність Вітчизні, на відданість своєму регіментареві, на дотримання своїх повноважень відповідно до посади, яку вони коли-небудь обійматимуть» [3]. Цей приклад вже містить близьке до сучасного значення поняття «присяга», включаючи згадку про повноваження та обов'язки, яких набуває особа, яка складає присягу.

Таким чином, виникнення присяги як факту з'являється з часів звичаєвого права. Існує значна кількість історичних джерел, які відносяться до різних періодів існування суспільства, і можуть бути джерелами для дослідження поняття та значення присяги. Вищезазначені джерела поділяються на ті, що характеризують присягу як спосіб доказування істини, і ті, що визначають присягу як юридичний факт на вірність державі та народу. Так чи інакше існування присяги як явища та складання її має неоціненне значення, що потребує подальшого детального дослідження.

Література

1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text1.phtml?id=2270>
2. Другий (Волинський) Статут Великого князівства Литовського 1566 року. URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>
3. Третій Статут Великого князівства Литовського 1588 року. URL: https://web.archive.org/web/20180710141931/http://starbel.narod.ru/statut1588_1.htm
4. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>

Форми правового регулювання сфери паркування та зберігання транспортних засобів в Україні

*Соколенко Д.В., аспірант
Запорізький національний університет*

Правове регулювання є складним механізмом, який поділяється на менші елементи залежно від галузевої приналежності. В контексті наукового дослідження йдеться про адміністративно-правовий тип правового регулювання паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів в Україні. Робота класичного механізму правового впливу, який регламентується нормами адміністративного права реалізується через форми регулювання.

Питання форми адміністративно-правового регулювання у сфері паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів набуває особливої актуальності у зв'язку з прийняттям локальних концепцій з паркування, що істотно змінює ситуацію у даній сфері.

Дослідження форми адміністративно-правового регулювання продовжується і зараз. Варто відзначити, що на сьогодні в літературі немає єдиних, загально визначених підходів до визначення та класифікації даного поняття, це зумовлює наявність великої кількості їх авторських варіантів.

Для дослідження форм адміністративно-правового регулювання необхідно визначити сутність поняття «адміністративно-правового регулювання».

На думку Т.О. Коломоець, під формою адміністративно-правового регулювання – це волевиявлення виконавчо-розпорядчого органу, посадової особи, здійснене в рамках режиму законності та компетенції для досягнення адміністративно-правової мети – вираження в зовнішньому вигляді конкретних дій суб'єктів публічного адміністрування, які здійснюються у процесі їхньої діяльності та спрямовані на реалізацію адміністративних функцій [1].

В.К. Колпаков під формою адміністративно-правового регулювання пропонує розуміти зовнішньо виражену дію, волевиявлення суб'єкта управління, здійснене в рамках законності та його компетенції для досягнення управлінської мети. Професор виділяє такі форми: встановлення форм права (видання нормативних актів управління, адміністративна правотворчість); застосування норм права (видання ненормативних актів управління, індивідуальних актів управління, актів застосування норм права, адміністративне розпорядництво); укладання адміністративних договорів, здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій; провадження організаційних дій; виконання матеріально-технічних операцій [2]

Правові форми регулювання пов'язані із установленням і застосуванням норм права, що обумовлює настання певних юридичних наслідків. У правових формах управлінської діяльності найбільш чітко виражені повноваження державно-владного характеру, які надаються органам управління для реалізації закріплених за ними функцій [3].

Виходячи з класифікації, встановлення форм права, а саме видання нормативних актів управління, адміністративна правотворчість в сфері

паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів полягає у необхідності створення єдиного базового нормативно-правового акту, який би врегулював проблемні питання даної сфери. Сьогодні, нормативно-правова база сфери паркування сильно розголужена, норми які регулюють ці правовідносини розкинуті по різних нормативним актам, що призводить до великої кількості колізій.

Верховна Рада України, приймаючи нормативно-правові акти тим самим, здійснює адміністративно-правове регулювання у даній сфері, та є одним з ключових суб'єктів реалізації форм регулювання.

Нормативно-правовими актами, що здійснюють правове регулювання у сфері паркування та зберігання транспортних засобів, є Цивільному кодексі України, Податковому кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон «Про благоустрій населених пунктів».

Видання в межах чинного законодавства індивідуальних адміністративних актів управління, які стосуються конкретних осіб, актів застосування норм права, адміністративне розпорядництво, є дієвими кроками в реалізації державної політики в даній сфері на місцях. Ці акти покликані врегулювати правовідносини у даній сфері в залежності від ситуації та потреб. Як прикладами індивідуальних адміністративних актів у сфері паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів є: видача дозволів для будівництва об'єктів паркувальної інфраструктури, складання адміністративних матеріалів на осіб, які порушують законодавство в сфері паркування та зберігання транспортних засобів.

Що стосується укладання адміністративних договорів, то для інфраструктурного розвитку даної сфери, держава в особі Кабінету Міністрів, органів місцевого самоврядування може укласти договори про співпрацю з юридичними та фізичними особами приватного права. Значною мірою розвиток реалізації державно-приватних проектів забезпечує ефективну розбудову об'єктів інфраструктури та дієвий контроль за цим процесом із боку держави. Приватне фінансування громадських інфраструктурних об'єктів сприяє передачі ризиків від державного сектора до приватних компаній.

Можливі також інші класифікації методів адміністративно-правового регулювання паркування та зберігання транспортних засобів. Так, за способом дії методи адміністративно-правового регулювання даної сфер можна поділити на методи, які уповноважують; методи, що зобов'язують; спонукальні методи; заборонні.

За формою припису – на категоричні (імперативні), які характеризуються однозначністю приписів, безпосередньо визначаючи поведінку об'єкта адміністративно-правового регулювання суб'єктом управління або точним визначенням меж дії об'єкта, у рамках яких об'єкт впливу має право обрати спосіб та форму виконання припису, не спотворюючи його змісту й цілей; доручні, за допомогою яких на об'єкт впливу покладають вирішення того чи іншого питання або виконання конкретних дій, які не належать до його компетенції, надаючи йому право самому визначити, як він буде це робити;

рекомендаційні, сутність яких полягає в тому, що в нормативних приписах містяться певні поради, рекомендації, за допомогою яких об'єкт управління може самостійно визначити шляхи й способи реалізації належної поведінки; диспозитивні, які використовуються, коли має місце рівноправність сторін [4].

Таким чином, адміністративно-правове регулювання у сфері паркування та зберігання транспортних засобів здійснюється за допомогою сукупності форм, що спрямовані на реалізацію державної політики в даній сфері. Аналізуючи думки науковців можна дати визначення формам адміністративно-правового регулювання сфери паркування, є зовнішнім виразом дій уповноважених органів та їх посадових осіб, що здійснюються в межах їх компетенції та тягнуть за собою настання певних правових наслідків в сфері паркування.

Література

1. Коломоєць Т.О., Гулевська Г.Ю. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Істина, 2007. 216 с.
2. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
3. Опришко В.Ф. Проблеми конституційної реформи. *Правове регулювання економіки*: зб. наук. пр. 2004. С. 4–16.
4. Савостин А.А. Класифікація методів адміністративно-правового регулювання. Сучасне право : наук. мереж. URL : <http://www.nauka-pravo.org/m/articles/viewКлассификацияметодов-административно-правового-регулирования>.

Процесуальні права людини в ісламській правовій системі: сучасний стан і тенденції трансформації

Шеховцова Т.О., аспірантка

Науковий керівник:

Удовика Л.Г., д.ю.н., професорка

Запорізький національний університет

Суперечливий характер глобалізації, численні соціально-економічні і політичні проблеми, які вона породжує, обумовлюють паралельний розвиток протилежного процесу – регіоналізації та націоналізації, в основі яких лежить намагання національних держав протистояти обмеженню їх національних суверенітетів і зберегти національну і культурну ідентичність. Ці тенденції посилюються в умовах суперечливості геополітичного розвитку, боротьби за природні ресурси, прагнення до посилення глобального та регіонального політичного, економічного, військового впливу окремих держав [1, с. 71]. У цьому контексті особливої уваги заслуговує ісламська правова система, яка традиційно відзначається консерватизмом і значним впливом релігії на політичну та правову культуру суспільства.

Наріжним каменем критики ісламських правових систем виступають права людини. Незважаючи на те, що конституцій арабських країн закріплюють

ряд загальноновизнаних універсальних прав і свобод людини, ця тема постійно опиняється в центрі конфліктів, які призводять до утвердження негативного погляду на сутність ісламської правової системи у цілому. Особливо це стосується інституту процесуальних прав людини, які розглядаються в якості засобу підсилення конституційних форм і способів захисту особистості у випадку реального чи потенційного порушення інших прав.

Методологічним підґрунтям дослідження впливу глобалізації на трансформацію ісламських правових систем у цілому та інституту прав людини зокрема є праці вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували загальні тенденції трансформації прав людини під впливом глобалізації, насамперед таких, як: І. Білас, О. Зайчук, Л. Луць, С. Максимов, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, О. Петришин, Л. Удовика, І. Яковюк та інші. Крім того, у нагоді стануть здобутки українських та зарубіжних вчених щодо особливостей ісламських правових систем та їх функціонування в умовах глобалізації, зокрема: Х. Бехруз, А. Браїло, Т. Дураєв, Л. Кияниця, Г. Косач, І. Краснюк, Л. Сюкіяйнен та інших. Водночас, слід зауважити, що тематика прав людини в ісламських країнах та їх трансформацій під впливом глобалізації не знаходить належного висвітлення у наукових публікаціях.

Метою роботи є дослідження сучасного стану і тенденцій трансформацій інституту процесуальних прав людини в ісламській правовій системі.

Як відзначає Х. Бехруз, для правових систем сучасних ісламських держав характерний дуалізм, який полягає в одночасному співіснуванні правових норм, різних за змістом та специфікою, – норм класичного ісламського права і норм, запозичених з інших правових систем [2, с. 124]. Зазначена позиція в повній мірі стосується ісламського кримінального права і процесу, які зазнали найбільш суттєвих трансформацій внаслідок розширення правової акультурації. Разом з тим, йому притаманні суттєві відмінності, обумовлені законодавчим закріпленням верховенства принципів класичного ісламу. Яскравим прикладом цього є система ісламських покарань, яка у більшості арабських країн відтворює класичну шаріатську модель кримінально караних діянь і передбачає застосування різноманітних тілесних покарань і смертної кари. Зазначена специфіка дає змогу деяким західним дослідникам говорити про антигуманність і жорстокість ісламського кримінального права, порушення ним основоположних прав людини.

На нашу думку, така позиція не відповідає дійсності, оскільки не враховує особливості ісламського права, його казуальність, а ґрунтується на буквальному і догматичному тлумаченні його положень. Дослідники з цього приводу пояснюють, що іслам покликаний захищати не лише права індивіда, а й права суспільства у цілому, тому основною метою ісламського кримінального права є недопущення вчинення злочину особою і тим самим створення мирного суспільства, в якому зберігаються і захищаються основоположні цінності ісламу, а саме: релігія, життя, інтелект, власність і честь. Жодна людина не може претендувати на те, щоб переступати права суспільства, ховаючись за пеленою особистих прав і свобод [3, с. 51]. При цьому повага до особистості виступає центральною заповіддю ісламу, тому з метою її забезпечення і захисту

прав людини, шаріат визначає досить широке коло процесуальних гарантій у кримінальному процесі. В узагальненому вигляді вони зводяться до наступного:

- законність – в основу цього принципу покладена шаріатська формула “дозволено все, що не забороняє Аллах”; відповідно до цього, все, що прямо не заборонено Кораном і Сунною, є дозволеним. У кримінальному праві це положення проявляється у тому, що не може бути злочину без спеціального положення шаріату та інших законів, прийнятих відповідно до нього, а отже, без чинного закону не може бути покарання. Виключення з цього правила допускається лише в одному випадку – якщо новий закон передбачає менш суворі санкції, ніж чинний на момент вчинення злочину;

- рівність перед законом – принцип, закріплений Кораном, який передбачає застосування покарань і здійснення кримінального процесу рівною мірою, незалежно від релігійного чи економічного статусу. Це положення однаковості кримінальної відповідальності є наріжним каменем особистої безпеки в ісламському кримінальному процесі, оскільки означає, що сам злочинець є єдиною особою, яка може бути обвинувачена у конкретному злочині: “Душа не несе відповідальності за дії, вчинені його батьком або своїм братом” [4, с. 53];

- презумпція невинуватості – за ісламським правом, особа вважається невинуватою, поки її вина не буде встановлена поза розумними сумнівами: “Якби люди вірили тільки відповідно до своїх тверджень, деякі люди мали б вимагати кров і майно, що належать іншим, але обвинувач – зобов’язаний надати позитивний доказ” [3, с. 52]. Для кожної категорії злочинів передбачені особливі правила доказування, які обумовлюють законність та обґрунтованість застосування покарання; при цьому, для тих злочинів, які передбачені Кораном і Сунною, встановлений вичерпний перелік можливих доказів, який не підлягає перегляду чи скасуванню;

- ультимативність доведення – для ісламського кримінального процесу характерним є встановлення високого стандарту доказування з чітко регламентованими, жорсткими вимогами до доказів. Це, зокрема, вимоги до свідків (розсудливість, повноліття, високі моральні якості, відсутність фізичних вад, які ставлять під сумнів можливість їх виступати в якості свідків), їх кількості, яка різниться залежно від категорії злочину, неприпустимість показань з чужих слів, процесуальні вимоги до визнання особою вини [3, с. 53].

Крім того, шаріатом передбачені численні процесуальні права обвинувачених, до яких належать:

- повага до гідності людини – заборона довільних арештів і затримань, шпигунства і інших форм довільного втручання в приватне життя людини; докази, отримані з порушенням цих вимог, вважаються неприпустимими. Здійснення процесуальних дій, які вимагають втручання в особисте життя (обшук житла, особи, прослуховування особистих розмов), повинні бути санкціоновані ордером, заснованим на вірогідній причині, яка базується на показаннях надійних свідків або речових доказах. Крім того, при вчиненні таких слідчих дій відповідальні посадові особи повинні підтримувати належну ісламську поведінку: зокрема,

чоловік не повинен проводити обстеження підозрюваної-жінки або входити до будинку, де присутні жінки [3, с. 53-54]. Як свідчить практика, цей принцип часто порушується, особливо у кримінальних справах, які підслідні спецслужбам (державна зрада, шпигунство, тероризм);

- право на справедливий і швидкий судовий розгляд – загальноприйнятним є скорочений порядок судочинства, за виключенням тих випадків, коли це матиме негативний вплив на справедливість правосуддя і підриватиме довіру до суду;

- право на адекватний захист – включає в себе право оскаржувати докази, представлені проти обвинуваченого, право представляти протилежні докази, право на адвоката, право на свідчити проти самого себе;

- заборона катувань і застосування заходів фізичного впливу до обвинувачених – визнання, отримане під примусом, не має юридичної сили, а отримання визнання під тиском згідно шаріату є злочином: «Бог буде катувати в День спокутування тих, хто за життя піддає тортурам людей»;

- право на справедливий судовий розгляд – реалізація зазначеного положення проявляється у суворих правилах доведення і особливих вимогах до кваліфікації і характеру судді [3, с. 54-55].

Отже, для ісламського кримінального права і процесу характерним є дуалізм, який полягає в одночасному існуванні як запозичених, так і класичних ісламських правових норм. Так, система злочинів і покарань за них, закріплена у більшості кримінальних кодексів країн Арабського Сходу, у цілому відтворює шаріатську модель кримінально караних діянь. Тим не менш, ісламське право містить широке коло процесуальних гарантій, в основу яких покладені основні принципи шаріату (законність, рівність, презумпція невинуватості, ультимативність доведення). Процесуальні права, передбачені ісламським кримінальним правом, у більшості своїй відповідають тим універсальним правам, які закріплені у міжнародних документах, проте на практиці їх реалізація відбувається з урахуванням регіональних і національних особливостей Арабського Сходу.

Література

1. Удовика Л.Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2014. 320 с.
2. Бехруз Х. Релігійні та світські норми в правових системах ісламських держав. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 120-129.
4. Мамедов Ю. Ісламське кримінально-процесуальне законодавство: питання прав людини. *Грані*. 2020. № 10. С. 47-57.

ДОПОВІДІ МАЙБУТНІХ НАУКОВЦІВ

Особливості правового регулювання права довірчої власності

Андрієвська Е.Р., студентка

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Сьогодні відносини довірчої власності виникають у різних сферах економічного та юридичного життя: при управлінні цінними паперами, захисті прав та інтересів їх власників, у банківській діяльності, фінансових та трастових операціях фінансових установ, довірчих товариств тощо. І хоча інститут довірчої власності історично виник в англосаксонській правовій системі, адже зародився в Англії в XII-XIII столітті, ефективність та відповідність моделі довірчої власності потребам сучасної торгівлі та фінансових відносини привели до його поширення на терени країн континентальної правової сім'ї.

В Україні довірка власність – це відносно новий правовий інститут, що був запроваджений у 2003 році шляхом внесення до ст.316 ЦК України частини 2, яка визнала довірчу власність особливим видом права власності, тому законодавче регулювання інституту на даному етапі викликає багато дискусій серед науковців та практиків.

Право довірчої власності – це належне довірчому власнику право власності на певне майно, обтяжене зобов'язанням його використання з метою і з обмеженнями, встановленими договором управління майном або законом [1, с. 181].

За своєю правовою природою, довірка власність представляє дуалістичний титул – ніби право власності розщеплене між власником майнового фонду (установником управління) та довірчим управителем (довірчим власником) на певний довірчий майновий фонд, яке обтяжене зобов'язанням останнього щодо здійснення дій виключно або переважно в чужому інтересі – інтересі власника майнового фонду. Отже, довірка власність – це реальне право власності, що належить довірчому управителю (власнику), обтяжене його обов'язком діяти в інтересах іншої особи.

Право довірчої власності здійснюється довірчим власником особисто і виключно для досягнення мети управління майном, визначеної установником. Зміст права довірчої власності не є абстракцією, а являє собою повноваження тріади, які здійснюються на розсуд довірчого власника, який зобов'язаний дотримувати певні обмеження своєї діяльності. Після укладення договору тільки довірчий власник виступає в якості єдиного суб'єкта речового права на майно, що перебуває в фідучіарній власності. Засновник і третя особа (вигодонабувач) мають тільки зобов'язальні права [2, с. 38].

Загальне правило про право довірчої власності як особливого виду майнового права, що виникає на підставі договору управління майном або прямої вказівки закону, зазначено ч. 2 ст. 317 та ч. 2 ст. 1029 ЦК України [3].

Поняття, механізм та особливості здійснення довірчого управління майном містяться в спеціальних законах, що регулюють відносини колективного інвестування в житлове будівництво і договорах з управління нерухомим майном (зокрема, Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19.06.2003 р. № 978-IV – далі Закон [4]). Відповідно до ст.2 даного Закону договір управління майном – це договір, за яким установник управління передає майно управителю в довірче управління для досягнення поставлених ним цілей та встановлює обмеження на певні дії управителя з управління цим майном.

У червні 2003 року в ЦК України, який тоді ще навіть не встиг набути чинності, Верховна Рада України внесла доповнення до глави 70 «Управління майном», які легітимізували інститут довірчої власності. Також до ст. 4 Закону України «Про власність» [5] (втратив чинність) було внесено зміни, що віддзеркалили появу довірчої власності в загальному правовому полі України: «Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, що не суперечать закону. Він може використовувати майно для здійснення господарської та іншої не забороненої законом діяльності, зокрема передавати його безоплатно або за плату у володіння і користування, а також у довірчу власність іншим особам».

На цей час положення Закону про управління майном при будівництві і положення глави 70 ЦК України співвідносяться як спеціальні і загальні норми відповідно. Цю тезу в листі від 13.08.2004 р. № К-157-19 підтвердило Міністерство юстиції, зауваживши, що у випадку, коли управління майном здійснюється при будівництві житла та операціях з нерухомістю, необхідно керуватися нормами вищевказаного Закону, в інших же випадках необхідно застосовувати положення Цивільного кодексу України [6].

Таким чином, зважаючи на відносно недавнє закріплення у законодавстві, інститут довірчої власності все ще перебуває у стані становлення. Насамперед, відсутнє нормативне регулювання відносин довірчої власності окремим єдиним нормативно-правовим актом. Тому можна говорити про його особливості, спираючись, перш за все, на наукові позиції. Правову конструкцію права довірчої власності, введену в українське законодавство в тій редакції, в якій вона існує сьогодні, слід визнати такою, що вимагає подальшого вдосконалення і більш детального врегулювання.

Література

1. Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку : матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова . Харків, 28.02.2020. Харків : Право, 2020. 480 с.
2. Панченко М. До проблеми законодавчого регулювання відносин довірчої власності. *Підприємство, господарство і право*. 2008. № 4. С. 3.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

4. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19.06.2003 р. №978-IV. *Урядовий кур'єр*. 2003. № 149.

5. Про власність : Закон України від 07.02.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 20. Ст. 249 (втратив чинність 20.06.2007 р.).

6. Щодо надання роз'яснень щодо управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : лист Міністерства юстиції України від 13.08.2004 р. *Податки та бухгалтерський облік*. 2006. № 18.

Відносини сурогатного материнства (цивільно-правовий аспект)

Гутник Є.С., студентка

Науковий керівник:

Болокан І.В., д.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Сурогатне материнство є унікальною можливістю для жінки стати матір'ю, якщо у неї немає можливості народити дитину. У суспільстві досі виникають питання щодо моральності його застосування, оскільки найчастіше у порівнянні ставлять продаж дитини сурогатною матір'ю.

Вивченням цього питання займалися В. Піроженко, О. Данченко, Е. Костик, А. Ящук, О. Явор, Х. Колінчук та інші науковці.

Сімейний Кодекс України (далі – СК) передбачає право жінки на материнство та право чоловіка на батьківство. Передусім це можливість мати власну дитину, виховувати її. Сучасні допоміжні репродуктивні технології (далі – ДРТ) сприяють здійсненню материнства і батьківства [1].

Сурогатне материнство, яке є однією із ДРТ, закріплене в Україні на законодавчому рівні у ст. 48 Основ законодавства про охорону здоров'я. Основними принципами є наявність відповідних медичних показань повнолітньої жінки, з якою проводиться штучне запліднення та імплантація ембріона, надана письмова згода подружжя, забезпечення анонімності донора та збереження лікарської таємниці [2]. Детально процедура регламентується Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні (далі – Порядок), затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я [3].

Хоча до ВР надходили декілька законопроектів, які могли б регулювати сурогатне материнство, жоден не було прийнято. Відповідно, норми щодо цієї ДРТ, які окремо регулюють біологічну та правову частину, розміщені в декількох нормативних актах.

В якості офіційного визначення сурогатного материнства пропонується взяти за основу наведене у законопроекті 2018 року: сурогатне материнство – методика допоміжних репродуктивних технологій, в ході якої ембріон людини, зачатий чоловіком та жінкою, переноситься в організм іншої жінки для виношування і народження дитини згідно з договором, для подальшої передачі дитини генетичним батькам [4].

Порядок та ст. 123 СК містить ряд правових презумпцій щодо походження дитини, народженої в результаті застосування ДРТ, із яких ч. 2 ст.

123 стосується саме сурогатного материнства: подружжя є батьками дитини, якщо ембріон був зачатий подружжям (чоловіком і жінкою) і перенесений в організм іншої жінки за допомогою ДРТ [1]. Незважаючи на те, що сурогатна мати виносила та народила дитину, вона не є генетичною матір'ю. Більш точним описанням цього процесу було б «надання послуги із виношування та народження дитини». П. 6.1. Порядку дозволяє мати як обом, так і одному із майбутніх батьків генетичний зв'язок із дитиною [3].

Питання державної реєстрації народження дитини сурогатною матір'ю визначається у п. 11 Правил державної реєстрації актів цивільного стану: державна реєстрація проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на перенесення ембріона людини в організм сурогатної матері. Подаються такі документи: 1) документ, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою; 2) заява про її згоду на запис подружжя батьками дитини, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідченою; 3) довідка про генетичну спорідненість батьків /матері чи батька/ з плодом [5].

Якщо питання встановлення батьківства є більш-менш врегульованим, то «білою плямою» є договір між сурогатною матір'ю та потенційними батьками. П. 6.11 Порядку вимагає надання нотаріально засвідченої копії письмового спільного договору між сурогатною матір'ю та жінкою (чоловіком) або подружжям. Однак Цивільний Кодекс України не містить жодних спеціальних норм, які б регулювали такий договір. Отже, він є непоіменованим, на нього розповсюджуються загальні положення про правочини та договори. Як слушно зазначає О. Данченко, не вимагається обов'язкове нотаріальне посвідчення договору – лише засвідчення копії, тому наслідком є менша захищеність прав батьків, які надали згоду на таке ДРТ [6]. З психологічної точки зору, відсутність нотаріального посвідчення договору може наштовхнути сурогатну матір на думку позначити себе як матір при реєстрації народження дитини, повністю ігноруючи презумпцію батьківства у ст. 123 СК. Результатом є звернення батьків до суду із позовами про оспорування материнства та виключення відомостей з актового запису. На прикладі рішення апеляційного суду у справі №645/9412/14-ц зрозуміло, що позовні вимоги генетичних батьків-замовників задовольняються [7].

З точки зору науковців, такий договір є консенсуальним, двостороннім, взаємним, оплатним (виняток – передбачена Порядком можливість виношування вагітності близькими родичами майбутніх батьків, наприклад матір'ю, сестрою, двоюрідною сестра тощо, якщо вони зроблять це з альтруїстичних намірів), алеаторним [8]. З аналізу положень Порядку випливає, що сторонами договору є: замовник – жінка (чоловік) або подружжя; сурогатна мати – повнолітня дієздатна жінка, яка вже має власну здорову дитину; не має безпосереднього генетичного зв'язку з дитиною і медичних протипоказань, надала добровільну письмову оформлену заяву сурогатної матері. Раніше розглянута презумпція із ст. 123 СК, однак, надає презумпцію батьківства саме подружжю, а не одинокій жінці чи чоловіку. З цього виходить, що укладати договір може жінка або чоловік, проте батьками в ньому має визначатися подружжя – і письмова згода потрібна від них обох. Для одинокої особи

єдиною можливістю здійснити право на материнство або батьківство є усиновлення.

Стосовно змісту такого договору, то найбільш логічно було б зазначити заборону сурогатній матері залишати дитину собі, у тому числі здійснювати реєстрацію себе як матері (замість замовника), та обов'язок дати нотаріально посвідчену згоду на запис замовника батьками (батьком, матір'ю) дитини [6]. Рекомендовано надавати таку згоду до пологів на випадок смерті сурогатної матері або стресового стану після пологів, який може призвести до неможливості адекватно оцінювати жінкою свої дії та/або керувати ними. Водночас видається необхідним обов'язкове зазначення цивільно-правової відповідальності за порушення заборони.

Ще одна обставина, яку обов'язково потрібно зазначити в договорі – народження хворої дитини (незважаючи на якісний догляд та обстеження, трапляються випадки), або інші умови, за яких подружжя не забажає забрати дитину. Оскільки презумпція батьківства належить саме генетичному подружжю, то мають застосовуватися загальні правила: після заяви про відмову від дитини, новонародженого може забрати та зареєструвати другий із подружжя, або інші родичі. У разі, якщо охочі особи будуть відсутні, у договорі може бути передбачене право сурогатної матері зареєструвати себе як матір дитини за письмової згоди подружжя. Також відмова батьків від дитини не позбавляє сурогатну матір права отримати винагороду за договором.

Що стосується договору із іноземцями, то наразі вбачається два обмеження: 1) в країні, громадяни якої звертаються за ДРТ в Україні, повинні бути дозволені репродуктивні технології; 2) оскільки згідно з українським законодавством подружжя – лише чоловік та жінка, одностатеві подружні пари не можуть застосувати ДРТ в Україні. У першому випадку іноземці можуть законно усиновити дитину, якщо законодавство держави не визнає відносини між генетичними батьками та дітьми, народженими після ДРТ. Прикладом є справи *Mennesson* проти Франції і *Labassee* проти Франції [9].

Таким чином, сурогатне материнство є офіційно визнаним в Україні, проте недостатньо врегульованим. Потрібно внести до Цивільного Кодексу України положення щодо договору сурогатного материнства для можливості захисту прав обох сторін, вирішення питання про батьківство у разі відмови від дитини подружжям, укладання договору з іноземцями.

Література

1. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. (із змінами) № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 13.04.2021).
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. (із змінами) № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 13.04.2021).
3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ від 09.09.2013 р. № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 13.04.2021).

4. Проект Закону про Допоміжні репродуктивні технології від 01.08.2018 р. № 8629-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64502 (дата звернення: 13.04.2021).

5. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Мініюсту України від 18.10.2000 р. № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> (дата звернення: 13.04.2021).

6. Данченко О. Які правові проблеми застосування методу сурогатного материнства виникають в українських реаліях та як їх можна подолати. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/125820-yaki_pravovi_problemi_zastosuvannya_metodu_surogatnogo_mater.html (дата звернення: 14.04.2021).

7. Рішення апеляційного суду Харківської області у справі №645/9412/14-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/45897523> (дата звернення: 14.04.2021).

8. Піроженко В. М. Сурогатне материнство в Україні: проблемні питання правового регулювання. Одеса. 2018. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9691> (дата звернення: 15.04.2021).

9. Практика ЄСПЛ: український аспект. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/gestacijne-surogatne-materinstvo/> (дата звернення: 15.04.2021).

Недоліки нормативного регулювання договору факторингу

Комар А.Г., студент

Науковий керівник:

Болокан І.В., д.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Факторинг є витребуваним у застосуванні фінансовим інструментом, дослідженню особливостей якого присвячують свої публікації як вчені-юристи, так і вчені-економісти, а, оскільки нормативне врегулювання відповідних договірних відносин має чимало недоліків, їх висвітлення та формулювання пропозицій щодо їх усунення є актуальним напрямом наукових досліджень. Метою цієї публікації є висвітлення наявних колізій та інших недоліків нормативного врегулювання договірних факторингових відносин нормами цивільного, господарського, банківського та фінансового права з формулюванням пропозицій їх вирішення. Актуальність обраної проблематики обумовлюється сучасним станом ринку фінансових послуг, адже частка договорів факторингу в сфері послуг є доволі вагомою, що дало змогу для припущення НБУ про значну ймовірність використання договору факторингу для відступлення проблемної заборгованості за кредитами [1]. Відтак, потреба аналізу нормативного врегулювання обумовлена необхідністю забезпечення захисту прав боржників.

Дослідженню тих чи інших аспектів здійснення факторингових операцій присвячені праці багатьох фахівців у галузях юриспруденції та економіки, серед яких праці С.І. Дерев'янка, Ю.В. Прохорової, І.П. Лопушинського,

О.І. Пальчук, О.В. Добровольської, С.М. Попової, О.І. Чепис, Т.О. Тохтамиша, Н.М. Внукової, З.М. Криховецької та ін. Натомість чимало питань залишилось поза увагою цих та інших науковців, а, відтак, потребують висвітлення.

У довідникових юридичних джерелах факторинг (англ. factoring – придбання агентом рахунку боржника, від factor – агент, представник, лат. factor – творець, створювач) визначається як цивільний договір, за яким фактор передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження клієнта за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника), в т.ч. з метою забезпечення виконання зобов'язання [2, с. 247].

У нормативній базі представлено декілька відповідних визначень. Так, у ч. 1 ст. 1077 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) закріплено, що за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [3]. Згідно з ч. 1 ст. 350 Господарського кодексу України (далі – ГК) банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи [4]. У п. 3 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» (далі – Закон про банки), факторинг – це придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, з прийняттям на себе ризику виконання таких вимог та прийому платежів [5].

З огляду на викладене, можна зауважити, що: 1) на відміну від ЦК, ГК та Закон про банки не конкретизують назви сторін договору; 2) норми ЦК і ГК містять колізійні норми щодо суб'єктного складу даних договорів (в ГК імперативно встановлено, що фактором є *банк*, тоді як за ч. 3 ст. 1079 ЦК фактором може бути й інша фінансова установа, якій надано право здійснювати факторингові операції [3]. Про можливість надавати послуги з факторингу *фінансовими установам йдеться й у ч. 5 ст. 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а у п. 1 ч. 1 ст. 1 цього Закону [6] наводиться невичерпний перелік цих установ; 3) дефініція у Законі про банки фактично ототожнює факторинг з договором купівлі-продажу, оскільки містить в собі слово «придбання», а не загальноприйняте «відступлення», хоча факторинг за своєю правовою природою ближче до *цесії* (відступлення права вимоги), аніж до договорів про передачу майна у власність; 4) наявна певна понятійна неузгодженість щодо понять «грошова вимога» та «вимога на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги», які слід уніфікувати; 5) «ризик», про який йдеться у визначенні із Закону про банки, може покладатися не на фактора, а на *клієнта* згідно з ч. 3 ст. 1081 ЦК [3].*

Вказані неузгодженості зменшують ефективність нормативного регулювання факторингових відносин, що актуалізує потребу його вдосконалення. У зв'язку із цим пропонуємо внести зміни у ЦК (викласти ст. 1080 ЦК у новій редакції), ГК (замінити у ст. 350 ГК слово «банк» у всіх відмінках словами «банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції» у відповідному відмінку) та Закон про банки (п. 3 ч. 1 ст. 49 Закону про банки викласти як: «3) фінансування під відступлення права грошової вимоги (факторинг)»).

Пояснимо свою думку щодо потреби у зміні змісту ст. 1080 ЦК, якою передбачена недійсність заборони відступлення права грошової вимоги передбачена [3]. Аналіз змісту цієї норми дозволяє констатувати, що домовленість (відповідний пункт договору) між клієнтом та боржником про заборону відступлення права грошової вимоги або його обмеження абсолютно завжди буде недійсним, оскільки клієнт в будь-який момент вправі відступити грошову вимогу факторові. Така «вдавана диспозитивність» суперечить основним принципам цивільного законодавства, зокрема свободі договору (п. 3 ч. 1 ст. 3 ЦК) [3]. Вважаємо, що доцільно було б викласти цю норму права в іншому вигляді:

«Стаття 1080. Нікчемність заборони або обмеження відступлення права грошової вимоги

1. Умова договору між клієнтом та боржником про заборону або обмеження відступлення права грошової вимоги є нікчемною.

Клієнт та боржник можуть передбачити в первісному договорі відповідальність за відступлення клієнтом права грошової вимоги в порядку факторингу».

Інше положення, що порушує права боржника, міститься в ст. 1083 ЦК. Відповідно до нього наступне відступлення права грошової вимоги допускається у випадку, якщо це передбачено первісним договором факторингу [3]. Таким чином, волевиявлення боржника в даному випадку зовсім не враховується. Можливою є така ситуація, коли боржник за своїм первісним договором отримував, наприклад, право на відшкодування збитків клієнтом, понесених у зв'язку з відступленням права грошової вимоги в порядку факторингу. Водночас при наступній передачі боргу, яку цілком дозволяє ст. 1083 ЦК, боржник позбавляється права на будь-які відшкодування, оскільки він не перебуває в договірних правовідносинах з первісним фактором. Вважаємо, що наступне відступлення права грошової вимоги необхідно або імперативно заборонити, або сформулювати його положення таким чином, щоб воля боржника враховувалася при вчиненні даного правочину.

Отже, договір факторингу дійсно є вельми корисним фінансовим договором (послугою), натомість його нормативне врегулювання потребує вдосконалення з метою забезпечення належного захисту прав боржника, який часто є й споживачем (у випадках споживчого кредитування). Запропоновані зміни покликані вдосконалити систему гарантій прав боржників. Крім того доцільним є прийняття спеціального закону, який регулював би відносини факторингу, і, зокрема, здійснював диференційне регулювання досліджуваних

договорів залежно від сфери застосування (наприклад, споживчого кредиту, комерційного кредиту, у галузях сільського господарства, будівництва тощо). Актуальним залишається питання рекодифікації цивільного законодавства. В Концепції оновлення Цивільного кодексу України безальтернативно зазначається, що ГК підлягає скасуванню [7, с. 7], а отже цілком можливо, що хоча б частину вищевикладених протирічч буде ліквідовано.

Література

1. Біла книга «Майбутнє регулювання ринку факторингу». Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_factoring_2020.pdf (дата звернення: 28.03.2021).
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 6: Т-Я. / [Ю. С. Шемшученко, М. П. Зяблюк, В. П. Горбатенко та ін.]. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 768 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 (із змінами) № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18, №19-20, № 21-22. Ст.144.
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 (із змінами) №2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30.
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 (із змінами) № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.
7. Концепція оновлення Цивільного кодексу України / [А.С. Довгерт, Н.С. Кузнєцова, М.М. Хоменко та ін.]. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.

Гендерні квоти у виборчому законодавстві: проблеми правової реалізації в Україні

Пирожкова А.Є., студентка

Науковий керівник:

Верлос Н.В., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Європейська інтеграція є головним пріоритетом внутрішньої та зовнішньої політики України, а європейські принципи – основним орієнтиром у розвитку держави. Але зазвичай питання євроінтеграції зводяться в Україні до політичних, правових, галузевих та економічних складових, які прописані в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Водночас, Європейський Союз напрацював низку практик в інших сферах, зокрема у гендерній, які можуть бути корисними для розвитку України.

Відповідно до ст. 2 та ст. 21 Загальної декларації прав людини (1948 р.) кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. А також кожна людина має право

брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників [1]. Останні п'ятдесят років діяльність міжнародної спільноти спрямована на привернення уваги до питання гендерної рівності. На рівні ООН прийнято Конвенцію про політичні права жінок (1952), Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) тощо. На четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок у Пекіні в 1995 році було прийнято Пекінську декларацію і Платформу дій. У документах зазначалося, що рівна участь жінок і чоловіків у політичному житті відіграє роль механізму, без якого неможливе врахування ідеї рівності при формуванні державної політики. Рівноправна участь жінок і чоловіків у політичному житті впливає на становище жінок у соціумі. Вона вважається необхідною умовою врахування інтересів жінок, тобто гендерна рівність визнається міжнародною спільнотою як цінність, якої слід досягнути задля справедливості та суспільного розвитку [2]. У Пекінській декларації – одному з найважливіших міжнародних документів у сфері гендерної рівності – йдеться, що досягнення цілі рівноправної участі жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень забезпечує баланс, який точніше відображає склад суспільства та є необхідним для зміцнення і сприяння належному функціонуванню демократії. Участь представників та представниць обох статей у процесах прийняття рішень є не тільки справедливим, а й вигідним рішенням для громади. Недостатня представленість жінок у політиці призводить до того, що їх інтереси, швидше за все, не будуть ураховуватися.

Проведення місцевих виборів у 2020 році стало серйозним випробуванням для України, зокрема через те, що вони відбувалися в умовах пандемії, економічної кризи та за новим виборчим законодавством. Застосування гендерної оптики у новому Виборчому кодексі України, прийнятому 19 грудня 2019 р. [3] як для висування та реєстрації кандидатів у народні депутати України (ч. 12 ст. 154 Виборчого кодексу України було встановлено, що під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків партія повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі)), так і для кандидатів на місцеві вибори (ч. 9 ст. 219 Виборчого кодексу України) було цілком логічним, оскільки, запровадження гендерних квот це система позитивних дій, яка спрямована проти дискримінації за ознакою статі.

Слід зазначити, що для України така спроба не нова, адже ще у 2013 р. до п. 10 ст. 8 Закону України «Про політичні партії в Україні» було встановлено розмір квот щодо мінімального представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії в загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах. У 2015 році, зважаючи на прийняття Закону України від 08.09.2005 р. «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [4], в якому було закріплено поняття гендерна рівність як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства, вперше було включено

до виборчого законодавства норму про гендерну квоту на місцевих виборах, але тоді будь-яких санкцій за її недодержання не було встановлено, а тому часто ігнорувалося при реєстрації партійних списків.

Для протидії гендерним стереотипам, однією з базових цілей Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки визначено досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків в ухваленні політичних і суспільних рішень [5]. Відповідно до пп.1, м, ст. 420 глави 21 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. закріплюється гендерна рівність та рівні можливості для чоловіків та жінок в економічній та суспільній діяльності, а також у процесі прийняття рішень [6]. Отже, зважаючи на актуалізацію проблеми гендерної рівності в процесі прийняття важливих політичних та громадських рішень та в процесі формування органів публічної влади, на яку цілком справедливо звертає увагу у монографічному дослідженні «Рецепція у конституційному праві: досвід компаративного аналізу» (2020 р.) Н. Верлос [7, с. 220], дослідження правової реалізації гендерного складника у виборчому законодавстві є однією із складових євроінтеграції, успішних реформ і стратегій нашої держави.

З огляду на це варто зазначити, що останнім часом дослідження вчених-юристів, присвячених феномену гендерної рівності (дослідження І. Грабовської, Н. Грицяк, Л. Кобилянської, О. Кулачек та ін.), так і дослідження правого регулювання гендерного квотування у виборчому законодавстві (роботи Т. Марценюк, О. Марцеляк, Н. Карпачової, Т. Ярмошук та ін.) є предметом комплексного науково-теоретичного аналізу. Моніторинг громадської думки щодо ідеї принципу гендерної рівності у виборчому законодавстві, проведений Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у листопаді 2020 року, свідчить про підтримку ідеї збільшення кількості жінок серед депутатів місцевих рад. Зокрема, 52% респондентів підтримали ідею збільшення кількості жінок-депутатів до 40%, і лише 14% виступили проти [8]. Таким чином, стратегічне бачення гендерного підходу в усіх секторах і сферах державного управління і розвитку, і особливо підвищення його ефективності в здійсненні влади є не «модним трендом», а необхідністю для України, адже у тих державах, де жінки допущені до прийняття рішень, де вони у значній кількості представлені в урядах та парламентах, як правило, значну увагу приділено питанням прав людини, справедливості, національного примирення й економічного відродження, які важливі для досягнення миру.

Серед інструментів, які допомагають залучити жінок до політичних партій і участі у виборах виокремлюють: виборчі квоти (зарезервовані місця, партійні квоти, законодавчо визначені квоти), м'які квоти (добровільні квоти), неформальні цілі та рекомендації, положення про фінансування політичних партій, підтримку виборчих кампаній, програми роботи з населенням чи підтримка партії (фінансова допомога, сприяння у вирішенні питань), цільовий набір членів партії, виділення та розподіл ресурсів для таких заходів. За даними Європейського інституту гендерної рівності (EIGE), яким за ініціативи

Комітету Європарламенту з прав жінок і гендерної рівності (Committee on Women's Rights and Gender Equality), в рамках Тижня гендерної рівності було поведено дослідження Індексу гендерної рівності в країнах Європейського Союзу 2020, найдовший шлях у країнах ЄС залишається пройти до досягнення гендерної рівності у владі – нині цей показник в ЄС – 53,5 зі 100 можливих, а саме залучення жінок і чоловіків у політиці, оцінюється у 56.9 балів. Лідером у даному питанні (на жовтень 2020 року) є Швеція, де гендерна рівність у політиці практично досягнута з показником 94.9 (на міністерських посадах 51.8% жінок, у парламенті 46.4%, а у місцевих радах 47.8%). Далі йдуть Фінляндія (83.9), Франція (83.1). На останньому місці – Угорщина з показником 17.8, де в парламенті лише 11.3% жінок, на міністерських посадах – 4.9%, у місцевих радах – 12.1% [9].

Жінки складають 53,6% населення України, водночас у парламенті їх представлено 20,8%, а в обласних та міських радах (станом на жовтень 2020 року) – не більше 17%. В Україні найбільші гендерні проблеми пов'язані із забезпеченням рівності в політичному житті та за доходами (Україна нині посідає 83 місце зі 153 країн за рівністю в політичній залученості та 78 місце – за рівністю доходів жінок). На місцевих виборах 2020 року за даними Українського Жіночого Фонду до міських рад двадцяти великих міст обрано 1064 (70%) чоловіків та 320 (30%) жінок. Третина – мінімальна кількість жінок у місцевих органах влади, допустима в демократичних суспільствах. П'ять років тому, до ухвалення законодавчої вимоги про гендерні квоти у виборчих списках, жінок було значно менше і серед кандидаток, і серед обраних. Однак, не зважаючи на позитивну динаміку щодо збільшення участі жінок у місцевих виборах, до паритетного представництва статей, рівних прав і можливостей для участі в ухваленні рішень у громадах іще далеко.

Таким чином, підводячи підсумки, слід зазначити, що не зважаючи на те, що запровадження гендерних квот на етапі висування кандидатів (як тимчасовий захід залучення жінок до політичного життя країни, який в подальшому спрямований на самостійне добровільне дотримання партійних квот, як в Канаді, Австралії, Німеччині, Франції, Великобританії, Іспанії, Швеції та може бути скасований) однозначно позитивний крок для України, оскільки спрямований на подолання гендерних стереотипів і патріархальних соціальних норм при формуванні виборних органів публічної влади в Україні, що дозволить мобілізувати увесь інтелектуальний потенціал України (незважаючи на статеву ознаку) для досягнення максимально можливого результату у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Література

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Марценюк Т. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні URL: <https://voxukraine.org/perevagyta-vyklyky-zastosuvannya-gendernoyi-kvoty-pid-chas-mistsevyh-vyboriv-2020-roku-v-ukrayini/>

3. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
5. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: <https://www.genderculturecentre.org/strategiya-gendernoi-rivnosti-radi-iev/>
6. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>
7. Верлос Н.В. Рецепт у конституційному праві: досвід компаративного аналізу: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 364 с.
8. Індекс гендерного розриву в країнах ЄС: щонайменше 60 років до гендерної рівності URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/indeks-gendernogo-rozryvu-v-yes-shhonajmenshe-60-rokiv-do-gendernoyi-rivnosti/>
9. Участь жінок у політиці та прийняття рішень на місцевому рівні: досвід, виклики і потреби URL: <file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/UNDP-UA-Deputatka.pdf>

Право на недоторканність житла: розширення змісту як додаткова гарантія захисту права особи

Руденко С.К., студентка

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Конституція України у ст. 3 чітко наголошує на тому, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Саме через те особисті немайнові блага особи покликані захищати індивідуальність кожної людини, сприяти розвитку кожної особистості. Право на недоторканність житла – є однією з первинних потреб людини, якою особа володіє з моменту її народження і протягом усього життя.

Ще у 70-х роках минулого століття О.П. Горшенєв підкреслював, що у сучасному суспільстві неможливий повний розвиток людини без гарантованого права на житло [2, с. 60]. Ми повністю погоджуємося з даною думкою, адже головною функцією особистих прав є захист особистості, а право на недоторканність житла в цьому аспекті посідає центральне місце, оскільки чітко спрямоване на охорону приватного життя людини, її особистої недоторканності та індивідуальності.

Право на недоторканність житла має особливе значення для кожної людини, оскільки його дотримання є певною гарантією здійснення інших фундаментальних прав. Однак, на відміну від багатьох інших особистих благ особи, право на недоторканність житла має за мету не лише захист особистості, а

й захист її приватної власності. У зв'язку з цим постає логічне запитання: «Які об'єкти підпадають/можуть підпадати під категорію «житло» і як це стосується захисту особи та її життя?».

Дослідженнями різних аспектів забезпечення права людини на недоторканість житла як одного з елементів групи прав приватності у різний час займалися М.Д. Єгоров, Л.О. Красавчикова, М.М. Малєїна, І.Л. Петрухін, С.О. Сліпченко, Р.О. Стефанчук та інші.

Перш за все, варто почати з того, що поняття «житло» вперше було визначено у положеннях ст. 379 Цивільного кодексу України, де зазначається, що житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них [3]. Особливістю даного закріплення є те, що Цивільний кодекс, на відміну від таких актів міжнародного права як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, закріплює у своєму тексті термін «інше жиле приміщення», що натякає нам на те, що поняттям «житло» охоплюється не лише квартира чи житловий будинок. Таке твердження повністю підтверджує Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009 (далі-Постанова). Відповідно до Постанови під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо).

В свою чергу, поняття "інше приміщення" включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо) [4]. На основі цих визначень ми можемо дійти одразу ж кількох висновків:

➤ По-перше, постанова доповнює вже згаданий перелік об'єктів, що зазначається в Цивільному кодексі, а також значно розширює ст. 30 Конституції України, де згадується лише поняття «житло» та «інше володіння особи».

➤ По-друге, хоча законодавство і містить поняття «інше жиле приміщення», однак чіткий перелік об'єктів, які можуть входити до зазначеної категорії законодавчо не визначається.

➤ По-третє, відповідно до вищезазначених норм, недоторканність житла, поширюється тільки на осіб, які мають постійне чи тимчасове житлове приміщення. Втім, на нашу думку, таке немайнове благо як недоторканність має поширюватися на всіх осіб, де б вони не проживали.

Реалізація права на недоторканість житла прямо залежить від пояснення тлумачення терміну «житло» і визначення об'єктів, що можуть підпадати під цю категорію. Саме тому, на нашу думку, необхідно розширити перелік об'єктів, забезпечивши недоторканність не лише житлового будинку особи, а й

усієї належної їй земельної ділянки – садиби. Цивільний кодекс закріплює даний об'єкт у ч. 1 ст. 381, де вказано, що садибою є земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями [3]. Як вже було зазначено, відповідно до Постанови господарські приміщення, що не пов'язані безпосередньо з житлом, не можуть підпадати під категорію «житло», а отже вони не підпадають під заборону свавільного втручання. Ми категорично не згодні з даним твердженням, оскільки до складу садиби можуть входити як господарсько-побутові будівлі (наприклад, гараж або сарай), так і певні комунікації (для прикладу, водопостачання). Суть недоторканності житла як раз і полягає у гарантуванні особі вільно, комфортно, а що найважливіше захищено, почуватися у своєму житлі, а господарсько-побутові будівлі саме забезпечують власника необхідними для проживання засобами благоустрою, і тому садиба, як об'єкт недоторканності, має підпадати під категорію «житло або інше приміщення».

Отже, підсумовуючи усе вище викладене, зазначене дозволяє нам дійти висновку, що не зважаючи на доволі розгорнуте закріплення об'єктів, що підпадають/можуть підпадати під категорію «житло», все ж таки перелік має бути розширеним. Ми пропонуємо розширити перелік змісту права на недоторканість житла, включивши право на недоторканність садиби.

Задля гарантованості реалізації права на недоторканність житла, слід чітко усвідомлювати, які об'єкти захищаються законодавством від свавільного проникнення в них. Ми розглядаємо право на недоторканність житла не лише як особисте немайнове благо особи, а й як особисту свободу людини, що забезпечує здійснення свободи фізичної особи визначати свою поведінку в індивідуальній життєдіяльності на свій розсуд та виключення будь-якого втручання третіх осіб. Саме тому право особи на захист неможливе без поваги до її житла чи іншого її володіння, адже саме там значною мірою проходить її приватне життя.

Література

1. Конституція України: чинне законодавство, редакція від 01.01.2020.: офіц. текст. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Літвінова І.Ф. Щодо визначення поняття права особи на недоторканність житла чи іншого володіння: стаття. Право і суспільство № 2, 2012, С: 59-64.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

Удосконалення законодавства щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Сахно А.К., студентка

Науковий керівник:

Ларкін М.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Аналіз наукових досліджень щодо з питань протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (відмивання грошей), свідчить, що за останні роки ступінь професіоналізму злочинної діяльності організованих злочинних формувань, і витонченість схем по "відмиванню грошей" суттєво зросла.

Надзвичайна актуальність даного питання, полягає у необхідності визначення недоліків в організації протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Відповідно до Сорока рекомендацій FATF, визначені ними категорії кримінальних правопорушень пов'язані із «відмиванням» грошей:

- участь в організованій злочинній групі та рекет;
- тероризм, у тому числі фінансування тероризму;
- торгівля людьми та організація нелегальної міграції;
- сексуальна експлуатація, в тому числі сексуальна експлуатація дітей;
- незаконна торгівля наркотичними засобами та психотропними речовинами;
- незаконна торгівля зброєю;
- незаконна торгівля речами;
- корупція і хабарництво;
- шахрайство;
- підробка валюти;
- підробка товарів;
- злочини проти навколишнього середовища;
- вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень;
- викрадення людей, незаконне позбавлення волі та взяття в заручники;
- грабіж та крадіжка;
- контрабанда;
- здирництво;
- використання підроблених документів;
- піратство;
- інсайдерні торговельні операції та ринкові маніпуляції.

Загроза санкцій FATF проти України посилила заходи державних органів щодо боротьби з відмиванням грошей.

1 вересня 2001 року набрав чинності новий Кримінальний кодекс, який передбачає кримінальну відповідальність за діяльність, пов'язану з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом (відмивання грошей) (стаття 209 Кримінального кодексу України) [1].

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» містить важливі механізми боротьби з нелегальним доходом. Мета статті 64 Закону України "Про банки та банківську діяльність"

щодо ідентифікації банками осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції, також має на меті створити правову основу для боротьби з відмиванням грошей [2].

19 липня 2001 р. Було прийнято Указ Президента України № 532 «Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом». На виконання цього Указу 28 серпня 2001 р. Кабінет Міністрів і Національний Банк України прийняли спільну постанову, згідно якої на виконання Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, органам виконавчої влади, банківським та іншим фінансовим установам доручено керуватися у своїй діяльності Сорока рекомендаціями FATF [3].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 386 від 21 серпня 2001 р. Було створено міжвідомчу робочу групу для вивчення методів та тенденцій відмивання грошей та інших доходів, отриманих злочинним шляхом.

28 серпня 2001 р. Кабінет Міністрів України опублікував заяву про боротьбу з відмиванням грошей, в якій зазначив:

У сьогоднішньому відкритому фінансовому світі з високою мобільністю коштів та швидким розвитком технологій платіжних операцій, засоби для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, а також їх анонімного захисту в певних країнах чи на певних територіях роблять фінансову злочинність транснаціональною.

В Україні прийнято закони, спрямовані на боротьбу з відмиванням таких доходів, запроваджуються сучасні механізми відповідного контролю. У той же час існують численні перешкоди в ідентифікації клієнтів фінансових установ в окремих країнах і на територіях, передусім в офшорних центрах [4].

З огляду на вищезазначену ситуацію, ми помітили, що в Україні нейтралізація процесів відмивання доходів є вкрай необхідною з таких основних причин:

- за допомогою таких заходів можна виявити не лише злочини у сфері безпосереднього відмивання грошей, а й корупцію, шахрайство, ухилення від сплати податків та інші форми організованої злочинності;
- відмивання грошей сприяє розвитку міжнародної корупції, що підриває зусилля України щодо створення демократичних політичних інститутів та стабілізації національної економічної системи;
- боротьба з цим економічним злочином може захистити цілісність фінансової системи України від негативних наслідків "кримінального капіталу".

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що легалізація злочинних доходів (відмивання грошей) в Україні є однією з серйозних загроз національній безпеці та одним із найпоширеніших економічних злочинів, вчинених організованими злочинними групами.

Є багато недоліків в організації та здійсненні фінансового нагляду за легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Серед них: нагляд та правовий супровід та національний нагляд не вдосконалені; держава та спеціалізовані установи слабо взаємодіють у вирішенні цієї проблеми, а чиновники всіх рівнів корумповані.

З метою підвищення ефективності української системи запобігання та протидії відмиванню грошей необхідно застосовувати міжнародно визнані норми та процедури при формуванні законодавчої бази для боротьби з легалізацією незаконного доходу в Україні; запровадити практику міжвідомчої розробки пропозицій щодо удосконалення чи зміни законодавчих або нормативних актів, які забезпечують боротьбу з відмиванням брудних грошей; створити єдиний національний інформаційно-аналітичний центр для збору та обробки даних про підозрілі фінансові операції; запобігти надходженню "брудних" грошей з-за кордону під виглядом великих інвестицій.

Слід також вжити ефективних заходів для боротьби з державною корупцією та організованою злочинністю; об'єднати правоохоронні та регулюючі органи для боротьби з відмиванням грошей; а також підписати угоди з великими країнами щодо регулювання процедур повернення незаконно отриманих та переданих за кордон коштів.

Необхідно також запровадити практику підготовки (стажування) українських правоохоронців у країнах, що мають достатній законодавчий, слідчий та судовий практичний досвід у галузі протидії відмиванню грошей; вдосконалити аудит коштів, отриманих різними суб'єктами господарювання та іншими юридичними коштами. Усунення вищезазначених недоліків стане запорукою успішної боротьби з "відмиванням" грошей одержаних незаконним шляхом.

Література

1. Кримінальний Кодекс України № 2341-III від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року №2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>
3. Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом: Указ Президента України від 19 липня 2001 року №532/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532/2001#Text>
4. Лисенко В. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом. *Прокуратура, людина, держава*. 2005. № 2 (44). С. 62-70.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гаврик та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 1196 с.

Вирішення та розгляд справ окремого провадження у процесуальній площині

Сідніхін В.С., студент

Науковий керівник

Алімов К.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Ч. 2 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) визначено три типи провадження, що формують весь цивільний процес:

Щорічна міжнародна науково-практична конференція

позовне, наказне та окреме. Вони також мають спеціальний порядок вирішення та розгляду та виділяються окремою процесуальною метою. Одним із найпоширеніших видів цивільного судочинства, якому властиві загальні правила, є позовне провадження. За засадами позовного провадження, але враховуючі окремі положення, розглядаються справи й окремого провадження. Однак, цивільна процесуальна форма, притаманна діяльності судів з вирішення цивільних справ, істотно відокремлює окреме провадження від позовного. Це відбувається через те, що воно засновується на спрощеному порядку вирішення справ, оскільки спір про право цивільне у ньому відсутній.

Дане питання аналізували та досліджували у своїх наукових роботах, такі вітчизняні процесуалісти, як: І.В. Удальцова, Т.В. Руда, С.С. Бичкова, А.М.Твердохліб, С.В. Васильєв, Д.М. Сібільов, С.Я. Фурса, Є.В. Васьковський, С.А. Шейфер, В.В. Комаров, В.І. Бобрик, В.Ю. Мамницький, Г.О. Світлична, Г.В. Кикоть, С.В. Щербака, В.В. Масюк та інші.

Головна мета цієї праці – охарактеризування процесуальних особливостей вирішення та розгляду справ окремого провадження в цивільному судочинстві.

Окреме провадження, як вид цивільного судочинства має свої специфічні риси по встановленню юридичних фактів, а також має вплив на преюдиціальну силу рішення суду. Саме те, що виникнення справ окремого провадження пов'язане з необхідністю підтвердження окремо взятого юридичного факту або його відсутності (важливо для охорони прав та інтересів особи), і є їхньою головною особливістю.

ЦПК закріплено окреме провадження у якості самостійного виду непозовного цивільного судочинства (ч. 1 ст. 293 ЦПК). Наведена дефініція окремого провадження не вбачається повною, бо законодавець, сформулював сутність окремого провадження, використовуючи не широке розуміння, тобто цивільного процесу в цілому, а вузьке – позовного. Погоджуємось із думкою науковця М.М. Ясинка, який вбачає, що справи окремого провадження, становлять собою процесуальну форму, та за своїм змістом не відрізняються від змісту процесуальної форми позовного провадження, бо вони створюються ґрунтуючись на організаційних діях суду згідно процесуальних норм. Даючи поняття «окремому провадженню», треба враховувати, що позовне, теж є видом провадження та тому треба виходити з цивільного процесу загалом.

Таким чином, процесуальна форма розвивається на основі процесуальних правовідносин відповідно до процесуальних норм права, засновується на ґрунті організаційних дій суду [1, с. 162], формується, основуючись на локальних процесуальних формах, які за допомогою своїх зовнішніх сторін утворюють усталену систему зовнішньої процесуальної форми судового процесу.

Щодо специфіки даного типу провадження, то окреме провадження відмежовується від інших видів провадження в залежності від завдань суду, предмету й особливих аспектів порядку розгляду справ у процесуальній площині [2, с. 97].

Відсутність спору про право – визначальна властивість справ окремого провадження (проте це ще не означає цілковиту безспірність справи).

Підтвердженням можливості існування спору про факт є сама необхідність його установлення, який через це не являється очевидним. Окрім цього, сама особа, відповідно до якої провадиться справа, має право оспорування поданої заяви в суд, тобто «спорити по суті справи» [3, с. 20].

На наш погляд, у справах окремого провадження може бути спір про факт, але це буде вимагати судового підтвердження, оскільки не завжди факти, які встановлюються судом, є для нього безсумнівними. Отже, в зазначеному провадженні спір про факт має місце бути, а наявність чи відсутність факту повинна встановлюватися судом, якщо спір про факт не перейшов у спір про право. Вбачаємо, що суд при виникненні спору про факт може розглядати таку справу у порядку окремого провадження.

Відсутність спору про право включає і відсутність сторін, які мають протилежні інтереси (позивача і відповідача), а також третіх осіб. Через відсутність правового спору, а отже і сторін в окремому провадженні, стає неможливою заміна сторони, пред'явлення зустрічного позову, укладення мирової угоди, звернення до третейського суду і т.д. Способом порушення в суді справи є не позов, а заява, зміст якої окремо не регулюється в ЦПК, тому й визначається за аналогією зі ст. 175 ЦПК (наведений зміст і форма позовної заяви).

Внаслідок відсутності позову, немає й інститутів, пов'язаних з ним: відмови від позову, але допустима відмова від заяви, а в певних випадках зміна її підстави чи предмета (коли обмежується цивільна дієздатність фізичної особи чи коли вона визнається недієздатною); зменшення і збільшення розміру позовних вимог; виходу за межі заявлених вимог; повного чи часткового визнання позову. Рішення у справах окремого провадження характеризуються загальнообов'язковістю, хоча й примусово не виконуються (ст. 18 ЦПК).

Встановлення маючих юридичне значення фактів, у якості юридичної діяльності, за своєю спрямованістю, являє собою не правосудну, а управлінську. Тому діяльність суду в окремому провадженні, у більшості своїй, тяжіє до роботи адміністративних органів [4].

Треба згадати про такий засадничий принцип цивільного судочинства, як змагальність та довідатися, чи проявляється він під час розгляду справ окремого провадження. У ч. 3 ст. 294 ЦПК вказано, що у справах окремого провадження не застосовується норми щодо змагальності та меж судового розгляду. Вбачаємо, що змагальність все ж функціонує при розгляді справ окремого провадження, але по-іншому, оскільки вона, насамперед, втілюється у правах заявника та заінтересованих осіб. Відтак, заявник вправі подати докази, приймати участь в їх вивченні, заявляти клопотання, надавати письмові та усні пояснення, виражати доводи і думки, заперечення, мотивувати суду свої вимоги тощо [5].

Диспозитивність, у якості принципу, також наявна не в повному обсязі, бо в окремому провадженні не застосовують такі притаманні для позовного провадження інститути, як визнання позову, забезпечення позову, мирова угода, відмова від позову. Разом з тим, по-іншому втілюється і принцип колегіальності розгляду справ і одноособовості – всі справи окремого

провадження вирішує суддя одноособово, крім справ, перерахованих в пунктах 1, 3, 4, 9, 10 ч. 1 ст. 293 ЦПК, які проводяться одним суддею і двома присяжними.

Ч. 2 ст. 294 ЦПК передбачено, що, порівняно з позовним провадженням, суд може за своєю ініціативою витребувати потрібні докази. Ця норма являє собою підставу для збирання доказів та підсилює судову роль при розгляді справ окремого провадження.

Таким чином, наведена форма судового захисту включає в себе, не тільки загальні особливості розгляду, а ще й специфічні. Процедура діяльності учасників процесу, предмет розгляду та ряд інших відмінних рис дає нам змогу тлумачити цю форму як окреме провадження. Притаманна діяльності суду з вирішення та розгляду цивільних справ, цивільна процесуальна форма, значно відокремлює даний вид провадження від інших тим, що в основі розгляду справ лежить спрощений порядок через відсутність у ньому спору про право цивільне. Через це, під окремим провадженням доцільно розуміти сукупність цивільних процесуальних норм права, які регламентують провадження з окремих категорій справ, що характеризуються особливістю порядку розгляду і відсутністю спору про право.

Підсумовуючи вищенаведене, робимо висновок, що окреме провадження і досі лишається у структурі цивільного судочинства феноменом. Справи окремого провадження володіють різною сутністю та специфічною матеріально-правовою природою, яка визначена деякими особливостями об'єктів та способів судового захисту. Їм характерні особливості суб'єктного складу учасників, предмета судової діяльності та процесуального порядку розгляду і вирішення справ.

Література

1. Ясинок М.М. Процесуальна форма цивільного судочинства, її природа та складові елементи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. С. 162–164.
2. Удальцова И.В. Проблема судебного признания гражданина ограниченно дееспособным или недееспособным: учеб. пособие. Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 2000. 198 с.
3. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права : підручник / М.М. Ясинок, М. П.Курило, О. В. Кіріяк, О. О. Кармаза, С. І. Запара та ін.; за заг. ред. д.ю.н. професора М. М. Ясинка. К. : Алерта, 2016. 734 с.
4. Мельников А.А. Особое производство в советском гражданском процессе. М.: Наука, 1964. 128 с.
5. Мамницький В.Ю. Принцип змагальності і моделі цивільного судочинства в контексті судово-правової реформи. *Форум Права*. 2017. № 4. С. 130–140.

Правове регулювання декларування публічними службовцями: проблемні питання

Франковська С.А., студентка

Науковий керівник:

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професорка, чл.-кор. НАПрН України
Запорізький національний університет*

На сьогодні особливо актуально стає питання правової регламентації декларування публічними службовцями своїх доходів та майна. Декларування виступає способом здійснення фінансового контролю за діяльністю публічних службовців. Декларування дозволяє виявити та припинити корупційні ризики у сфері публічної служби. Самі ж корупційні ризики породжуються відсутністю або недостатністю контролю за діяльністю та доходами публічних службовців. Саме тому інститут декларування є досить важливим та потребує детального вивчення.

Вивченню особливостей декларування публічними службовцями свого майна присвячено чимало праць, як науковців так і практиків. Серед них можна виділити таких вчених, як: І. Беззуб, Д. Ковриженко, Т. Коломоєць, Ю. Федчишин та інші. Проте, залишається чимало відкритих питань.

Так, законодавчо не визначено, що саме слід розуміти під декларуванням публічних службовців. По суті, поняття декларування в законодавстві визначено лише як категорію митного права, хоча подібні за змістом процедури, проте відносно інших об'єктів і передбачено для податкової звітності в законодавстві України. Так, під декларуванням слід розуміти заповнення документа певної форми, електронної декларації (е-декларації) суб'єктом декларування - публічним службовцем [4, с. 41].

Також проблемним моментом декларування публічними службовцями є визначення хто є суб'єктами декларування. Так, згідно п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України публічна служба – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [1].

З визначення публічної служби, яке міститься у Кодексі адміністративного судочинства у доктрині адміністративного права виділяють чотири види публічної служби. Серед яких: політична служба, яка включає: служба на посту Президента України, на посадах народних депутатів у Верховній Раді України, на посадах членів Кабінету Міністрів України. Державна служба, що включає: спеціалізована служба, дипломатична служба. Також це служба на посаді судді, та в органах місцевого самоврядування [3, с. 132].

На законодавчому рівні нормативно-правовим актом, який регулює відносини декларування публічними службовцями є Закон України «Про запобігання корупції».

Слід звернути увагу і на електронне декларування, яке передбачене як вид декларування публічними службовцями законом, являє собою оприлюднення інформації про свої доходи, майно, цінні папери, активи, інші корпоративні права, фінансові зобов'язання, видатки, правочини тощо. Він визначає правові й організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [5, с. 160].

Якщо проаналізувати зарубіжний досвід правового регулювання електронного декларування, можна зрозуміти, що в скрізь по-різному вирішується це питання. В одних країнах воно регулюється загальним законом (про публічну службу, про конфлікт інтересів або антикорупційним законом як в Україні), а в інших – спеціальним, який присвячений безпосередньо декларуванню. Однак загальні положення електронного декларування повинні визначатися саме загальним законодавством [5, с. 161].

Першим європейським стандартом у сфері декларування активів посадовців можна вважати Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи про кодекси поведінки для публічних службовців. Статтею 14 Рекомендації на законодавчому рівні пропонувалось зобов'язати публічних службовців, обов'язки яких на посадах могли вплинути на їхні приватні або особисті інтереси, подавати під час призначення декларації про природу та межі їхніх інтересів. Такі декларації мали б подаватись під час призначення на посади, через певні проміжки часу після призначення (регулярно), а також у разі виникнення змін у задекларованих відомостях.

Законом України «Про запобігання корупції» у ст. 45 передбачено обов'язок публічних службовців та інших осіб, визначених законом до першого квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством [2].

Дослідження Міжнародної організації економічного співробітництва та розвитку показало, що країни, в яких декларації почали приймати не в паперовому вигляді, а в електронному, як результат отримали зростання достовірності наданих даних в середньому із 67% до 98% протягом перших двох років.

Застосування електронного декларування сприяє досягненню таких основних цілей: підвищення рівня прозорості діяльності публічних службовців і довіри громадян; запобігання конфлікту інтересів і його врегулювання в разі виникнення, що дає змогу забезпечити високий рівень доброчесної поведінки; контроль за змінами в активах певних публічних службовців для того, щоб запобігти вчиненню ними певних протиправних корупційних дій, що, у свою чергу, захистить їх від необґрунтованих звинувачень і виявлення фактів незаконного збагачення, іншої протиправної діяльності шляхом надання відповідних підтверджувальних документів та інших доказів.

Головною метою декларації є забезпечення контролю за повнотою та правильністю справляння податків і зборів, встановлених Податковим кодексом України, то декларація, передбачена Законом України «Про запобігання корупції», подається з метою створення умов прозорості діяльності публічних службовців, а також виявлення та недопущення конфлікту інтересів у їх діяльності.

Проблемним моментом виступає опрацювання даних, які містяться у деклараціях публічних службовців, які все ще перевіряються у ручному режимі співробітниками НАЗК. Потрібно збільшення кількості працівників або запровадження електронної перевірки даних. Так, у структурних підрозділах НАЗК, які займаються повною перевіркою декларацій, працює лише 30 людей. Загальний штат – 294 [6]. Саме тому існує Система логічного та арифметичного контролю (ЛАК). Вона була передбачена Законом України «Про запобігання корупції» та давала змогу Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) проводити логічний та арифметичний контроль декларацій посадовців. Тобто, по суті, усі 900 тисяч поданих щороку декларацій попередньо перевіряються комп'ютером щодо ознак приховання майна та незаконного збагачення.

Отже, підсумовуючи все вищенаведене можна стверджувати, що запровадження подання обов'язкових декларацій публічними службовцями є важливим кроком контролю за доходами та витратами зазначених суб'єктів. Дана система є основним кроком уперед до підвищення прозорості та своєрідним трампліном для зміни культури державної служби.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 15.08.2020 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 04.03.2021 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
3. Дідик Н. Публічні службовці: поняття та адміністративна відповідальність. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2019. № 21. С. 130-135.
4. Стародуб Д. М. Правове регулювання декларування доходів фізичних осіб: порівняльна характеристика України та країн СНД: дис. ... к.ю.н : 12.00.07. 2017. 207 с.
5. Стеблянко А.В., Резнік О.М. Електронне декларування як форма контролю за діяльністю працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. №44 С. 160-164.
6. Що треба знати про автоматизовану систему перевірки декларацій? URL : <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/shho-treba-znaty-pro-avtomatyzovanu-systemu-perevirky-deklaratsij/>

*Наукове видання
(українською мовою)*

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

Тези доповідей
Щорічної міжнародної
науково-практичної конференції
м. Запоріжжя, 18–19 травня 2021 р.

Відповідальний за випуск: Коломоець Т.О.
Відповідальний редактор: Верлос Н.В.
Технічний редактор: Шиванова М.Г.
Комп’ютерна верстка: Шиванова М.Г.